

600 Ft

9 771587 023027 22006

2022-06
LX. évfolyam

2022-06

Életünk

SZERZŐINK:

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

Kelemen András (1940), Budapest ■ Borsi-Kámán Béla (1948), Budapest

ÉLETÜNK

TARTALOM

KELEMEN ANDRÁS ■ Kapunyitás a Külügyben / 1

Egy „szürke eminenciás” a magyar külügyminisztériumban –
Beszélgetés Borsi-Kálmán Bélával a rendszerváltás körüli évek emlékezetéről, különös tekintettel
a diplomáciai életre és az Eötvös Kollégiumra / 43

JAVASLAT ■ Az Életünk c. folyóiratnak

Szombathely MJV Települési Értéktárába vételéről / 80

A FOLYÓIRAT KIADÁSÁT
AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÉS A NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
TÁMOGATTA

ÉLETÜNK

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat • LX. évfolyam

Kiadja: Berzsényi Dániel Könyvtár – Szombathely MJV Önkormányzata • Felelős kiadó:
Dr. Baráthné Molnár Mónika, tel.: 94/513-530, mobil: +36-30/953-2300 • Főszerkesztő: Alexa
Károly, e-mail: karoly.alex@gmail.com, tel.: 06-30/583-0302 • Előfizetésben terjeszti: BDK
9700 Szombathely, Dr. Antall József tér 1., Tel.: 94/513-537; elofizetes@bdk.hu • Előfizetési
díj egy évre: 6800 Ft, egyes számok ára: 600 Ft, dupla számok ára: 1200 Ft. Megjelenik havonta,
460 példányban. • Nyomdai előkészítés, nyomtatás: Papírmanufaktúra Kft. • ISSN–0133–4751

KELEMEN ANDRÁS

Kapunyitás a Külügyben

Ez az írás tekinthető a „Népjóléti Sziszifusz” (l.: Életünk, 2021. január) folytatásának, legalábbis a történeti időben azt követi. Ott a Népjóléti Minisztérium rendszerváltó munkájába vezettem be az olvasót élményeim alapján, itt a külügyminisztériumi időszakom kerül sorra.

ANTALL KÜL-ÜGYESSÉGRE BIZTAT (1992. JÚNIUS)

Amikor Antall hívatott, fel voltam készülve elbocsátásomra. Szobájában is búcsúzva néztem a már oly ismerős bútorokra. Ő azonban egykettőre felkavarta alakuló lelki békémet.

– Arra gondoltam, hogy menj át a Külügybe államtitkárnak, András. Katona Tamást elviszem, mert nem jön ki a miniszterrel.

– De miért énrám gondoltál Tamás helyén?

Tudom, hogy Jeszenszky Géza körül vannak zavarok, de rokonom és ezen az érzékeny területen nehéz volna olyan embert találni, akiben jobban megbízhatnék. Ha valaki, akkor te ki fogsz jönni velem – már eredeti szakmádból hozott fogékonyságod miatt is. Neked van vezetői gyakorlatod is, át tudod látni egy olyan nagy intézmény működését: vedd kézbe azt a házat. Ugyanakkor téged nem fűtenek az együttműködést rontó személyi ambíciók.

– Bocsáss meg, de nem gondolod, hogy eléggé lehetetlen feladat másodvezetői helyzetből megfelelni kérésednek? Ha Géza elmérgesedett helyzetben van, engem is bizalmatlanul fogadhat.

– Nézd, nekem szükségem van olyan valakire, aki beelátja a Külügy dolgaiba. Aki jelzi Gézának, vagy ha kell, nekem, hogyha rossz irányt vesznek a dolgok. Aki megóv a váratlan bajoktól. És hát lehetőleg Gézát is vissza kéne tartani meggondolatlanságtól. Rokonomként jól ismerem. De épp ezért azt is tudom, hogy kell mellé segítő. Tegyelj meg mindent, hogy a Külügy munkája jobb legyen.

Hallgattunk egyet, de biztos, hogy mindkettőnknek beugrott az ukrán alapszerződés nyitási-csuki állapota.

Kis szünet után váltott.

– Egyébként tudom, hogy foglalkoztál keletkutatással. Persze vannak a Külügyben a Nagy Testvérnél tanult káderek; nekem viszont a volt szovjet térségben történő mozgásunkhoz olyan ember kell, akinek nem lapult a zsebében vörös pártkönyv. Aki nem a Birodalom emlőjén nevelkedett.

Nagy levegőt vettem. Lelki szemem elől elúszott a székesfehérvári osztályomra való visszatérés képe.

– Bizalmad megtisztelő, de mázsás. Mégis vállalom, egyrészt miattad, mert segíteni akarok neked; másrészt mert régóta foglalkoztat a Kelet.

Antall ekkor ázsiai építkezésre biztatott. Egyképpen gondoltuk, hogy a szovjet térség velünk érző népeivel közvetlen kapcsolatra kell törekednünk, immár moszkvai közvetítés nélkül. Beszéltem neki Rásonyi László volt ankarai egyetemi tanárunkkal való kapcsolatomról. Szó került arra, hogy egykori nehézségeim közepette egy ízben épp Germanus biztatott a török nyelvvel való további foglalkozásra; s ennek kapcsán szinte lírai vallomást tett a török nyelv szépségéről. Ennek hallatán Antall felállt mellőlem és nemcsak nekem javasolta, hogy forduljak kelet felé, de maga is keletre tett három lépést a szobában. Odalépett az üvegszekrényhez és Germanus Gyula névjegyével tért vissza. Mondtam, hogy nekem is van hasonló a birtokomban.

Úgy történt, mint a mesében. Míg az egész Külügy atlanti lázban égett, s a volt elvtársak is új csillagot kerestek maguknak a nyugati égbolton, megnyílt előttem a volt szovjet térség és a Közel- és Közép-Kelet. Át lettem állítva, mint az óra téli nyári ideje.

*

Elköszönvén Surjántól, kibukott belőle, hogy ő is szívesen foglalkozna külügyekkel. Mindeddig ezt nem tapasztaltam, de később, az Európa Tanácsban ő volt a magyar képviselői küldöttség legjobb vezetője. El tudta simítani az ellentéteket, mert odafigyelt a tagokra és gördülékeny volt a kapcsolata a másik oldal képviselőivel is. Ugyanakkor következetes kereszténydemokrata politikát vitt. Szóval ezúttal irigy lehettem rá. Kibugyant belőle, hogy szívesen jönne velem.

Visszatérve irodámba, elgondolkoztam azon, hogy befejezetlen harcteret kell elhagynom. De itt már úgysem maradhattam volna. Mégis úgy voltam vele, mint ahogy kedves bajtársam, a Magyar Gyógyszerész Kamara elnöke, Dr. Szabó Sándor írta nekem címzett búcsúztató levelében: „Amikor új funkciójához sok sikert kívánunk, a magyar gyógyszerész társadalom nevében, szorongással vesszük tudomásul, hogy a gyógyszerellátás privatizációja ügyének egyik fő támogatóját vagyunk kénytelenek a jövőben nélkülözni.” Neves kollégám, a Szent László kórház igazgatója, későbbi miniszter, Mikola István pedig azzal eresztett el, hogy „sokat tettél a mindannyiunk számára nagyon fontos egészségügyi reform folyamat elindításáért. Tevékenységedet figyelve imponáló volt az a szerénység, szakmai alázat, mellyel az egészségügy nehéz, megoldásra váró problémáit mindig is megközelítetted. Amikor sajnálom a tárca éléről történő távozásodat, jó érzéssel tölt el, hogy egy másik igen fontos területen ezt a munkastílust meg tudod honosítani. A nagy hangoskodás, csepepaték közepette nagyon kell a józan hang.”

A kiröptető fehérvári MDF-fészekből pedig talán Csuti Böbe hangja volt a legtalálóbbról:

„Szívvel örülünk a sikerednek, igazunk is érted kellőképpen, de gratulálni, a családunk hagyományához híven csak egy év múlva fogunk. Tehát most várunk Téged 1993. június 15-én egy jó hideg pezsgőre! Feltéve, ha nem leszel éppen úton valahol Fokföld és Alaszka között. Azt ajánljuk, hogy sürgősen növesszél egy jó nagy bajuszt, mert az Jeszenszkynek éppen nincs, és így ketten együtt úgy fogtok kinézni, mint egy derék, becsületes szabaddemokrata. Ami nem is árt, hisz olyan csodabogár különben nincs is.

Azért aggódunk is érted, mert tudjuk, hogy darázsfészekből darázsfészekbe kerülél, csak itt csillogóbbak a torok, pöffeszkedőbbek a vörös potrohok, és alattomosabbak a sokszor próbált régi fullánkok. Kimerültség esetén pedig majd ajánlunk Neked egy jó pszichiátert!

Nagyfelelősségű új munkádhoz nyugodt erőt kívánunk

Böbe és családja”

Útravalóval pedig Komlóssy Jóska látott el:

„E sorokat írva – akár egy film kockái – vonulnak el előttem a régmúlt évek jeleit. Eszembe ötlük első nemzetközi szárnypróbálgatásaimat követő lelkes beszámolóim Budapesten. Később apró N.G.O. -sikereim megvitatása Székesfehérvárott. Közös örömeink emléke, minden jel kielemezése, ami egy jobb jövő reményét látszott előrevetíteni.

Azóta – sok víz folyt le különböző folyókon. S a világ tengelye minden elképzelést meghaladóan fordult. Egy dolog azonban édeskeveset változott. A kisebbségi sorba taszított magyarság sorsa.

Nekem meggyőződésem, hogy Te a változó időkben is megmaradtál annak, aki nek mindenkor ismerlek.

Arra kérem az Úr Istent, adjon néked erőt, s jó egészséget, hogy sokáig és sikerrel szolgálhasd szeretett Hazánk s Nemzetünk javát.”

A KÜLÜGYMINISZTERIUMBAN

Aggodalommal és reménységgel övezve elszántan toppantam be az új munkahelyem akkori ódon kapuja mögé a Duna-parti sarokbejárón.

Surjántól el; következett az új főnök. Jeszenszky korábban nem ismert engem; nagyon más pályáról jöttünk. Rosszul eshetett neki, hogy Antall nélküle döntött új helyetteséről. Elődömmel pedig megégette ujját. Sértettséget is éreztem: ha Antall megbízik benne, miért nem ő választ magának államtitkárt? S mindennek tetejébe, a Lezsák talpasai közül érkezik az új ember. Jaj, és elődöm, a vele viaskodó Katona Tamás is nyíltan dicsért, nagyon jó véleménye volt rólam (a Március 15. Társaságban ő volt első díjazottunk). Ez lerontja azt a képletet, hogy a miniszteremmel együtt mindketten egy csapatban kéne játszunk: az MDF tagjai vagyunk. Utólag visszatekintve pályáján, az a meggyőződésem: hogyha nem Antall József vezeti az MDF-et, akkor bizonyára szadeszes lett volna (l. Böbéék levelét).

Azzal kezdődött, hogy a „börtön-gyógyászatban” felcsipett kifejezéssel élve: betagadtam. Géza maga akarta kijelölni az engem körülvevő személyeket, én pedig kijelentettem, hogy személyi titkáromat és gépkocsivezetőmet hozom magammal a Nép-jóléti Minisztériumból. Testi épségemet és napi ügyintézésemet nem bízhatom hozzám nem kötődő emberekre egy olyan intézményben, ahol van sok külügyes, akad elég belügyes, de a legtöbbje: egyszerűen csak ügyes.

Ám volt másik oldal is. Egy csomó jelentkező jelezte, hogy mellettem szeretne dolgozni. Volt, aki csak tolmácsként; de a szakértőknek is széles szinképe vonult fel.

A kisebbségi harcos bécsi ügyvéd, Eva Maria Barki pl. egyszerűen ráműzent, hogy jövő vasárnap délelőtt várjam a minisztériumban, mert beszélni akar velem. A gyanús családfájú – magát KDNP-snek valló, de kiváló szoci kapcsolatokkal rendelkező – Andrassy János pedig az előszobámban óhajtott tanácsadóként berendezkedni. (És jellemzően, amikor rákérdeztem a társszerveknél, hogy ugyan ki is ő, s milyen a múltja, semmitmondó pársoros választ kaptam. Holott más forrásból arról is értesültem, hogy az ántivilágban nyugati fegyverüzletben is benne volt...) Nyugati magyaroktól gyakran hallottam felhánytorgatni, hogy kevésbé vesszük igénybe az ő tapasztalataikat. De a szaladó időben, megfelelő háttérismeret híján gyorsan kellett döntenünk. Mindenesetre elmondhatom, hogy én mindkét minisztériumban dolgoztam együtt emigrációs háterű magyarral. De nem az itt említettekkel.

A munkaszervezet magját mindenesetre gyorsan kiépítettem. Ez állt a személyi titkárságból, az adat- és személyforgalmat kezelő – parlamentinek nevezett – titkárságból, majd pedig a Külügy elemző-tervező csoportjából.

HELSINKI

A Külügyminisztériumban 1992. június 19-ével kezdtem. Július 9-én már utaztam a miniszterelnökkel Helsinkibe, az EBEÉ-utóértekezletre. Ekkor vált az ENSZ térségi szervezetévé és elindult az „értekezletből szervezetté”¹ válás útján.

Az Inter-Continental Szállóban mindjárt kaptam is egy kocogós térképet („jogging map”), hátha kedvem támad néhány kilométert lefutni tanácskozás előtt. A finn elnök díszvacsorájára már nem emlékszem, de arra igen, hogy volt egy kavargó gyülekezés az előtérben, lépcsőkön, s csoszogtunk felfelé, mint egy nagy fogadáson. Ott kedvemre legeltethettem a szemem a világ vezetőin. Ám ez nem tartott soká, mert ahogy kísérem Antallt, még a lépcsőházban felbukkant az óriás-medve Helmut Kohl és barátságosan a vállára vereget. – Joseph – szólítja meg igazi örömmel. Néhány mondat után pedig azt ajánlja: hagyjuk itt az egész felhajtást és járjunk egyet a környéken. A „nagyothalló fiúkat” nem számítva hármásban ballagtunk egy kerthelyiségig, s ott az urak baráti beszélgetésbe elegyedtek. Persze a környező asztaloknál is feltűnést keltettek, így néhány barátságos szó jutott a nagyközönségnek is. Köröskörül barátságos, érdeklődő arcok; a polgárok örömmel látták maguk között a nagyokat. (Akkor még nem volt terrorista behozatal arrafelé.)

A visszaútra – más intézendők miatt – menetrend szerinti géppel külön kerítettem sort, a felhők fölött magukat dühös-részegre ivó skandináv turisták között. Megfelelő áthangolás az itthoni valósághoz. Kiepítettem titkárságomat, bár Géza még hetekig rugózott azon, hogy nem fogadja be a magammal hozott két közvetlen munkatársat. Kitartottam. Elindult alattam, amire felraktak, a külügyi velocipéd.

Volt küzdelmem elég. Személyzeti ügyekben szinte rendszeresen. Ugyanis ott elvileg illetékességem sem lett volna. A közigazgatási államtitkár, Martonyi János azonban feltehetően gyenge helyzetben érezhette magát vadonatúj vörös pártkönyvével (akkor lépett belé az állampártba, amikor az eszesek már kifelé sirültek). Valószínűleg ezért

szállt ki minden személyi ütközésből. Helyette Bába Iván helyettes államtitkára tudtam támaszkodni, mert ő viszont az egyetlen erélyes és a dolgokat átlátó vezetőnek bizonyult a házban. Ő meg azért szorulhatott rá támogatásomra, mert ugyancsak felvidéki nemzettársa, az akkor már vezető személyiségnek elismert Duray Miklós eleinte mindent elkövetett leváltása érdekében. (Politikailag volt terhelő véleménye.) Szép teljesítménynek tarthatom, hogy Duray barátságát is meg tudtam tartani.

KISEBB EREDMÉNYEIM

Jeszzenszky személyi politikáját az MDF talpasaival szembeni mély ellenszenv vezette. Sokszor tapasztaltam, hogy liberális sugallatra döntött ilyen kérdésekben; legfeljebb akkor nem, amikor kifejezetten ellene irányult egy-egy szadesz oldalról jövő támadás. Velem szemben mindvégig bizalmatlan volt. Ennek ellenére, voltak eredményeim. Bele tudtam szólni németország-beli döntésekbe ottani kiváló emigrációs kapcsolataim révén. (Mindjárt 1992 októberében Münchenben teremtem az ottani szervezeteink és a főkonzulátus meghívására, s erre az alkalomra megjelentettem német partnereim számára a „Die Ungarische Aussenpolitik” tájékoztató összefoglalómat is.) Más jellegű dolog, de emlékszem, hogy hasznos volt Pintér Lajos veronai tiszteletbeli konzul működési területének kiterjesztése Trento és Mantova területére is; vagy éppen az emigrációnk egyik kiemelkedő személyiségének, Töttösy Ernőnek a kitüntetése. Ellene ekkor elsősorban az szólt, hogy a jóvátételi törvényekről elmarasztaló véleményt mondott, s ezért ugye a mameluk felfogás szerint nem kitüntethető. Szerintem pedig igen. A jogi szakvélemény ugyanis nem ellenséges megnyilvánulás. Egészen más ez, mint a hazai és külföldi újságok támadásai; amelyekkel kapcsolatban néha nem tudtam megállni, hogy akár a teljes visszhangtalanságba is, de el ne küldjek egy-egy helyreigazító írást. Még a Népjólétből, 1991-ben írtam meg a Magyar Hírlapnak egy torzítására válaszul az akkori tulajdonosnak, Robert Maxwell-nek, hogy „az álhír szent a balvélemény szabad”²; s mindjárt a külügyi belépésem után ugyancsak kértem helyreigazítást az Economist-tól a magyar politikáról írt szövege kapcsán. Ezt hívják üresjáratnak (mármint részemről; teljes államtitkári szépségem sem volt elég ahhoz, hogy a gengszter – akár udvariassági – válaszra méltasson).

Ütközött a véleményünk abban is, hogy Géza takarékosági szempontból nem kívánta megvásárolni a Külügyminisztérium épületének Bem térre néző felét. (Ma ott a főbejárat.) Én viszont elképzelhetetlen balfogásnak tartottam, hogy egy külföldi cég tulajdonolja a miniszter széke mögötti falat. A feladatok miatt is, de biztonsági szempontból is meg kellett vennünk a ház túloldalát.

Hosszú menet volt a diplomataképzés kialakítása. Tovább kellett lépniünk abból a gyarmati helyzetből, amikor külföldön töltötték fel a nemzet szolgálatára készülők szakembereink agyát. Az én ottani időmben tele volt a ház Moszkvában végzetekkel, ún. IMO-sokkal. Közöttük egyaránt voltak segítőkész és használhatatlan munkatársak; de körülbelül húszat el kellett küldenünk a ciklus során. Még így is előfordult az az ésszel alig felmérhető eset, hogy több fontos meghívóm elkallódott a házban,

mert nagy betűkkel az volt ráírva, hogy DINNER (vagyis hogy terített asztal mellett kerülne sor a megbeszélésre), és a zombit megjátszó személyzet ezért az egyik, Dinner Jóskának nevezett dolgozóéna vallotta hinni. Szóval szükség volt arra, hogy akár nagy erőfeszítéssel, de kívülről is vonjunk be új erőket. Így lettek egyetemi tanárokból nagykövetek, de így került mellém gyors döntésemmel a turkológus Hóvári János is; valamint így alkalmaztam Németországból a vállalkozó Szepesváry Jenőt. A továbblépés érdekében Rostoványi Zsolt egyetemi tanárral működtünk együtt. Ő a nemzetközi kapcsolatok tanszékét vezette és megszervezte a Postgraduális Nemzetközi és Diplomáciai Tanulmányok Intézetét, röviden BIGIS³-t. A diplomataképzés jövőjéről éppoly heves viták folytak, mint a DTEI (Diplomáciai Testületet Ellátó Igazgatóság) gazdálkodásáról és annak további formájáról⁴. Elértem, hogy mind Antall József, mind a neki tanácsot adó Boross Péter belügyminiszter a szervezet Jeszenszky által tervbe vett magánosítása ellen és eredményérdekeltségű költségvetési szervezetté való átalakítása mellett állt ki.

Az már csak hab a tortán, hogy miközben főnököm kiosztotta rám a Nemzetbiztonsági Hivatallal való együttműködés megszervezését, tehetetlennek bizonyultam olyan gyanús eseményekkel kapcsolatban, mint amikor még azon augusztusban betörték a kocsimba (nem tudtak elvinni semmit); vagy a következő évben, amikor egy vasárnap magam vezettem a kocsit és váratlanul megszűnt a fékhatás. Természetesen jelentettem ezeket az eseteket, de nem erőltettem. Beláttam, hogy még Gézának sem jönne rosszul, ha alaptalanul vádaskodó fura személynek lehetne megbélyegezni engem.

Míg a titokmesterséggel ellenvetés nélkül vállaltam az „olajos birkózást”⁵, a szlovákokkal való Duna-tárgyalást elhárítottam. A kormány taktikai utasításainak végrehajtását, az eleve vesztes helyzetben szükséges jogi csúrcsavarok kidolgozását, mind ezt Európa részvétlen szeme előtt, rettentően testidegennek éreztem. Szerintem ugyanis akkor az országot megtámadták, s a trianoni határt is áttörték. Csak ebből voltam hajlandó kiindulni.

Ám nem tértem ki a nehézségek elől, ha magamat adhattam. Mint „politikai” államtitkár vállaltam pl. belpolitikai összefoglalók megtartását. Ugyanis kezdettől gyötört a kétely, hogy egy idegen országban mi módon képes követni – és főleg: értelmezni – a diplomata az eseményeket, amikor a magyarul hozzáférhető sajtó túlnyomórészt ellenséges, a külföldi sem barátságos; s a belső csatornán érkező hírek főleg szakmai vonatkozásúak, s legtöbbször nem kifejtőek. Márpedig – még ha a legjobb szándékot is tétélezzük fel róla, bár ez sem mindig ül – egy Magyarországot képviselő személynek legalább tudnia kell az itthoni valós helyzetről és eseményekről ahhoz, hogy azt eldöntse, hogyan használja ismereteit. Külföldön élő, velünk együttérző magyaroktól pedig folyton érkezett a sürgetés, hogy építsen ki a kormány jobb tájékoztatást, mert a világsajtóban főleg rontott hírek jelennek meg rólunk. A Külügyben eltöltött első évem ebből a szempontból is nagy kihívás volt. Alig melegegtem meg a házban, beütött a hírhedt Csurka-dolgozat⁶. A tartalmától függetlenül riadtan olvastam végig. Egyrészt aggodalmát átéreztem: az MDF – különösen a kormányt buktatni kívánó benzinár-lázadás óta – gyengül. Ám milyen hatása lehet annak, ha

egy MDF-alelnök az MDF házinak tekintett lapjában nyílt színre visz kormány-ellenes támadást jelentő bírálatot? A kormányt megerősíteni kéne; s annak nem az a módja, hogy a meglevő bajokat taszító javaslatokkal akarjuk kiigazítani. Itthon is fenekestül felkavarja a közéletet, s külföldön is megingatja csöppnyi tekintélyünket.

CSURKA-DOLGOZAT

Minden testületben erre igyekeztem rávilágítani; Csurkát többször is megkerestem. Szigorúan szakmai, a kormányzati törekvést tisztázó külpolitikai cikket írtam a Magyar Fórumba. Végül vacsoraasztal mellett igyekeztem meggyőzni. Odahívtam Pintér Lajost, hogy az ő 56-os hitele és nyugati világtapasztalata éreztesse még jobban, hogy a külföldi hatás romboló lesz: felerősíti a magyarokról úgyis meglevő legrosszabb képet. Sőt 1993 márciusában megírtam „**Nyilatkozat helyett...**” c. röpiratomat az MDF Fejér megyei választmányának javaslatára. Ebben kifejtettem érdemi véleményemet Csurka bírálatáról és javaslatairól, valamint az MDF további irányára vonatkozólag. (Mivel ezt becsületesen belső anyagként kezeltem, és botrányos elemeket nem tartalmazott, külső visszhangja nem lett. Természetesen Csurkának is átadtam.) Ám Csurka végül, nem rám hallgatott; volt közelében erősebb hatású személy (Gizi). Én meg lehetetlen helyzetbe kerültem, mert a VI. Országos Gyűlésünkre készülvén a Magyar Fórum engem is felsorolt azok között, akik elnökségi tagként továbbvihetik az MDF-et. (Hiszen engem is megjelentettek a támogatóik között.) Ott közölt életrajzomban olyant fogalmaztam meg, amiért kis rosszindulattal ki is lehetett volna nyírni: „Meggyőződésem, hogy határozottabb, átgondoltabb politizáláshoz a kormánynak égető szüksége van az MDF ösztönző és bíráló tevékenységére.” Igen ám, de a lap másik oldalán ott volt, amit a szerkesztőség csúnyán nem egyeztetett velünk: hogy Csurka pedig Antall helyébe akar lépni (majdnem azt írtam: akarják léptetni). Kaptam is egy váratlan⁷ éjszakai telefonhívást Antalltól – hálás lehetek neki, hogy döntése előtt meghallgatott – és így tudtam tisztázni, hogy csupán szerencsétlenül sikerült közvetítő voltam⁸. Megmondtam neki, hogy ahogy ő nem tudott a „lapunkban” (mert a Magyar Fórum névleg az MDF lapja volt) megjelenő Csurka-dolgozatról (mert megírója közülünk senkivel sem egyeztetett), úgy én sem tudtam, amikor felajánlották a rólam szóló anyag közlését, hogy az egy „Csurka vagy Antall” felvezetéssel fog megjelenni. Antall személyesen mondta nekem, hogy felajánlotta: módot ad Csurkának, vegye kézbe a bírált hibák kiigazítását, de azt már nem vállalta. Én pedig erre csak azt mondhattam, amit nagyon sok egyszerű MDF-tag: kell a bírálat, de mellé kell tenni az építés használható tervét. Kormányozni pedig kettejük közül csak Antall képes. Így is lett. Már 1992. augusztus 27-én, országos választmányunk ceglédi ülésén Antall és Csurka jelenlétében nyílt szavazással és túlnyomó többséggel továbbra is bizalmat szavazott Antall Józsefnek, s a VI. Országos Gyűlés január 23-án egyértelműen újra szavazta Antallt. Sajnos, az ügy mégsem zárult le. A hasadás tovább feslett. Miután a Magyar Út Körök mozgalma mellett a képviselőcsoportban is formálódni kezdett egy ún. Magyar Igazság Nemzetpolitikai Csoport, a miniszterelnök kénytelen

volt tiszta vizet önteni a pohárba és 1993 nyarán(!) rákérdezni a képviselőkre, hogy a továbbiakban maradnak-e az MDF-frakcióban.

Ez a történet felfokozottan jeleníti meg azt a jelenséget, amelyet Biczó Henriett írt le 2001. szeptember 8-i Magyar Hírlap-beli cikkében: „A középosztálybeliek a politikát mindig panaszkodásra használják. Azonnalra várják a politikai ígéretek megvalósulását, majd amikor ez nem következik be, visszazuhannak a panaszáradatba.”

Mindez pedig történt az ugyanezen évben esedékes társadalombiztosítási önkormányzatra való átállás közben, kedvezőtlenül befolyásolva az erőviszonyokat a tébéképviselőválasztási kampányban. A folyamat magával sodorta Für Lajos ügyvezető elnöki tisztségét is...⁹

KÖLTSÉGVETÉS ÉJFÉLIG

Ám a 91-es év nem múlhatott ki még egy látványos erőpróba nélkül. Elvégre a kormány az első teljes éve után először gyűrőzhetett neki végre saját törekvéseit megjelentető költségvetés megalkotásához. Az ellenzékben megszületett a terv: meg kell mutatni, hogy a vihartépte kormány képtelen végrehajtani akarátát; vagyis az érvényben levő szabályok szerint meg lehet akadályozni az 1992. évi költségvetés időben, még 1991-ben történő elfogadását. Ugyanis az Alkotmánybíróság szerint egy elfogadott törvény alkotmányellenessé válik, ha a benne szereplő hatályba léptetési időpont előtt nem hirdetik ki és nem jelenik meg a Magyar Közlönyben. Vagyis ez esetben 1991. december 31. a záródátum. Ezért már a bizottsági munka során elárasztották a törvényjavaslatot – leggyakrabban tartalmatlan – módosító indítványokkal, s ezekről már ott is, majd a plenáris ülésen is egyenként kellett szavazni. S minden érintett bizottságban, azután a patkóban is hiánytalanul jelen kellett lenniük a kormánypártiaknak; mert az ellenzék kivonult, hogy ne sikerülhessen a szavazás. A költségvetési bizottságban pedig még riasztóbb lett a helyzet, mert annak ellenzéki elnöke kiszállt és így a kormánypárti alelnök vitt végig 56 órányi ülést. A bizottsági állásfoglalások megszületése után a T. Ház nekifogott a több száz oldalas iratcsomag szavazásához. Az ellenzék pedig kivonult; így nemcsak az igen-szavazatainkra volt szükség, hanem hiánytalan határozatképességünkre is. Még az is előfordult, hogy a karzatról lopva figyelték, nehogy egy képviselőnk két gombot nyomjon. A több mint 24 órás ülésen a súlyos beteg Antall József végig kitarított és irányított; az idős Kéry Kálmán pedig sok órás menet után, hogy el ne aludjék, felállva nyomogatta a gombot. Szilveszter délutánra mégis meglett a végszavazás. A hivatalnak a hátralevő időben kellett átvezetnie a módosításokat, aláírni a törvénycsomagot a ház elnökével, utolérni a vidéken tartózkodó köztársasági elnököt is egy aláírás erejéig; aztán jött a nyomtatás és éjfél előtti percekben megtörtént a közlöny terjesztése is. A szét-esni látszó kormánypárti szövetség óriási közösségi teljesítménnyel mutatta meg erkölcsi erejét.

HOLLANDIA

Az 1993-as év volt az egyetlen teljes esztendő, amikor eszközök voltak kezemben nemcsak a külpolitikai építkezéshez, hanem a tervezéshez is. (Így került közvetlen rendelkezésem alá a ház Elemző és Tervező Főosztálya.) Februárban nálunk járt Tyerescsenkó, Kazakisztán miniszterelnöke és nála elkezdtem a későbbi kifejezéssel élve „keleti nyitást”: virágzó török kapcsolatunkra is hivatkozva fehér asztal mellett több, együttműködésre számot tartható témára irányítottam figyelmét. Márciusi nemzeti tavaszunk Bonnban talált, s ott németországi kapcsolataimra építve és nagykövetségünk segítségével sikerült sajtószínt is érdeklődést kelteni a magyar törekvések iránt. Valamikor ebben az időszakban jártam Hollandiában is. Nem találtam erről papírt, de belém ivódott, hogy még eléggé gyakorlatlan voltam. Amikor tárgyalófelem hivatalosságot mellőzve egy díványra ültetett maga mellé, beszélgetés közben tárgyalási papírjaimat kezembe fogtam, s karomat a háttámlára fektetve leplezetlenül bele-bele-néztem. Külső szemlélőnek – ha lett volna – az lett volna a benyomása, hogy hol papírjaimmal, hol vele beszélgetek. De így ment folyékonyan és kihagyás nélkül, még a kérdezz-felelek is. Beatrix királyné is fogadni akart. Ekkor vágtam magam bocskaiába. A királynő helyet kínált és sok kérdése volt. Kerek, kissé húsos arca őszinte érdeklődést mutatott. Végül Antall József egészségi állapota iránt érdeklődött. Elmondta, hogy jó emlékét őrzi találkozásuknak és kérte, adjam át jókívánságait. Szemmel láthatóan nagyra tartotta miniszterelnökünket. Gyakran jut eszembe ez a délután, mert az ott kapott, holland oroszslánt ábrázoló mandzsettagombjaimat – bár aranyozásuk lepattogzódnak van – még mindig használom.

AZ OSZTRÁK ELNÖK LÁTOGATÁSA

A hó végén az osztrák köztársasági elnök látogatott hozzánk. Ez a látogatás számomra különleges színt kapott azzal, hogy Jeszenszky megbízásából külügyekben nekem kellett volna vezetőszáron tartani a köztársasági elnököt. Én készítettem elő útjait és nekem kellett tanácsadóként működnöm mellette, s követnem külpolitikai mozgását, tevékenységét. Ezzel Jeszkó visszaadta nekem az antalli kölcsönt; mert az világos volt, hogy Göncz még bizalmatlanabban fogadott, mint minden eddigi partnerem. Tudvalevő, hogy ő az Antallnak az SZDSZ-szel kötött egyezkedése, „paktuma” révén került nyeregbe, s végig az MDF-vezette kormány és Antall József ellen dolgozott¹⁰. Mindent megtettem, hogy befolyásoljam az ország érdekében történő legalább kül-politizálásra; s bár voltak pillanatok, amikor emberileg közel kerültem hozzá, világlátásunk közti különbség áthidalhatatlannak bizonyult. Béla király úti palotájában a megbeszéléseket ezért leggyakrabban valami politikától távoli témával indítottam, és csak az ő kedvence, néhány korty Becherovka után tértem rá a feladatomra. A Köztársasági Elnöki Hivatallal egyébként nem volt dolgom. A közte és Szu-nyogh Károly címzetes államtitkár közötti kapcsolat végképp nem hivatalinak tűnt, inkább Jean és a gróf úr viszonyának. Azt vettem ki, hogy Károlyt valaminő hála köti

urához. Hallottam, amikor megmentőjének nevezte. Viszont épp ezért a köztük lezajló sok bizalmas jelzésből számomra inkább olyan összkép alakult ki, hogy nem is a szadesz módján értékeli a helyzeteket és eseményeket, hanem teljesen a régi szoci felfogást osztják. Megragadt bennem a kép, amikor pl. a főnöke cipőjét segíti fel, közben, félszavas lesajnáló értékeléssel illetve egy-egy kormányzati erőfeszítést. Mondta is Antall, persze négy szemközt, hogy azt remélte, hajlani fog a szavára, amikor kikötötte, hogy csakis Göncz Árpád lehet az SZDSZ-ből köztársasági elnök.

– Tekintetbe kellett volna vennem, hogy volt börtöntársak mondták, ott sem volt velük szolidáris, sőt...¹¹ – tette hozzá.

Nem volt könnyű így szekundálnom nyugati tárgyalófelekhez, s különösen a teljes belesimulást szemlélni a holland üzleti világ kívánságaiba, de még feszültebb volt a közös utunk Oroszországban. A finn-ugor és baskir-tatár állomásainkról kapott visszajelzések után Jelcin elnök le is akarta mondani a Göncz-cel való moszkvai találkozót.

Ám mielőtt erre rátérnék, álljunk meg egy törökös pillanatra. Áprilisban ugyanis megléptem döntő nyitásunkat a közép-ázsiai térségben.

TÖRÖK NYITÁS

A kézzel fogható építkezésem a török világban azzal kezdődött, hogy Országgyűlésünk, mint az Interparlamentáris Unió (alapító) tagja baráti csoportokat épített fel, és ezen belül én javasoltam és elvállaltam a török–magyar IPU-csoport vezetését. Ennek következtében a Török Nagy Nemzetgyűlés meghívására, 1920. április 23-i megalakulásának 70. évfordulóján tartott ünnepségre érkező nemzetközi küldöttség vezetőjévé választottak. Eljött életem egyik nagy pillanata: ünnepi beszédet mondhattam a török parlamentben. Nagy meglepetést és örömet váltott ki, hogy beszédemet – tekintettel a nagyvilágból jelen levő képviselőkre – ugyan angolul kezdtem, de azután törökül folytattam. Mindaddig török nyelven sosem szerepeltem nyilvánosan. (Talán – sokkal később – 2006-ban éreztem még hasonlót; akkor a Hősök terén, Árpád fejedelem lovasszobra előtti emelvényünkön állva. Szétteltekinttem a téren: ameddig a szem ellátott ember-ember hátán, még a térre vezető utak is sűrűn feketéllettek. Lelket emelő érzés volt, és le kellett küzdenem a lámpalázat is.) Ám visszatérve a török eseményre, itt is felléptem az emelvényre és elhoztam szavaimmal testvéri üdvözlésünket és nagyrabecsülésünket Magyarországról; valamint a nagyvilágból érkezett képviselők nevében köszöntöttem a török alkotmányosság házáat. Értethető, hogy utána körülvettek lelkes török képviselők, hogy legalább néhány szót váltssanak velem.

A program többnapos lakomába volt göngyölve. Alig keltünk fel az egyik asztaltól, elénk térdelt a következő. Ugyan volt még egy szép tűzijáték az Első Nemzetgyűlés épülete előtti téren, de – egy város közepi terecskére tervezve – adottságai meg sem közelítették otthoni augusztus 20-i látványhoz szokott szemünket. Az egyik este pedig a zenekar ropogósabb számokra váltott, s akkor feleségemmel, Évivel középre perdültünk, és olyan ropogós rock-and-rollt jártunk, de olyan „csürdögő-

léssel”, hogy az egész majd’ félszáz tagú társaságnak fennakadt a szeme. Akkor még nem tudtam, csak éreztem, hogy a meg nem ismert néptánc lobog-robog bennem. Lendületünkbe belevittük a magyar csárdás egész tűzességét. Olyan duhajon tomboltam, mint akiből kiszabadul minden visszafojtott élet. Úgy éreztem: megérkeztem. S így tört ki belőlem sok-sok év elfojtása. Ez igen! – láttam meg ázsiai vendég-látóink és képviselőtársaink szemében az elismerést. Jólesett a csodálatuk.

Alig másfél évre rá, tárgyalás-sorozatot folytattam le ismét Ankarában. Építem a török kapcsolatot, miközben nálunk folyik a Duna szlovák elterelése, Meciar szlovák kormányfő Magyarországra látogatva folytatja a macska-egér játékot velünk; az ukránok megeresztenek egy álhírt arról, hogy a magyarok visszavennék Kárpátalját; déli szomszédaink pedig újabb hullámban telepítik be a vajdasági magyar falvakat-városokat polgárháborús menekültekkel. Mindeközben a hazai sajtó kifigurazza Für Lajos honvédelmi miniszter „körkörös védelem” kifejezését, s egy Hovanyec című alak ezt képes leírni a Népszabadságban: „Az a rettenetesen homályos valami, amit nemzetinek neveznek, fojtogatóan rátelepszik mindenre, s immár végérvényesen tetszően elfedi a népit is.”

Eközben Mikes Kelemen mellszobrot küldünk Rodostóba és készülünk nagy közép-ázsiai nyitásra.

ÁZSIAI KEZDEMÉNYEZÉS

Antall támogatta kérésemet, hogy kormányunk gyorsan lépjen előre a közvetlen diplomáciai kapcsolatokban az orosz uralom alól felszabaduló térségben. Én pedig nagy körutat terveztem a déli volt-szovjet köztársaságokba. Elkezdtém tárgyalni a társminisztériumokkal, főbb intézményekkel és nagyvállalatokkal; megcsillantva a lehetőséget a hangsúlyos nyitásra egy általam vezetett népes küldöttségben. Az ódon szláv medve Tyerescsenkó miniszterelnök után Antall meghívta hivatalos látogatásra Nazarbajev elnököt is. Torma Józsefet, Oguz fiam szegedi török tanárát pedig bevontam közép-ázsiai terveimbe és ő ekkor a Kazak Parlament interparlamentáris bizottságához látogatott el. Úgy ítélt meg, hogy a kulcsország most Kazakisztán, mérete, fekvése, természeti gazdagsága és türk hagyományai miatt. Erőnktől telhetően segíteni kívántam a gyarmatosítás okozta tudatvesztés, a tömeges idegen betelepítés, a területvesztő „szűzföld-program” és a felmérhetetlen környezetszennyezés terheitől vergődő kazakok magukra találásában. Például ezért dolgozott mellettem Hóvári János, ezért választottam a magyarokat közöttük elsőnek képviselő személynek az alakuló államba Torma Jósikát: ő volt „a kazakul tárgyaló nagykövet” az akkor még uralmi helyzetben levő közvetítő nyelv, az orosz közegében.

Eredetileg Moldova fővárosa felé indultam volna, majd Kisjenőben (Kisineu, Kisinyov) tárgyalván értelemszerűen Baku lett volna az első meglátogatott türk állomás. Ott akartam tárgyalni magával Elcsibej elnökkel is, és részt vettem volna Vásáry István szintén turkológus nagykövetünk megbízólevelének átadásán. Onnan tovább Közép-Ázsiába: mindenekelőtt, Tengizbe, találkozni az ott dolgozó magyarokkal;

majd Üzbegisztán, Kirgizisztán, Kazakisztán, Türkmenisztán: sorrendben füzérré kapcsolva. Tadzsikisztánt nem terveztem az ottani békétlen helyzet miatt, viszont felvettem az útiterve egy másik, fontosabb hozzá hasonló nyelvű országot, magát Iránt. Onnan Törökországot Van-nál értem volna el. Ankarába érkezvén pedig utam összegzéseként a magyar–török együttműködést kívántam megvitatni még harmatos közép-ázsiai tapasztalataim alapján.

Ez volt a terv. Ám 1993 tavaszára az orosz titkosszolgálati tevékenység térségbeli ellentámadásának hatására annyira megromlott Azerbajdzsánban a helyzet, hogy nem volt értelme odalátogatni. (Nemsokára ki is robbant az elnökellenes Huszeinov-puccs.) Ennél jelentősebb volt az útiterve iráni fejezetére vonatkozó zavaró repülés. A házon belül a miniszterig felmenőleg ellenállást tapasztaltam, pedig Irán adósunk volt, s én meg kívántam kezdeni az elszámoltatást; már csak azért is, mert a kivített bonyolító egyes magyar cégeknél már csődvészély jelentkezett, és a helyzet a szállítások leállítását okozhatta. Igen, de a minisztériumban több kifogást félretolva azt tapasztaltam, hogy az igazi gond másutt magzik: Amerika rossz szemmel nézi ezt a kapcsolatfelvételt. Attól tart, hogy kettős (vagyis nemcsak polgári, hanem katonai) felhasználású iparcikkekhez jut tőlünk a perzsa ország. Annál is inkább, mert légi járművekre telepíthető URH zavaróberendezéseket korábban a magyar Technika KKV már szállított Iránba. Közben azonban voltak olyan jelzéseink, hogy bizony az USA saját magából indul ki; mert tőle is kerülnek ilyen termékek Iránba. Tudtam például, hogy előző évben egy amerikai cég kemény küzdelemben kiszorította brit vetélytársát tíz korszerű repülőgép Iránnak történő eladása ügyében. Ha pedig ez így van, akkor a figyelmeztetés részükről nem egyéb, mint tisztességtelen verseny-előnyre való törekvés. (Néhány hónap múlva ugyanígy akarta az amsi nagykövetség megakadályozni Latorcai János ipari miniszterünk iráni útját egy szokatlan hangvételű és nem a nagykövet által alászignált jegyzékkel.) Úgyhogy döntöttem: megyek. És jönnek velem sokan: beszállt féltucat minisztériumunk, a Központi Földtani Hivatal, a Légiforgalmi és Repülőtéri Igazgatóság, a MALEV – akkor még élő – magyar légiforgalmi társaság, 14 gazdasági vezető, 3 bankár, egy biztosítási szakember, s valami sajtó is. Nagy küldöttséget alkottunk; a türk gondolkodásban a negyven azt is jelenti, hogy: sok. Nos, a miénk minden értelemben negyvenes csoport volt. Megsoroztuk új partnereinket: 17 nagyobb tárgyalást s legalább ennyi gazdasági és kulturális megbeszélést folytattam le, s a velem jött szakembereknek is mindenütt teremtettünk komoly szintű lehetőségeket. Legátütőbb talán a kazak külügyminiszterrel folytatott tárgyalásom volt. Mindjárt az elején átadtam ajándékunkat: egy szép zsinóros atillát. Otthon már a hátam mögött (szóban) öltek emiatt: miért nem viszek megszokott értékes tárgyat, pl. herendi porcelánt¹². Csak hát én, mint volt lélekbúvár és műkedvelő néprajzos, tudok a másik ember szívével érezni. A felkaftánozás a török világban mindenütt nagy megtiszteltetés, ha ki is kopott a gyakorlatból. A kazak külügyminiszter eléggé barátságosan hivatalossággal fogadott. Arra számított, hogy megint valami „nagy nyugati utazó” érkezik és üveggyöngyöt kínál olajért. Mind a korábbi birodalomban, mind új napnyugati érdeklődőknél azt tapasztalhatta, hogy alapjában lenézik a keleti népeket.

Erre én intettem munkatársaimnak, s ők behozták az ajándék „beszélő köntöst” neki és helyettesének. Átadtam, s a bizalmatlan diplomatából kedves kazak rokon lett.

Aznap este kartársam, a kazak külügyminiszter-helyettes, Szalim Almagambetovics Kurmanguzsin adott tiszteletemre vacsorát. Ott keményen helyt kellett állni, mert a kazak húsételek kívánták ugyan a vodkát és a konyakot, de kölcsönösen felköszöntöttük egymást, hazánk nagyjait, közös ügyeinket, várható együttműködésünket. Volt, amikor a pohárka tartalmát ügyesen mellécsurgattam, visszagondolván kórházi pártitkárunknak a szovjet kórházban töltött elázott óráira. Szóval ment minden a szovjet recept szerint, de őszinte baráti érzéssel – s ez nagy különbség! Ennek a páratlanul jól induló kapcsolatnak később meg is lett az eredménye. A volt szovjet diplomata, Kurmanguzsin – az egyik atilla boldog tulajdonosa – maga jött Budapestre nagykövetnek, azzal a feladattal, hogy a térség országaiba is megbízást kapott. Budapestet választotta, bár Bécsben ingyen épületet ajánlottak a kazakoknak, s mi ilyen nagyvonalúak nem tudtunk lenni. (Ezzel megtörtük Bécs fölényét: azt a szokást, hogy több távolibb állam onnan rendelt ki, vagyis akkreditált hozzánk is nagykövetet.)

Közben nagyon vártam otthonról a hírt, hogy a kormányülés rábólint a nagykövetségünk megnyitására Almatiban. Ám a miniszterek tanácskozásának elhúzódása miatt szorult helyzetbe kerültem: itt volt már az ünnepélyes nyitás, a címtábla felavatásának időpontja, de a felső beleegyezés még nem érkezett meg. Úgy éreztem, nem tehetem meg, hogy elkezdem húzni az időt, mert annak rossz üzenete lenne ilyen jó előkészítés után. Nagy levegőt vettem; és végül 20-30 perccel a kormány döntése ELŐTT, a jelenlevő notabilitások és sajtó jelenlétében ünnepélyesen megnyitottam a térségbeli első nagykövetségünket és nyilvánosan bemutattam Torma Józsefet, mint ügyvivőt. (Szerencsére, végül a kormány nem napolta el a döntést, és akadály nélkül rábólintott. Ha nem így történt volna, akkor zaftos botrányt lehetett volna ebből is kavarni.)

Máig őrzöm egy tiszta A4-es lapon az új nagykövetség első pecsétlenyomatát.

Almatiból távoztamkor persze Kurmanguzsin kikísért a reptérre, s ott váratlanul bekövetkezett a kölcsönkenyér visszajár esete: az utasváró nagy nyüzsgése közepette ünnepélyesen reám húzott egy kazak szokmányt, vagyis sapant, s fejembe nyomott egy hozzáillő kalpagot. Bármennyire is feszélyezett a sok kíváncsi szem, tudtam: ez az igazi visszaigazolása az őket felkaftánzó ajándékomnak.

A tárgyalóasztalok egymásutánját itt nem sorolnám fel. Lényeg, hogy mindannyian úgy dolgoztunk, mint a konzervnyitó. Érthető; ha meggondoljuk, hogy a kelet-közép-európai térségből egyedül Magyarország jelent meg ilyen súlyú és számú személyes küldöttséggel. Ideillőbb, ha néhány mély emlékemet említem meg. Például, hogy kirgizisztáni szállodánkban egy este tárgyalás után az ifjabb Ajtmatov, a híres író fia, egyben külügyminiszter-helyettes hazakísért. Úgy belemélyedtünk a közvetlen beszélgetésbe – jól beszélt törökül – hogy a folyosón már ránk sötétedett. Kettesben voltunk, s hiába hívtam szobámba leülni. (Lehallgatástól tartott?) Beszéltünk magunkról, de főleg a török világ helyzetéről és lehetőségeiről – őszintebben, mint egy tárgyalóasztalnál lehet. S természetesen itt szóltam a hazai állapotainkról is. Talán

a szándékoltnál jobban megérezhette szavaimból az otthoni körül ostromolt helyzetünket – elvégre lehettek szovjet időkbeli tapasztalatai a politikai küzdelmek személyi következményeiről – mert búcsúzóul mélyen a szemembe nézett és azt mondta: ha úgy hozza a sors, tudjam, hogy Kirgizisztánban menedéket találhatok. Ehhez fogható egyszerű, közvetlen, testvéri ajánlatot azóta sem kaptam.

Kazakisztánban pedig gondom volt a magyar-kazak kapcsolatépítésen belül a kun népességünk megismertetésére is. Megnyitottam Kunkovács László néprajzi felvételeinek kiállítását, és ellátogattam barátom, Mándoky Kongur István almati sírjához. Ugyanazon év augusztusában pedig Karcagon avattuk emlékművét, s őrzöm az akkor átvégott nemzeti színű szalagot.

Összesítve az új török államokban szerzett tapasztalatokat, elmondhatom, hogy akkori beosztásomnak megfelelően jól kihasználtam a lehetőségeket. Ilyen kormányzati szinten ekkora figyelmet és jóindulatot aligha tapasztaltak még sokáig az új államok vezetői. És fontos, hogy időben léptünk. A világban az elsők között ismertük el a szovjet utódállamok önállóságát és rendelkezünk ottani képviselőtűnkéről. Még hozzá úgy, hogy nem Moszkvából rendeltük ki diplomatáinkat; éreztetve, hogy semmilyen folytonosságot nem akarunk elfogadni a korábbi gyarmati helyzetükkel. (Egyedül Örményország volt kivétel, de ott a moszkvai kapcsolatnak éppen hogy jó visszhangja volt. A helyi területi viszályban ugyanis az orosz támogatással tudtak sikeresen területet foglalni az örmények.) Önmagában már az is eredmény lett volna, ha számba vehető tényezőként szereplünk a térségben kialakuló nagy- és középhatalmi versengésben. De ennél többet értünk el. A legkevésbé mozduló Üzbegisztánban is sikerült a jövőre nézve ígéretes kapcsolatot felvenni Szultánov miniszterelnök-helyetessel. Erre a továbbiakban építhettünk volna, de kormányzati háttér nélkül 1994 után már nem volt módunk rá. Kirgizisztánban volt a legnagyobb nyitottság irányunkban; kívánták a kapcsolatot. Türkmenisztánban a türkmenbasit ábrázoló óriási faliszőnyeg alatt ülve elégedetten gondolhattam arra, hogy a gazdasági nyitás mellett sikerült megragadnom az érdeklődést azzal, hogy a magyar turkológia atyjának, Vámbéry műveinek közös kiadásáról beszéltem. A fő hangsúlyt viszont eredetileg is Kazakisztánra tettem. Volt ugyan a helyzetben bizonytalanság, hiszen a gyarmati múlt örökségeként óriási orosz és más betelepített kisebbség kezelése akkor még nyitott kérdés volt. Számomra viszont Nazarbajev elnök – minden nyugaton agyonhangoztatott demokratikus fenntartás ellenére – már akkor a helyzetet kézben tartani tudó vezetőnek tűnt. Az Oroszországgal alakuló viszonya pedig számunkra is fontos jelzéseket adhatott. Ezért utam sikeréhez hozzátartozik, hogy Kazakisztánban, a már említett külügyminisztériumi tárgyaláson túl fogadott Aszanbajev köztársasági elnökhelyettes és Zsabagin miniszterelnök-helyettes is.

Utunk iráni állomását nem ismertetem, mert emlékeimet beledolgoztam „Tépzárás oroszlászaj” c. könyvembe. Besarati államtitkár fogadott a reptéren és tényleg olyan érdes volt, ahogy már leírtam. Az is igaz, hogy ezzel szöges ellentétben megvolt az iráni fogadókészség és jó tárgyalásokat folytattam le.

Ezután Törökországban már könnyű dolgunk volt. Elkezdtük az együttműködésről az egyeztetést, s Isztambulban kimentem a nemrég elhunyt Özal köztársasági elnök sírjához. Ezt hivatalos ténykedésnek is lehetett tekinteni, de több volt annál, mert személyesen is nagyon fájlaltam elvesztését. Korábban tudtam vele Ankarában tárgyalni, sőt az erkélyre kísértélva beszélgetni is a gyönyörű elnöki palotában, és megkapott érett és gyakorlatias felfogása a török politika nagy kérdéseiről. Lehet, hogy gyermekinek tűnik állításom, de talán a kurd kérdés már elcsitult volna az ő építkezése nyomán. Sajnos, nem kapott rá időt a sorstól.

Viszont ezzel is építettem a következő török köztársasági elnök, Süleyman Demirel magyarországi hivatalos látogatásának előkészítését; bár arra végül épp kormányzati időszakunk lejárta után került sor, szeptemberben. Hadd emeljek ki a meghívást a magyar csúcsszerveznél indokló levelemből néhány mondatot:

„A magyarországi rendszerváltozás óta sem elnöki, se miniszterelnöki találkozára nem került sor, noha kapcsolataink szükségessé tennék. Együttműködésünk Törökországgal jelentős eredményeket mutatott fel az elmúlt két-három évben. Sor került a parlamenti elnökök és számos miniszter kölcsönös látogatásaira, erősödött a tárcaközi együttműködés. Több egyezményt írtunk alá és parafáltuk a még aláírásra váró Barátsági és Együttműködési Szerződést. Törökország fontos gazdasági partnerünk és a közös történelmi múlt miatt jelentős kulturális együttműködésünk is.

Nemzetközi téren számos ponton egybeesnek Magyarország és Törökország érdekei (Balkán, közép-ázsiai köztársaságok). Számunkra fontos, hogy a NATO-tag Törökország támogassa Magyarország tagságát az Észak-Atlanti Szövetségben és ne akadályozza integrálódásunkat az Európai Közösségekbe.”

Célatot elértem, mert nagyon jelentős közösségi eseményekkel sikerült felhívni a figyelmet e magas szintű látogatásra. Demirel a budai Várban megnyitotta a Nagy Szulejmán és kora c. gazdag kiállítását, azután meg Szigetváron részt vett a közösen készített emlékmű felavatásán. (Sajnos, a reánk következő kormány csak learatta, de nem becsülte meg a kiépített keleti kapcsolatokat. Csak egy figyelmenyező példa: a Horn-kormányból az éneklő hangú Fodor Gábor miniszter kísérte volna el a szigetvári útra a török államfőt, de végül nemhogy Göncz nem ment, hanem ő sem.)

*

Bár hátra volt még egy rövid látogatás Moldovában, s nekünk – főleg a gagauz (és a másik román országban a magyar) nemzeti kisebbség miatt – ez is fontos volt; mégis azt mondhatom, hogy magát a nagy utazást egy szép boszporuszi hajókázással zártuk. Ebben a csodálatos környezetben, elégedett hangulatban koccintottunk, mert ez volt az utolsó alkalom, hogy az egész csapat együtt volt, de kivételesen senki sem igyekezett valahová tárgyalni. Ez volt a pillanat, amikor a gazdasági és bank szakemberek is elmondták: mennyi kaput látnak maguk előtt kinyílóban. Lelkesen sorolták, hogy a Tradekomplex vállalat kereskedőházat, a Külkerbank képviselőket akar nyitni Almatiban; a kazakisztáni magyar kukoricatermesztés megsokszorozódik s a tárgyaló felek nagyüzemi paradicsomtermelésre is nyitottak voltak; több köztársaság érdeklődik gyógyszereink, mezőgazdasági technológiáink iránt; Türkmenisztán-

ban kedvező pakura-, Kazakisztánban pedig földgáz-vásárlási ajánlatot kaptunk, s az olajkutatásba való bekapcsolódás lehetőségét. Mindezt azon túl, hogy a közép-ázsiai külügyminisztériumokkal együttműködési jegyzőkönyvet írtam alá, s tárgyalásaink felvették a kapcsolatot a többi minisztérium, a parlamentek, a tudományos akadémiák, országos intézetek egész sorával. Tudvalevő, hogy előttem csak a török Turgut Özal elnök vitt ilyen nagy küldöttséget, épp azért, hogy felvegye a feltámadt török testvérállamokkal a kapcsolatot. Utánam viszont 1993 őszén Rafszandzsáni iráni elnök tett tíznapos közé-ázsiai utat miniszterei élén ugyancsak befolyás-szerzés céljából. Úgyhogy kicsiny országunk képében épp eltaláltam a legjobb korai pillanatot a magyar vállalkozásra.

Gyönyörködve a hajóúton élénk táruló látványban, elégedetten az elvégzett feladattal, boldogan lubickoltam csapatom emelkedett hangulatában. Ekkor somfordált mellém Komlóssy György, Jóska barátom testvére, aki a küldöttségben a magyar földtani intézetet képviselte. Elmerengve nézett körül az esti fényben úszó tengersizorson – és váratlanul ráerősített a kirgiz miniszter-helyettesre, pedig arról a párbeszédünkről nem tudhatott.

András, majd Recsken együtt idézzük fel, milyen szép és eredményes utat tettünk meg itt együtt.

Elmosolyodtam: a mi korosztályunkból nem egyhamar hal ki ez az életérzés...

ARAB POLITIKÁM

Alighogy elkészültem a Közép-Ázsiát felnyitó kulcs kimunkálásával, új kihívást kaptam fel a vállamra. Az arab Közel-Keleten nem érthették, mi történt a mi tájainkon. Mivel Jeszenszky Izrael felé fordult, első érzésük csak az lehetett, hogy Magyarország elfordult tőlük. Vállaltam, hogy körüljárom az Izraelt övező arab országokat és megkísérlem megértetni velük, hogy Izraellel kapcsolatos politikánk nem ellenük irányul. (Mint ahogy az, hogy együtt vagyunk az erdélyi örményekkel, nem az azeriek ellen szól.)

Tervem előkészítéseként az IPU Magyar–Arab Baráti Tagozatának elnökének, a sebész Papp Lehel György kollégámnak kapcsolatfelvételét is teljes erőbedobással támogattam. A különösen kereskedelmi és pénzügyi (köztük Kupa Mihály) vezető személyiségekkel néhány iszlám országba történő látogatását a 6. területi főosztály segítségével egészítettem ki. Abban a szellemben, ahogy azt ő levélben értékelte: „Meggyőződésem, hogy az Államtitkár Úr által is támogatott ’nyitási politikánk’ számára kedvező misszióról van szó, amely hasznosan illeszkedne az Ön által tervezett év végi azonos térségbe irányuló úthoz.”

Amman, Damaszkusz, Bejrut: kemény tárgyalások. Fogadott a jordán király. Az előszobában várakozván, állig felfegyverzett, hagyományos díszes öltözetű hatalmas cserkesz szolgálta fel a teát és a török kávéját. Ő a legemlékezetesebb kávé-kisasszony életében. Azután beeresztett a királyhoz. Neki elmondtam, hogy kedves ajánlata szerint tárgyalhatunk angolul is, de jobban élvezem az arab nyelv zenéjét. (A Koránt felszívó

oszmán-törökből nagyon sokat értettem.) Itt elengedhettem magamat, hiszen csak azt kellett elmondanom, amit éreztem. Hogy Magyarország, a rendszerváltozás ellenére ugyanúgy törekszik az arabokkal való jó viszonyra. Szíria már nagyobb gombóc volt. Állami kocsiba ültettek és a gépkocsivezető folyton beszélgetést kezdeményezett velem – nyilván jelentéstételi kötelezettsége volt. Na, de negyven év kommunizmus után a helyi önkényuralom jeleit minden idegszálam fogta. Elvitt többek között a Golan-fennsíkra, s ott beírtam valami emelkedett szöveget emlékkönyvükbe. Olvasni nem tudhatott, mert visszaúton folyton azt kérdezgette, mit írtam le. Én meg nagyúri könnyedséggel annyit feleltem: ott van, meg lehet nézni. (Nem vagyok köteles beszámolni neked.) Nagyon ideges lett. Olyan igazi „déljá vécu”, azaz „ezt már megéltem” élményem volt; először lévén itt mégis jól ismerlek titeket. Tulajdonképpen örömet okoztak nekem: ti azt hiszitek, hogy bedőlök nektek, pedig én már kijártam ezt az iskolát. A külügyminiszter egy fél órát szánt rám. De leraglóztam: másfél óra lett belőle. Szinte hőmérőnek éreztem magam; fogtam, ahogy olvadt a kezemben. Nagy kár, hogy ezt sem tudtam a kormányváltás miatt tovább építeni. Azután jött Libanon. Ott kiereszthettem. Jó tárgyalások, barátságos hangulatban. Első angolul tartott sajtótájékoztatóm. Nemcsak, hogy a miniszterelnök és a külügyminiszter is fogadott, de nagyon jól és kiadósan szerepeltem a libanoni sajtóban. Még egy tengeri fürdés is belefért; nagykövetségünk, Bokor Balázs vett nekem egy divatos fürdőgyátát, hogy áztathassam csülkeimet. Munka után édes a sósvíz. Sose felejttem el szolgálatkészségét.

Volt még egy arab utam a nemcsak politikailag, de kereskedelmileg is fontos Perzsa-öböl mentén '94 februárjában. Kuvaitban Sulaiman M. Al-Shaheen külügyi államtitkárral találkoztam; őt már Budapestről ismertem. Úgy emlékszem, itthon ebédet adtam neki. És megjegyeztem a nevét, mert az angolos átírás ellenére felismerhető nevében a „sólyom” = sahin szó. Kuvaitban is kellemes megbeszélésünk volt, éreztem a felénk áradó figyelmet. Ajándékba kapott, azóta kissé lerobbant Certina karóráját máig őrzöm. Ezenkívül megfordultam Dubaiban és Abu Dhabi-ban. Muszáj volt – kicsit az NGKM¹³-en átnyúlva is – mert az üzleti kapcsolatokra szinte éhes EAE (Egyesült Arab Emírátságok) töretlen gazdasági felfutása ellenére az addig is gyalázatosan gyenge magyar szereplés itt az utóbbi másfél évben tovább romlott. Hazánkról alig-alig volt ismeretük. Az Öböl-háború óta viszont az emírségek váltak a térség gazdasági-kereskedelmi központjává. Sajnos, mi sem ismertük őket; engem meglepett tárgyalópartnereim fiatalsága és kiváló képzettsége. S leginkább az, hogy már az olaj utáni korszakra készültek.

Annál rosszabbul esett, hogy hazafelé leszállván Rijádban, a szaudi hatóságok még kiszállni sem engedtek a gépből. Szerintem féltek az új demokráciánk üzenetétől. Ez azonban nem bántortalanított el.

Időrendben nem ide illik, de arab politikám csúcsa, ezért itt említtem. Még államtitkárkodásom esetleges lezárulása előtt hangsúlyt akartam adni arab politikánknak, s ezért 1994 elején a térségben működő arab nagyköveteket összehívtam egy baráti lakomára. A kezdeményezésem azon nagyköveteket is bevonta, akik Bécsből látták el a magyarországi képviselőket. Ezért én a két főváros közt, Sopronba hívtam őket

össze –, s hogy az átlagosnál nagyobb súlyú legyen e baráti esemény, nem akármilyen vacsorát adtam, hanem a böjti hónap, a Ramazán egy böjtnap utáni étkezésére, az iftárra esett a választásom. Nagyon jó hangulatú estét töltöttünk, kötetlen formában sok fontos dolgot megbeszélünk; s megint csak azt mondhatom, hogy ezt a munkát is folytatni lehetett volna.

OROSZ FÖDERÁCIÓ

Más hangulatú út volt Göncz Árpád vándorlása az orosz föderáció tagjait között. Ez, akár közép-ázsiai utam, ismét nagy súlyú lépés volt. Nemhogy köztársasági elnök, de felsőszintű magyarországi vezető sem járt eddig a nyelvrokon népek közt¹⁴. Látogatásunk pedig akkor erősítette őket, amikor már lehetőség nyílt a közvetlen kapcsolatfelvételre moszkvai közvetítés nélkül is, de még folyt a vita a köztársaságaik jogállása körül. Jeszenszky helyett természetesen én kísértem el köztársaságunk elnökét erre az ún. finnugor körútra. A terv az volt, hogy a legmagasabb szintű magyar megjelenéssel erősítsük meg a nagy orosz szövetségi állam (föderáció) finnugor és török-tatár köztársaságait. Ahogy az út során Rahimov, Baskíria Legfelsőbb Tanácsának elnöke jellemezte a helyzetet: az egymással vetélkedő orosz elnöki és parlamenti alkotmánytervek egyike sem veszi kellőképp tekintetbe, hogy az államszövetség önálló „szubjektumokból” épül föl. Sajnálatosnak mondta, hogy még Jelcin elnök környezetében is a Föderatív Szerződés semmibevétele folyik. A játszma tehát egyáltalán nem volt könnyű: egyszerre kellett az önrendelkezési törekvéseket alátámasztanunk s ugyanakkor a moszkvai ellenérzést lehetőleg ki nem váltani. Közben pedig tapasztaltuk, hogy az orosz külügyi vezetés nagyon hajlott arra, hogy utunkat a birodalmi központ és a nagyobb mozgásteret kiharcolni törekvő térségek erőviszonyaiba való belenyúlás-ként, a nemzetiségeket szétszórni és beolvasztani törekvő sokévszázados folyamat fékezési kísérleteként ne barátságos szemmel kísérje. Ezért utunkon elkísért nemcsak a moszkvai magyar, hanem a budapesti orosz nagykövét is. A hulló csempéjű, nedves falú „kiemelt” közép-oroszországi állami elszállásolás és a Hanti-Manyszijszki mocsár göze ellenére a találkozók nagyon melegszívűek voltak. Ahogy egyik állomásunkon az ottani elnök kifejezte: „ez a köztársaság az udmurtokról elnevezett terület”. Ismert dolog, hogy az orosz főhatalom folyamatosan keverte a lakosságot, s a belső határokat úgy húzták meg, hogy az adott nemzetiséget csak részben tudja befogadni. Pl. Mari-El területén éppen kisebbségben laknak a nevet adó marik (votyákok); de a mordvinok közül is kb. 800 ezer él a róluk elnevezett köztársaság határán kívül, míg azon belül csak kb. 330 ezer fő. Mindenütt örömmel fogadták a felénk irányuló magyar érdeklődést, de igazán a Komi Köztársaságban fordult ez át népiünnepellé. Annál is inkább, mert az orosz külügyminisztérium nem adott repülőgépet hozzájuk, s így a komi elnök a sajátját ajánlotta fel a küldöttségünknek. A hantik és manysik olajfővárosából pedig ellátogathattunk a tajgába, s ott részt vettünk egy sámán-szertartáson. Egészen varázslatos esemény volt ez a mocsarak egyik szigetén. A bográcsban az áldozati rénszarvas főtt. Levese finom volt, csakhogy bőre alatt pajor méretű pondrót talál-

tam. Figyelmeztettem Gönczöt; ő azonban ellenséges MDF-es akadémikuskodásnak vette szavam: biztos le akarom lombozni vendégség közben, pedig úszott a kényeztetésben. Szállodánkba térvén le akartuk mosni az út sarát; de akkora volt a levegő páratartalma, hogy törölközőink zizebbek voltak, mint a testünk. El kell ismernem, minden gyűrődést jól bírt az Elnök és élvezte a feléje, mint magyar főméltóság felé áradó szeretetet. Így azután majdnem csapdába estünk Tatársztánban. A látogatás mindjárt furcsán kezdődött. Vonult az elnök és utána a töménytelen kíséret. Elénk pattan egy szép tatár táncosnő, hogy dallal és tánccal köszöntse őt. Göncz azonban maga elé mered és hirtelen félbalra fordulva lelép a vörös szőnyegről, egyenesen a megpillantott WC felé. A csapat lendületből utána, majd megtorpan és zilalódik. Ekkor rangidős vendégként odalépek a tatár hölgyhöz, és szóval tartom az elnök újbóli felbukkanásáig. A tárgyalás is emlékezetes: egyik oldalon Göncz elnök és Kelemen államtitkár, s velük szemben Sajmijev tatár elnök és a tatár olaj ura, Demján Sándor. (Nem is tudom, hogy államközi tárgyaláson hogyan ülhet a magyar küldöttséggel szemben egy másik magyar állampolgár, úgymint „szegény tatár”). A tatár elnök kiváló házigazdának bizonyult: a menetrendbe belezsúfolt hajóutat és forgószárnyas repülést is. Ez utóbbi Bulgariába menet történt; nyitott ajtós, csattogó légi szitakötőn. Alattunk feltárult az ország legérdekesebb régészeti területe, a Volgai Bolgárország egykori fővárosának vidéke. Ott egy nagy mezőn leszálltunk, s tisztas távolban, néhány száz méterre óriási tömeg fogadott. Sajmijev népgyűlést tartott, magyar elnökkel megfejelve. Mondott egy olyan ropogós beszédet, a tatár függetlenség mellett, hogy bennem megszólaltak a vézscsengők. Gyorsan odasúgtam az elnökünknek: – Vigyázz, Árpád, mennyire egyértelműen támogatom, mert ami itt folyik, azt Moszkvában is hallani fogják. Göncz azonban fel volt lelkesedve és amikor felkérték, hogy szóljon, többszörösen is mámorosan nyaklól nélkül támogatta a tatár elnök szavait. Meg is lett, amitől tartottam: ezek után az államszövetség orosz elnöke, Jelcin nem kívánta fogadni Gönczöt. A külügyminiszter-helyettes Vitalij Csurkin a tetejébe még – nem tudok jobb szót mondani erre – le is teremtette elnökünket az úton tapasztalt viselkedéséért. Erre mondják fiaim, hogy „tök égő”. A megaláztatás nyilvánossá válásától rettegve az eddigi fogadtatástól elkényeztetett elnökünk most nem is huppant, hanem falnak csattant. A moszkvai nagykövetségen hármásban: Göncz Árpád köztársasági elnök, Kelemen András külügyi államtitkár és Nanovszky György moszkvai nagykövet bevonultunk a követség lehallgatás-mentes nagy kalickájába, mint három, egymás szemét is kivájni képes holló. Áрпи bácsi először is letorkolt engem, mit kérődzöm vissza a tatár népgyűlést. Azután, szinte toporzékolva kiadta a nagykövetnek az ukázt: márpedig ő nem megy el úgy Moszkvából, hogy nem találkozhat Jelcinnel.

Szegény Nanónak főtt a feje, s megmozgatott minden szálát a nagy találka érdekében. Óriási munkát végzett, hiszen az orosz külügyi vezetés kezdettől megghiúsítani törekedett utunkat; a látogatások helyi előkészítésében pl. egyszerűen nem vett részt. Azt hiszem, kizárólag nagykövetünk derűs kapcsolatképességének köszönhető, hogy mód nyílt annak tisztázására, hogy nem az orosz állam meggyengítésén fáradozunk; és utána mégiscsak sor kerülhetett a belépésre Jelcinhez. Megszabták, hogy csak

három személyt fogad; így vállaltam a tárgyalásról a feljegyzés megírását, mert sem írnokot, sem tolmácsot nem engedtek be. (Ezért Göncz hiába szeretett volna engem kihagyni famulusa kedvéért.) Göncz Árpád, Nanovszky György, Kelemen András: előttünk nyílt csak meg az orosz elnök tárgyalószobája. Göncz afelett való örömeben, hogy megmentette arcát, mindenben helyeselt neki. Okozott is némi gondot a további orosz adósságtörlesztés, amelynek megoldására elnökünk elfogadta az „eddigiekhez hasonló módon” kifejezést; nem is beszélve a túlzott egyetértésről a délszláv helyzet megítélésében. Megegyezés született egy közös közlemény kiadásában, s megerősítettük Jelcin magyarországi meghívását.

Abban az évben volt még egy utam Moszkvába, már októberben. Készült is egy felvétel rólunk a korábban Jelcin által megtámadott és még mindig kiégett, kormos falakkal érrolló orosz parlament előtt. Ekkor az orosz külügyminiszter első helyettesével tárgyaltam, de közben megérkezett segélyszállítmányunk is a finnugor köztársaságok számára. Ami pedig szívemnek a legfontosabb volt: nagykövetségünk október 23-i ünnepélyén személyesen tudtam átadni a kitüntetést az 1956-ban Magyarország mellett kiálló, ellenállási csoportot szervező, és a munkatábor évei után még életben maradt négy egykori leningrádi orosz diáknak¹⁵. Az akkori orosz fogadókészségnek volt komoly oka: Magyarország a szovjet rendszert visszaállítani akaró 1991. évi puccskísérlet idején az elsők között állt ki Jelcin mellett. Ez Antall érdeme. Jelcinnek ezután jött fel a csillaga. Ha ehhez hozzávesszük, hogy már 1991 decemberében alapszerződéssel rendeztük a viszonyunkat Oroszországgal, az is jobban érthető, hogy ilyen aránytalanul kicsiny ország létünkre képesek voltunk kemény és végül sikeres tárgyalásokat folytatni a szovjet csapatok kivonásáról is. A hozzánk érkező Jelcin pedig Rákoskeresztúron megkoszorúzta az 56-os vértanúk emlékművét. Ebbe a felfogásba jól beleillett a volt leningrádi ellenállók általam történt kitüntetése. Az is fontos volt nekünk, hogy aláírta a nemzetiségek jogait elismerő nyilatkozatot. Ezzel elsősorban a kárpátaljai magyarok helyzetét akartuk erősíteni, de üzenet volt a finnugor népek számára is. (Ennek az öntudatosító szerepét csak aláhúzta a még azon évben a finnugor írók Egerben megtartott, ilyenből a harmadik találkozója. A lelkes hangulatot az orosz nagykövetség első titkára, egy bizonyos Oliszov nevű kultúrattasé igyekezett lerontani: hol a jelenlevők írói minőségét fitymálta, hol megvádolta őket oroszellenes békétlenség szításával. Volt, akit fasisztának nevezett; s azt is követelte, hogy saját kizsemeltjét szavazzák be az elnökségbe. Vagyis megjelent az orosz birodalom igazi hangja; de a jelenlevőket az sem bátortalanította el, hogy a követségi személy többször is megfenyegette a küldötteket azzal, hogy hazatértük után orosz anyácska előveszi őket szófogadatlanságukért.)

Mindenesetre lendületes kapcsolatépítésünknek szerepe volt abban, hogy 1993 decemberében Jelcin – meghívásunkra – hajlandó volt Magyarországon hivatalos látogatást tenni, s itt aláírni a szovjet fegyveres erők Magyarországról való kivonásának okmányait. (Útjáról annyira hirtelen döntött, hogy már nem tudtuk lemondani a hasonlóan magas szinten előkészített holland kormányfői látogatást. Így kiválóan megoldott szükség-logisztikával egyszerre kavargott a két küldöttség az Országház

különböző folyosóin.) Ám a fő esemény mégiscsak az volt, hogy a Magyar Országgyűlés színe előtt Jelcin elnök vendégként felszólalt és, bár a tolmácsolásban – ki tudja, miért épp akkor – elakadás történt, egyértelműen elítélte az 56-os szovjet beavatkozást. Példátlan eredmény egy ilyen múltú nagy ország részéről, hiszen tőlünk még a szlovákok sem kértek bocsánatot a háború utáni magyarüldözés miatt. De idáig az orosz parlament is mindent elkövetett, hogy az alapszerződésünkéből vegyüek ki az 1956-os orosz beavatkozás elítélését.

Bent ültem képviselői helyemen, s egyszerre a tolmácgép elnémult. Borisz Nyikolájevics Jelcin pedig beszélt: „1956 tragédiájáról szólok, amely mindörökre a szovjet rendszer lemoshatatlan szégyenfoltja marad”. Az is milyen jólesett, amikor elmarasztalta elődeit, akik még a nyitás éveiben sem voltak képesek arra, hogy elzárándokoljanak az emlékhelyre és fejte hajtsanak Nagy Imre sírja előtt. „Ezt én ma megtettem” – hangsúlyozta.

Hihetetlen volt! A még mindig makacsul hallgató tolmácgépet pótolva a lényegre odasuttogtam a mellettem ülő társaknak. Óriási tapsot kapott.

Én pedig áldottam korábbi döntésemet, hogy az egyetemi vizsga évében nekiessem az orosz tanulásnak. Akkor csak a tanulmányi eredménytől függő ösztöndíjért; de azután egy egész szakkönyvet is kijegyzeteltem. Valójában azon túl, hogy az elutasított hatalom és világnézet nyelve volt, az is gondot jelentett nekem sokáig, hogy ha olvastál világnyelveken, akkor igen sok érdeklődési területen az orosz nyelv nem tudott újat adni. Legalább is orvostudományban gyakran csak máshonnan átvett eredmények fordítását és összefoglalását találtad meg oroszul. Egész tudományágak pedig egyszerűen világnézeti torzítás hatása alá kerültek, s így az orosz szerzők művei használhatatlanok voltak (pl. lélektan, örökléstan). Természetesen később rájöttem, hogy a birodalom földjéhez és népeihez kötődő ismeretekhez mégiscsak kell ez a nyelv. A diplomáciában vállalt feladatombhoz meg végképp jól jött – volna. Ugyanis a volt-szovjet térségbeli rövid működésem nem adott elegendő időt és gyakorlatot arra, hogy ne csak olvassak, de tárgyaljak is oroszul. Pedig az még akkor is segített volna, amikor májusban Varsóból átugorva felvettem a kapcsolatot Fehéroroszországgal. Minszkben Beloruszia Legfelső Tanácsának elnökével, Sztanyiszlav Suskevicszel próbáltam megértetni a magyar törekvéseket, hiszen a birodalmak közti Köztes-Európa elképzelésbe elvileg ők is beleilleszkehetnek volna. Az alapvetően jóindulatú agymosott értetlenséget legjobban egy lakossági fórumnak beillő beszélgetésen kaptam, ahol a részt vevő idősebbek azt fájlalták, hogy a korábbi békés (?), biztos állapot elveszett. Mennyire kellemes volt a kapcsolat (kiérdemesült elvtársakból álló) nyugdíjas klubjaink között! – epekedtek. Óriási volt a kontraszt Varsóval szemben, ahonnan ide átugrottam és ahová vissza is tértem a fehérorosz kiruccanás után. A varsói nagykövetség, élén Engelmayer Ákossal maga volt a felüdülés. Vele és diplomatáival rényleg félszavakból értettük egymást. A később Új Magyarország napilapot szerkesztő Szalai Attilával innen keltezhető bajtársi összehangolásunk. Ennyire otthonosan csak Tollas Tibornál, Münchenben éreztem magam.

A lépésről lépésre, de nem megalkuvóan épített orosz kapcsolat közvetlenül mérhető hatásokat is hozott. Például ennek köszönhetően tudtam Csernomirgyin miniszterelnököt magyarországi látogatása alkalmából Székesfehérvárra meghívni és leültetni az IKARUSZ autóbuszgyár vezetőivel. Ebből pedig, azon kívül, hogy 300 eladott autóbusz körüli fizetési elakadást sikerült rendezni, jelentős megrendelés is lett. Az orosz kormányfő a székesvárosban koszorúzta meg az első világháborús orosz hadifoglyok sírját is; ezután könnyebb volt meggyőzni őt a hadi sírgondozási egyezmény szükségességéről.

TOVÁBBI KAPCSOLATÉPÍTÉSEK

Egyébként, ahogy lehet, igyekeztem éreztetni városommal, hogy képviselőjének tartom magam. Így pl. Shiridhorn thai hercegnőt kísérve megintcsak útba ejtettük a fehérvári Ikaruszt is. Reméltem, hogy csuklós buszokra meghirdetett tendert nyerünk, s hogy további nagyobb megrendelés érhető el egy vegyesvállalati formában. Ugyanis láttam, hogy magas vendégünk alaposan jegyzetel, s így remélhető volt látogatásának esetleges hasznosítása.¹⁶

Ebből is látszik, hogy a külföldön végzett munka nem elvesz a hazai teljesítményből, hanem hozzá is adhat. Persze idehaza sem látszottam ki a teendőkből. Új helyem feladataihoz a görgeteg-képződés szabálya szerint hozzáadódtak korábbi nyüzsgésem következményei. Előző minisztériumi kapcsolatomra építve összehoztunk egy Olasz–Magyar Sebészeti Konferenciát, s építgettem az olasz–magyar tudományos és műszaki együttműködés kereteit. Sőt, a Honvédelmi Minisztériumot is bevontam: eljutottunk egy közös olasz–magyar hadgyakorlat tervének kidolgozásáig. Hoppál Mihálynak segítettem a sámánizmust kutatók nemzetközi társaságát összehozni Budapestre. S természetesen a törökséggel kapcsolatos feladatok is reám hárultak. Megnyitottam oszmán szőnyegek kiállítását és felavattam a naphegyi Atatürk szobrot. Küszködtem a Gül Baba türbe helyreállítása körül és próbáltam fékezni a nagy-oszmán törekvéseket Szigetváron¹⁷. Targyaltam a rodostói Rákóczi- emlékház és környékének rendbehozataláról; ugyanis az eredeti környezet immár pusztulóban volt. Közben kiugrottam Sarasotába tájékoztatást adni amerikai magyar orvoskollégáknak az itthoni helyzetéről.

Bár török tájékozódásom közismert, egyoldalú azért e tekintetben sem lettem: részt vettem augusztusban a Finnugor Írótalálkozón is, mert a köztársasági elnöki út után is erősíteni kívántam ezeket a közösségeket. Még szerencse, hogy Jeszenszky egy epés megjegyzésére „Ez a Kelemen folyton utazgat” – lemondtam dél-amerikai kapcsolatépítő körutamat, amelyre eredetileg valamelyik elnök beiktatása adta volna az alapot. Érdekes és fontos is lett volna, de tényleg inkább szórakozás, mint munka. Ugyanígy maradt el indiai látogatásom. Ám ciklusunk lejárta előtt saját kívánságomra mentem el gyors látogatásra Japánba. Ott lehetett építeni az épp a magyar hivatalosság által elhanyagolt történelmi rokonszenvre, s nagyon lényegbe vágó megbeszélést lefolytatni arról a számunkra is éles kérdéstről: – Merre tart szerintük Orosz-

ország? Ekkor járt szereplése csúcán az orosz politikai életben egy bohóckodó torgyáni figura, Zsirinovszkij, s az ő birodalom-élesztési szövegei vonzottak igen sok orosz. Magyarország még nem volt tagja a NATO-nak; s biztonsági helyzetünkön is érződött a rendszerváltás békésnek nevezett, felemás módja. Ám a japánokat a magyar viszonyokon túl nagyon is foglalkoztatta a délszláv válság és érdekelték őket a volt-szovjet térségben szerzett tapasztalataim. Nekem pedig fontos volt: ők onnan, hogy látják mindezt; kiépíthetünk-e egymást figyelmeztető jelzésrendszert. Kielezett helyzetben gyorsak a döntések; így ekkor, pár nap alatt vált jó barátommá akkori tokiói nagykövetünk, Rácz István. Ő a kormányváltás után ott is maradt, nem tért vissza Horn Magyarországa.

Én pedig azóta őrzöm a japán képviselőház Japán–Magyar Baráti Csoportja elnökének, Jamasita Tokuo-nak parlamenti jelvényét, a vörös bársonyba illesztett arany krizantémot ábrázoló kitűzőt.

NEMZETPOLITIKÁNK

Az első szabadon választott kormány idején gyakran visszaköszönt nekünk, sőt közöttünk is az az érvelés, hogy a hazafiság nem hoz szavazókat; pártépítés szempontjából nézvést jobbadán fényűzés. Az előző négy évtized tapasztalata abba a csatornába lökte a tömegeket, hogy csak egyéni létfenntartásukkal törődjenek. Már a „Milyen legyen a magyar zászló s a magyar címer?” országgházi vitájáról is úgy fanyalgott a sajtó, mintha fölösleges lelki csipkéekkel foglalkoznánk lényegbevágó anyagi kérdések helyett. Hallhattuk, hogy a túloldalon¹⁸ az a vélemény, hogy a zászló nem más, mint egy bot és rajta valami szövet; de volt ennél rondább, nem is értetlen, hanem kifejezetten ellenséges megnyilvánulás is, amikor a Szent Koronát Kun Béla sapkájával vetették egybe, avagy a Szent Jobbot „tetemcafatként” utasították el egyes hangadók. Ezért azután érthető, hogy amikor a Külügybe megérkezett külföldről a Horthy-hagyaték, abban állapodtunk meg honvédelmi államtitkártársammal, hogy nem tartunk erről sajtótájékoztatót. Horthy Miklós egykori kormányzónk temetésére viszont minden nagyobb hírverés nélkül elmentünk Kenderesre¹⁹. A kiemelt nyugdíjak körüli iszapbirkózás tapasztalatával a hátam mögött nagy örömmel vettem részt az 56-os szabadságharcosoknak átadott lakások avatásán.

Legnagyobb előrelépésünk azonban az volt, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló, azóta LXXVI. számon futó törvényünket megszavazta a parlament július 22-én. Ezzel a trianoni földarablásra Szent István szellemében válaszoltunk. Hogy nevezi ezt eredeti szakmám? Paradox reakció. Hiszen azt várták el, hogy a viszály magvát vetik el a magyar néprészek idegen uralom alá taszításával és erre a válasz egy magyar beolvasztó örület lesz. Nem véletlenül elővételezte a világsajtó a „magyar nacionalizmus” fogalmát akkor is, ha csak sebeinket nyalogattuk. Jött hozzám a témában magát jártasnak vélő amerikai civil csoport (ha jól emlékszem: The Chicago Council on Foreign Relations) valami nagy nemzetközi sajtóelővetés kapcsán, Berlint, Varsót és Budapestet is meglátogatván. A „Young Leaders Program”

mint a neve is mutatja, ifjú vezetőket akart képezni. Tájékoztatóm után mégis elhangzott csoportjuktól az a kérdés, hogy ha a romániai magyarok román állampolgárok, akkor miért erőltetik a magyar nyelv használatát. De az illető természetesen vette, hogy angolul válaszolok. Azt sem emlegette senki rajtunk kívül, hogy a gagauzok ki tudták vívni közösségi jogaik elismerését a román anyanyelvű Moldovában. S akkor a szintén román tengerben elszigetelt székelyek miért ne törekedjenek erre?

Akkor már lehetett számítani az előttünk álló választás hideg zuhanyára. Sajnos, ez azt is jelentette, hogy külpolitikai törekvéseink egyre kevésbé lehettek átütőek, mert az ellenérdekelteknek jobban megérte várni. Persze, hiszen az Országgyűlés külügyi bizottságának szocialista elnöke²⁰ külpolitikai programot hirdetett. De milyent! Kijelentette: a szocialisták történelmi kibékülést akarnak a szomszédos országokkal. Feltételeket nem említett. Mint újszülött jófiúk együtt kívánnak működni a NATO-val; a csatlakozást azonban nem tartják a biztonság egyetlen lehetséges zálogának. De nem kell az én gyanakvó értékelésemre hagyatkozni. Horn Gyula, a szocialisták későbbi abroncskoronás²¹ királya még a kormányváltás előtt be is mutatta. Egyben, volt külügyminiszterként még azt sem mondhatjuk, hogy nem tudta, mit csinál. 1994 áprilisában tárgyalt szlovák vezetőkkel, s olyan sikerrel, hogy elakadtak a szlovákokkal az alapszerződésről folyó tárgyalások. Nyilván Horn könnyebb folytatást ígért. Megint a fordítottját kellett érteni azon, hogy a szocialisták külpolitikája az egyetértésre (az új nyelven: „konszenzus”!) törekszik. Mert nem velünk...

Ám nem volt könnyebb a helyzet a jobbszéllel sem. Az ukrán alapszerződés körüli hercehurca itt is fenékgig felkavarta a mocsarat. Antall már pedzette nekem, hogy támogassam meg ez ügyben Jeszenszkyt (és persze őt is), ezért áttanulmányoztam az iratot és tájékoztódtam. A gubanc lényege, hogy jól jön nekünk egy Oroszországot tőlünk elválasztó ütköző állam. Igen, viszont a csehektől odaszakadt Kárpátalja; benne az ott élő magyaroknak éppen ötdöször kell váltaniuk állampolgárságukat úgy, hogy őket semmibe veszik. Trianon nem adta a területet Oroszországnak, s Párizs sem adhatta Ukrajnának. Ám ha az ukránok azt szeretnék, hogy a területet megörököljék a kimúlt Szovjetuniótól, akkor legalább adjanak arra biztosítékot, hogy békén hagyják a helyi magyar életet. Antall erre törekedett, mert ez látszott elérhetőnek. Hosszú távon viszont egyértelmű, hogy a kamaszkorú ukrán nemzeti gőg azokra támad, akiket védtelennek vél. Márpedig a volt kis-antant államokkal körülvevett Magyarország nem követelődhet. Nálunk a parlamenti Csurka-szárny úgy vélte, ezzel fogást talál a kormányon és pártján. És ugyanabba a keréknyomba lépett, mint ellenségeink: mondjuk ki, hogy lemondunk az elszakított Kárpátaljáról. Mert akkor nyíltan hazaárulóknak bélyegezhetnek meg minket. Elolvasva a szerződés magyar szövegét, volt benne védtelen állítás. Jeszenszky vagy tényleg nem olvasta el, mit írunk alá, avagy nem érezte meg a veszélyt abban az ígéletben, hogy Magyarországnak nemcsak nincs, de nem is lesz területi követelése Ukrajnától. A nincset persze kimondhatjuk, de utódaink nevében nyilatkozni felelőtlenség. Annál inkább, mert a magyar nyelvben a jelent használjuk a jövő időbeli eseményekre is, így a „nem is lesz” fölöslegesen nagy hangsúlyt kapott. Annál inkább fölöslegesen, mert az ukrán politika a szorult helyzetében adott

ígéretét és engedményeit láthatóan nem kívánta betartani. Amikor visszajeleztem Antallnak, hogy ez az ügy vakvágányra futott, és ne várja tőlem, hogy én is nagy ívű védőbeszéddel kavarjam fel, keserűen annyit mondott:

– Több alapszerződést nem kötünk.

De hát ez már nem rajta múlt. (Horn jó előre beígérte a szlovákoknak – s talán a románoknak is.)

Persze ha nem tartottam is védőbeszédet, a „kisgizda” és „magyarutas” – akár interpellációs – támadásokra keményen visszavágtam. Mert mindenki dédelgethet neki tetsző álmokat. De a szájmagyarkodással egy fogyó lélekszámú, az átalakulás nehézségeiben vergődő nemzetet, s különösen annak kisebbségében élő részeit tesszük céltáblává. Figyelmeztettem: minél több a meggondolatlan, ártó szó, annál kevesebbet lehet tenni. Ugyancsak tájékoztatni törekedtem szóban és írásban a felkavaródó lelkű nyugati magyarokat²².

Másfelől meg kell említenem egy ünnepi érzést. Az elszakított magyarságnak köszönhetem, hogy a hatalom mámora engem is elkapott. Azóta is teli-tüdősboldogság tölt el, ha visszagondolok arra, amikor egy szavamra megindult a segélyek küldése Kárpátaljára²³ és a Délvidékre. Az utóbbi volt akkor a sürgősebb a Jugoszlávia szétesésével kapcsolatos rohamosan elfajuló viszonyok miatt, ezért néhány szót erről szólok. Elsőként a Külügyminisztérium katasztrófa alapját használtuk fel a segélyezésre; a gyógyszerkészítési módját rendeztük, valamint a déli szomszédunkra kimondott szállítási tilalom (szankció) feloldását ez ügyre. A „Téli Reménynek” elnevezett nagyszabású adománygyűjtés eredményét felmérni, a segélyfogadásával kapcsolatos viszályt oszlatni épp karácsony előtt személyesen mentem a harmadik magyar segélyszállítmánnyal vajdasági gyűjtőhelyre, Moholra, ahol a katolikus plébánia volt a központja a VMDK²⁴-kezdeményezte Vox Humana szertetszolgálatnak. Februárban a határon túli magyar vezetőket meghívtam egyeztetésre és nyilvános beszélgetésre Székesfehérvárra²⁵, majd tárgyalni a miniszterelnök-höz (ekkor már Boross Péter). Két napra rá pedig a budavári Mátyás-templomban a Magyarságmentési Misszió délvidéki magyarok megsegítésére rendezett adománygyűjtő hangversenyén hívtam a figyelmet az esztelen öldöklésre, a szülőföldjükről elűzöttekre, s a gazdasági megtorlások okozta súlyos nincstelenségre. Kiemeltem, hogy a vétlen magyarságot éppúgy, sőt néha jobban sújtja a háború, mint a harcoló feleket. Olyan mézszárlás folyik, amelyben nemhogy nincsenek tekintettel a polgári áldozatokra, hanem sajnos, nagyon is vannak; amennyiben az élelemért sorban álló civilek hadi célpontokká váltak, amennyiben a nők megbecstelenítése harci cselekménynek számít, s amennyiben mesterlövészek játszó gyermekekre céloznak. Az emberi viselkedés másik pólusaként viszont a magyarság egésze megmozdult, hogy segítsen – emeltem ki. Ez volt az az időszak, amikor sikerült áthidalnunk a szétszakítottság állapotát a Duna tévé megindításával. Végre lett egy hírcsatorna minden magyarnak magyarul! Ennek jelentőségét csak az foghatja fel, aki átélte a hírnyelő művi határok akadályversenyét és a külön ketrecekbe szorítotttság szakadékait. Ugyanakkor minden lépésünknel tekintetbe kellett vennünk annak a veszélyét, hogy

déli szomszédaink belerántanak minket is háborújukba. A Kalacsnyikov-botrány, a barcsi bombázás, de akár az ENSZ/NATO erők telepítése, átvonulása hazánkon, a nyugat-európai jelképes katonai erő megjelenése a déli Duna-szakaszon mind felvetette ennek veszélyét, s azt a fenyegetést, hogy a visszacsapás – ha szerencsés esetben Magyarországot talán nem, de – az ott élő magyarokat annál inkább érheti. Vadvízi csónakunk sziklatömbök között robogott. Segítségre számítanunk pedig annyira sem lehetett, mint 56-ban (akkor legalább ígérték). Különösen átélhető volt ez, ha az ember olyant olvashatott, mint amilyen Barry Frewer-nek, a boszniai ENSZ-erők szóvivőjének önleplező szövege volt, amikor nem engedték be az ENSZ-megfigyelőket Gorazsdébe. Mit talált kibökkenteni? A Reuter hírügynökség szerint azt, hogy „az ENSZ erői egyelőre nincsenek felkészülve az ostromgyűrű fegyveres áttörésére, s a szerbek jóindulatán múlik, hogy bejuthatnak-e a *megvédendő* térségbe.” Vagyis csúf fenyegetés lett az a jókívánság, hogy: Védjen meg az ENSZ!

Március 15-ét akkor Erdélyben ünnepeltem. Kezdtém ünnepi beszéddel Nagykárolyban, a város lakosainak adományából elkészült Petőfi-szobor felavatásánál. Megkapó volt az ott tapasztalt szeretet, és büszkeség: végre városukban is megjelent egy magyar kormánytag. Azután tárgyaltam az RMDSZ vezetőségével Kolozsváron, majd 14-én este megkoszorúztam Bem József emléktábláját és részt vettem a Petőfi dicső tábornokának szentelt emlékülésen. 15-én találkoztam az RMDSZ Maros megyei vezetőivel, majd a Székely Vértanúk emlékművéhez mentünk tiszteletadásra. Körültekintve a természet adta amfiteátrumon, a lelkes embertömeg látványa a szétszakított magyarság egymásra találásának élményével töltött el. Sikeres utam zavarta a román vezetést; kifogásolták, hogy úgy járok keresztül Erdélyen, mintha korábban ki sem tiltottak volna. Ha már hivatalos úton vagyok, legalább találkozom a román külügyminisztériumban ottani kollégámmal – erőltették. Dehogy megyek ezért Marosvásárhelytől Bukarestig! – szögeztem le. Végül, a hangulat további rontásának elkerülésére kiegyeztünk egy rövid találkozóban, s jó: legyen Erdélyen kívül (ha már ennyire nem érzik magukénak e földet). Kiegyeztünk Predealban. Rohanós kocsitú végén az éjszaka elején estünk be a kastélyba, s ott vacsora után szívós balkáni kartársam – úgy éjfél után – visszatartott egy ténylegesen négy szemközti beszélgetésre (kettesben, persze a mű-poloskákkal). Valami izes, ellenünk felhasználható anyagot vágyott kisajtolni belőlem; de sokra nem ment velem, mert álmoságomra hivatkozva rövidre zártam ingerlő kérdéseire adott kitérő válaszaimat. Másnap reggel pedig indultunk vissza.

A mindent megszépítő emlékezet sem felejtetheti el azonban velem, hogy – nyilván RMDSZ-es tárgyalófeleim közül – valaki feljelentő levelet írt Jeszenszkynek. Hogy mit is írt, azt nem tudhatom, mert Géza szűkkörű vezető testület elé citált (miniszter, államtitkár, helyettes államtitkár), s azt követelte: írjak igazoló jelentést, mert a kapott „tájékoztatás” szerint a magyar kormányra nézve ártalmas volt viselkedésem. Én egy dologra tudtam gondolni: igyekeztem őszintén beszélni a honi állapotokról a határon túli vezetők előtt, s nem tagadtam le Antall súlyos betegségét (de tudtak róla!)

A bemószeroló levelet viszont hiába kértem Gézától; így még a vádakat sem tudtam pontosítani. Szobájában a kisebb miniszteri asztal körül ültünk; kétoldalt Mar-

tonyi János és Bába Iván szemmel láthatóan kényelmetlenül érezték magukat. Géza már ott tartott, hogy azonnali eltávolításomról beszélt. Ekkor eltökélten felálltam:

– Miniszter Úr! Engem a Miniszterelnök nevezett ki; neki van joga elbocsátani. Mondtam és otthagytam őket, faképpel faképnél.

Mindettől függetlenül március 20-án ismét a déli vidéken voltam. Ómoravicán Kossuth-szobrot avattak. De nem újat, hanem egy régi, sokáig rejtegetett mellszobrot. Átvészelve a súlyos időket, a helység most ismét visszaváltozott Bácskossuthfalvává.

Hattyúdalom végül egy székesfehérvári segélykoncert lett. Hóvári János munkatársam értő szervezésében kialakítottunk a városi színházban megtartott jótékony-sági gálaestet a borzalmas háború ártatlan áldozataivá vált délvidéki magyarok segítségére. Mint külügyi államtitkár, meg tudtam ehhez nyerni a Magyarok Világszövetsége akkori elnökét, Csoóri Sándort, Dobos László felvidéki író, az amerikai magyar vezető Gál Anikót, valamint a Honvéd Együttes segítő részvételét. Fel léptek megyebeli kiemelkedő művészek, valamint a Honvéd férfikar és az előadás csúcspontja az „Utolsó leltár” című táncbemutató volt. A Honvéd Táncszínház Novák Ferenc rendezésében mintegy életjelként bemutatta a magyar nyelvterület jellegzetes táncait. A meghívóhoz Orosz István készített egy megrendítő rajzot: vörös háttér előtt hatalmas fa tönkre vágva, de már kihajtott belőle több, lombkoronává dúsuló zöldellő hajtás. A felirat pedig: MAGYAROK A MAGYAROKÉRT! Meghívásomra a Magyarországon dolgozó diplomaták közül is sokan eljöttek, és nem bánták meg. Legalábbis nemzetünk jobb megismertetésének sikerét mutatja az előadás utáni fogadás résztvevőinek sok-sok elragadtatót megjegyzése. A helyi lap pedig ilyent mert leírni: „Azt még dr. Kelemen András politikai ellenfelei sem vonhatják kétségbe, hogy a védnökségével megtartott jótékony-sági gálaest az esztendő eddigi legszínvonalasabb, legrangosabb kulturális eseménye volt Székesfehérvárnak.”

Egész külügyi államtitkárkodásom legvégén, immár július elején Komlóssy József alelnök szervezésében – Máraival szólván – volt egy „vendégjátékom Bolzanóban” (vagy a város ismét használható nevén Bozen-ben, Dél-Tirolban). Találkoztam a Trentino/Süd-Tirol Térségi Tanácsának elnökségével, s megbeszélést folytattunk le egy FUEV²⁶-munkacsoport létrehozásáról az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében. Személyes megbeszélést folytattam Christoph Pan professzorral, a szervezet mindenki által nagyra becsült akkori elnökével, s vele együtt vettem részt az éves Tiroli Kastély-ünnepségen. Nem tagadom, már az ellenzéki korszakra építkeztem: tudtam, hogy a nehezedő helyzetben is a mi vállunkat fogja görbíteni a nemzeti kisebbségek kérdésének embertelen súlya.

ANTALL HALÁLA

Közben bekövetkezett Antall József halála. Egyre gyengébben pislálkozó reménykedéssel ettől már jó ideje tartottunk; aggódva figyeltük őt s erőfeszítéseit. Csökkenő bizakodásunkat egyedül emberfeletti akarata táplálta.

Hadd idézzem itt 1993. július 19-én írt levelét Sankar Dajal Sarma indiai köztársasági elnöknek.

„Tisztelt Elnök Úr!

Sajnálatos okokból – egy előre meghatározott orvosi kezelés miatt – nem tudom Önt meglátogatni szálláshelyén. Tekintettel arra, hogy találkozásunk elmaradása nem érinti a két ország közötti kormányközi kapcsolatokat, így levélben szeretném nagybecsülésemről biztosítani.

Találkozásunk alkalmat adott volna arra, hogy az indiai–magyar történelmi és politikai kapcsolatokról személyesen is szót váltsunk. Történezsiként több féléven keresztül hallgattam orientalisztikát; egyik tanítványa voltam Germanus Gyulának, aki 1929–32 között Rabindranáth Tagore shántiniketáni egyetemén tanított. (Tagore-nak Balatonfüreden – ahol kezelték –, emlékfája, mellszobra és róla elnevezett sétánya van.) Germanus Gyula több Indiával és Mahátma Gandhival foglalkozó könyv szerzője, Dzsawaharlál Nehru több évtizedes barátja volt. 1984-ben Germanus Gyula születése centenáriumán én szerkeszthettem, illetve bevezető tanulmánnyal, életrajzzal, s jegyzetekkel láthattam el Indiával és Mahátma Gandhival foglalkozó tanulmánykötetét.

1956. november 4. után, amikor a szovjet csapatok leverték a magyar szabadságharcot, egyike voltam a Bibó István által jegyzett, Nehrunak küldött memorandum szerzőinek, ami nyilatkozatként 1956. december 8-án jelent meg és amit K.P.S. Menon, India moszkvai és budapesti nagykövete december 4-én kézhez kapott. Személyesen találkoztam több alkalommal Menon nagykövet úrral Germanus Gyula professzornál, aki december végén Moszkvából megkapta Sepilov külügyminiszter, Bulganyin miniszterelnök és Hruscsov pártfőtitkár minden kompromisszumos javaslatot elutasító válaszát. Ebben a politikai akcióban Bibó Istvánnal, a Nagy Imre Kormány egykori államminiszterével, valamint más politikusokkal, több politikai párt megbízottjaként vettem részt. Ebben az ügyben vállalt ugyancsak fontos szerepet Bibó Istvánnal együtt Göncz Árpád, jelenlegi köztársasági elnök. Rahman úr budapesti ügyvivő, később nagykövet vonatkozó jelentéseinek egy része ismeretes előttünk, magam is találkoztam vele Budapesten, több vonatkozásban azonban csak a történések egy részét tartalmazzák, valamint pontatlanok.

Néhány dokumentumot küldök másolatban R. Tagore, S. Radhakrishnan elnök leveleiről és könyvéről, valamint más angol és magyar nyelvű dokumentumokról és Nehru 1958-as aláírásáról. Mindezek eredetiben a tulajdonomban vannak, most fogom átadni a nagy magyar utazók anyagát tartalmazó magyar múzeumnak. A hivatalos tárgyalásokat nem jelentő udvariassági látogatásom alkalmával ezt személyesen kívántam átadni, így most Jeszenszky Géza külügyminiszternek – egyben a miniszterelnök egyik helyettesének – lesz alkalma ezekről szólni.

Köszönti: Antall József”

Cseppben a tenger – Antallról, ezért őriztem meg.

A temetése mélyen megmozgatta társadalmunkat. A gyászolók hosszú sorában, majd a temetőben átéreztek, amit emlékező újságcikkem befejező részében írtam:

„A gyász újabb köteléket hoz létre köztünk, de nemcsak idehaza, hanem minden magyar között, akik közel fél évszázad után ismét azt érezhették, hogy volt magyar miniszterelnökük.”

BOROSS PÉTER ÉS A VÁLASZTÁSI HARC

Ekkor lehetett volna előrehozott választást tartani. A közös gyással a hétköznapokból kiemelkedő nemzet jobb eredményre nyújthatott lehetőséget, mint csaknem fél évvel később. Ehelyett új miniszterelnököt választottunk, s mivel Boross Péter jelentette a változtatás nélküli folytatást²⁷, a jelöltségre még vágyakozó Szabó Iván és Für Lajos alulmaradt. Szegény Péter bátyánk már elment volt nyugdíjba, amikor Antall miniszterelnökké válván visszahívta: segítsen neki bizalmi területen. Mit tehetett, ha barátja kéri, jött „az eke szarva mellől”, mint antik elődje, Cincinnatus. Előbb még tárcza nélkül ügyködött; ám a taxis felfordulás után már belügyministerséget kellett vállalnia. Akkor pedig ő rázta össze a szétzilált rendvédelmet. Igazi vezetőként, mindjárt az elején katonásan kimondta: aki törvényesen és tisztességesen végzi munkáját, azt megvédem a támadásoktól. S ez nagyon kellett a rendőröknek. Ezután kapta meg a bizalmat az MDF-től, hogy lépjen Antall nyomdokába.

És közben beindult a választási marakodás (bár békénk előtte sem volt). Miközben ismét nőtt a további eladósodás veszélye és az 1991. évi csúcs után csökkent a külső tőkeberuházás Magyarországon, ezen a politikai „üzenetek” csak rontottak. Külföldi pocsék sajtónkra maga a köztársasági elnök tette fel a koronát a La Stampa 1993. november 20-án megjelent, több-mint-nyilatkozatával. Ebben Göncz Árpád a nemzetközi sajtó segítségét kéri a magyar kormány tájékoztatáspolitikai intézkedései²⁸ miatt. Az írás kiemelt címe: „Budapest, a sajtó ismét cenzúra alatt”; alcímek között a köztársasági elnök szájából idézet: „Európa, segíts!” Ténymegállapítás helyett pedig azt állítja, hogy a sajtó és a TV mint ellenség, nyomás alatt, „az információ fogságban van, mint a kommunista rezsim idejében”. A kormány hatalmi „monopóliuma” annyira sem volt igaz, hogy a Magyar Televízió már az első szabadon választott kormány eskütételének közvetítését megszakította, ürügyként egy labdarúgó közvetítés kedvéért. Így az Országgyűlés ünnepi ülésének, s benne Antall József, az új miniszterelnök e minőségben első beszédét, vagyis a kormány törekvéséről adott tájékoztatóját a magyar néző nem láthatta-hallhatta. Azután úgy folytatódott, hogy az önkormányzati választások előtt felvettek ismét a miniszterelnökkel egy beszédet, s nem közölték le. Továbbá két és fél éven keresztül (!) folyó üres időhúzással (obstrukció) az ellenzék ellehetetlenítette egy közösen kialakított tájékoztatási (média) törvény meghozatalát²⁹. És bizony, a Maxwell örökébe lépő svájci Jürg Marquard, miközben tőlünk tiszteletbeli konzulagra áhítózott, olyan újságot irányított, amely Antall József halálából is gúnyt űzött³⁰.

Ezen túl pl. még a kormánynak kellett védekeznie, mintha valami bűnt követett volna el, amikor 1993. szeptember elejére Budapesten rendezték meg az Európai Demokratikus Unió (EDU) vezetői értekezletét. Sir Geoffrey Pattie, a brit konzervatív

párt alelnöke ez alkalomból fejezte ki értetlenségét, hogy a következő választás befolyásolásával támadják ennek kapcsán a magyar kormányt. Hiszen ez teljesen elfogadott eljárás: a kormányzó koalíció felmutatja kiváló nemzetközi kapcsolatait, akár érvként is újraválasztása mellett. És tudható, hogy egy országos választásnál nem ez a döntő. Különösen, ha a nagy szegénységben vagy annak fenyegetésével élő lakosságnak azt sulykolják, hogy a kormány és az országgyűlés sokat költ magára, a pártokat nem kéne a központi költségvetésnek támogatnia (ez a vagyonos MSZP-nek kedvezne!), s hogy teljesen fölösleges költségek a Világkiállítás megrendezésének vállalása...

A kormányzati idő lejárta felé közeledvén csak sűrűsödtek az alaptalan vádak; pl. annak sugallása az átlagpolgár felé, hogy az MDF „kiépített egy masszív MDF-birodalmat” (Respublika, 1994/6). Bár úgy lett volna...

A Külügyminisztérium által kiadott „The Hungarian Observer” hosszú riportban foglalkozott Horn Gyulával, jelezve a várható kormányváltás irányát. Lejárató hírek váltak mindennapossá az MDF-ről. Sőt az is szájról szájra járt, hogy Boross Péter valamilyen ügyes húzással el fogja kerülni az esedékes választásokat (pl. a délszláv háború miatti rendkívüli helyzettel indokolva)³¹. Az aljas célzásokkal dústott támadásokra mi sem jellemzőbb, mint Mészöly Miklósnak fehérvári városházánk dísztermében elmondott, agyon-cizellált szövege: szerinte a kormányzat „belülről biztat és engedélyez maga ellen egy *volt ügynöki* hevülettel kibontakozó puccsot – és mindezt *vendéglátói szakértelemmel* teszi a társadalom asztalára.” Így igyekezett Boross Péter miniszterelnök személyiségét a múltján keresztül sejtetésekkel lerombolni.

Azt pedig eddigre már végképp megtanultam, amit eleinte megütődve és hitetlenkedve tapasztaltam: még jobboldali nyugati partnereink is szívesebben fordulnak a magyar baloldalhoz, mert ott némi vesztegetéssel sokkal kedvezőbb üzleteket tudnak kötni, mint nálunk, ahol az ország érdeke mégiscsak számításba jön. Talán erre célzott a lengyel lap, az ottani tapasztalatok alapján 1994. január 15-16-i számában megjelent ironikus összefoglalójában (varsói nagykövetségünk akkori nagyszerű csapatóból Szeratics Péter küldte meg nekem):

„A birodalom bukásával legrosszabbul áldozatai jártak.

Korábban legyőzött állam voltunk, akitől mindenki félt. Nagy erőfeszítéssel kivívtuk hát a függetlenséget – csak azért, hogy a kutya se számoljon velünk.

Mint alapjában véve beteg és a gazdasági javulással a legkevésbé sem kecsegtető államra a nyugati pénzügyi körök óriási pénzeket bízta Lengyelországra. Abban a pillanatban, ahogy gazdaságunk elkezdett normális elveken működni, a pénzbeáramlás megszűnt, mintha elvágták volna.

A NATO meghatározta a feltételeket, hogy mikor vesz bennünket figyelembe: ha megint valakinek az áldozatává válunk. Akkor a nemzetközi közösség teljesjogú részévé válunk, és elfoglaljuk benne kijelölt helyünket.

Csak annyiban létezőnk, amennyire sanyargatnak bennünket.”

Hogy süllyed a hajónk, az is mutatta, hogy a Magyar Nemzeti Bank irányítását Antall bizalmából fiatalon elnyert elnöke novemberben bejelentette távozását. (Elcsábították Angliába, hogy széke felszabaduljon.) Az MDF többsége pedig neki-

fogott az ellenünk felfokozott közhangulatban küzdeni a szembeszéllel. Látható volt, hogy most megbosszulja magát Antall nagyvonalúsága is, amellyel nem hánytorgatta fel a mindeddig meg nem haladott kommunista országrontást; s ezzel a múlt erői azt a látszatot kelthették, hogy minden hiányosság az első független kormány hibája. Nem véletlen, hogy az MSZP falragaszai a baloldali szakértelmet állították szembe csetlő-botlónak beállított kormányzásunkkal és a „Megbízható megoldást” hirdették. Mivel helyzetemnél fogva jobban voltam értesülve a magyarok többségénél, mérgebben azt mondtam erre a jelszóra: megbaszható megoldás. Az is lett.

A helyzetre mi sem jellemzőbb, mint a „Nemzetközi Népesedési és Fejlesztési Konferencia” 1994-re készített anyagához fűzött megjegyzésem. A kutatók azt hangsúlyozták, hogy ez szakmai ügy, s nem politikai – mivel az utóbbi jelzöt taszítónak érezték. Én pedig azt hangsúlyoztam, hogy ha egy ügyet valamennyi politikai párt és a társadalom minden rétege fontosnak tart, akkor az nem politikától mentes szakmai kérdés, hanem épp a legsúlyosabb politikai ügy. Ezt vállaltam. Sürgettem is Boross Péternél egy Népesedési Egyeztető Tanács felállítását.

Az MDF megkísérelt átgondolt, az eredményeket bemutató kampányt vinni, de a szidalom-özönben ez nem érvényesülhetett. A sajtó még azt is felhánytorgatta, hogy Schamschula Gyuri miniszterként még a választás előtt felavatta a Budapestet nagyrészt elkerülő új M0-ás utat. (Ejnye, megvárhatta volna, hogy a következő kormány kezdje körgyűrű-avatással...) Jó csapattagként igyekeztem követni Odescalchi Dánielnek, az MDF kampányfőnökének a nyugati választási küzdelmek tapasztalataira épülő tanácsait, de ezzel nem találhattunk fogást ellenfeleinken. Elég volt bemenni egy székesfehérvári lakótelepre, láthattuk, hogy az emberek egyrészt helyzetük, másrészt a hamis hírek és szoci ígéretések hatása alatt mutuj zombiként viselkednek.

A tömbház hatodik emeletén pl. nyitva volt az ajtó. A bútorok egyike-másika be sem fért a kicsiny lakáskalitkába, s a ki tudja, mióta takarítatlan, állott szagú lépcsőházba szorult. Az iparban történt leépítések miatt otthon ülő családfo klottgatyában, vedlett trikóban terpeszkedik a nagyszobában. Dünnyögve fogadja mondandómat; majd kiderül, hogy a kommunista iparosítás hozta be a városba, s ott kellett hagyja önálló házat, kertjét. Bekerült a folyóvizet, tévés soklakásos városzéli házba; ahol nincs saját virágágyás, gyümölcsfa, fát sem kell aprítani; s ha nincs munkája, csak a hasát vakarja. Na, ezt a szegény párat győzd meg valamiről!

Ugyanakkor Boross Pétert nem lehetett arra rávenni, hogy választási hangulatot javító intézkedésekkel próbáljon enyhíteni a helyzeten. Emlékszem, hogy az egyik meghozott törvény kapcsán arról esett szó, hogy az vidéki szavazatokból elvihet néhány tízezret. Lerázta ezt az érvet. Viszont érezve a politikai váltás erős lehetőségét, hoztunk gyors döntéseket a közös jövő lehető biztosítására, mint pl. április elején az idegen tulajdonosokat kirekesztő (termő-)föld-törvényt, vagy májusban a Duna tévé működésének biztosítására kiutalt 40 millió forintot.

De ha bírálom zilált tevékenységünket, hát a magam kampányvezetéséről sem mondható el, hogy a helyzethez alkalmazkodott volna. Mert mit hozhat egy vállalkozó fórum (még ha német tapasztalatra épül is), egy Magyarország '94 konferencia,

vagy akár a Kossuth emlékére, halálának épp 100. évfordulóján szervezett városi emlékséta? Legfeljebb a velem együtt érzőknek jó élményt. Emlékszem, Székesfehérvár főterére letekintve az iskola balkonjáról és vendégemmel, az Országgyűlés elnökével, Szabad Györggyel együtt szólva az egybegyűltekhez milyen felemelő érzés fogott el. Mint ahogy Orbán Viktorral lefolytatott vita pezsdítő emléke is érdekes színfoltja volt kampányomnak. Ám a háttérben mély gordonka-hangként fel kellett elevenítenem a lakótelepi tapasztalataimat.

VITÁM ORBÁN VIKTORRAL

De ha már a 94-es választásnál tartok, elmesélhetem azt is, hogy hogyan esett vitám Orbán Viktorral. Amikor megtudtam, hogy Székesfehérváron ugyanabban a választókerületben indít minket mindkettőnk pártja, vagyis őt a Fidesz, engem az MDF, akkor elhatároztam, hogy meghívom egy személyes vitára. 1993 eleje óta havi rendszerességgel vezettem egy külpolitikai beszélgetés-sorozatot meghívott vendégekkel „Határon túli beszélgetések” címmel. Külügyi munkám okozta gyakori távolléteket igyekeztem ezzel ellensúlyozni, ugyanakkor kiaknázni a benne rejlő nagy lehetőséget: főleg külföldi diplomaták bevonásával szélesíteni városom polgárságának világra való kitekintését³². Most a kampányt is hasznosítva kihívtam vitára Orbán Viktort, a Fidesz elnökét és miniszterelnök-jelöltjét. S mivel a korábbi elképzelésbe ez a meghívás csak módosulással illett bele, hát átneveztem a találkozót „Hat órán túli beszélgetésre”. A kampányokban – azóta egyre szokatlanabb módon – tisztességes elvi vitát folytattunk le. (Azt hiszem, ha érdekelte is a közönséget – mert nagyon sokan eljöttek – de sok szavazatot egyikünknek sem hozhatott. Legfeljebb tisztázódott a hallgatóságban, hogy a konzervatívnak is mondható nemzeti szempont miben különbözik a szabadelvű megközelítéstől.)

Én azt reméltem, hogy ha Budapest az ország agya, Fehérvár lehet a szíve. S meg akartam nyerni.

A választási harc igazi hangulatát jobban visszaadja a Vasútvidéki Római Katolikus Egyházközség Képviselő-testületének meghívója a két MDF-es képviselő, dr. Horváth Miklós és dr. Kelemen András fórumára a művházba január 29-én. A levél egyik mondata szilaj támadást is váltott ki. A megfelelő tájékozódás kötelességét elménkbe hívó szöveg indoka ugyanis így hangzik: „Nem engedhetjük meg azt sem, hogy félrevezessenek bennünket a magyar lelkiségtől távoleső szabadelvű liberalizmussal és az ateista, kommunista demagógiával.” Valamint: „Nagy szükség van az őszinte párbeszédre. Kodolányi mondta 1943-ban: Mi nem hazudhatunk magunknak, de azt sem engedhetjük meg, hogy nekünk hazudjanak.” A SZDSZ fel is kapta vizet, „Provokátorok” címmel támadta meg „az egyház tekintélye mögé rejtőző szócso” személyét és véleményét. Fő érve az volt, hogy az ő jelöltjei gyakorló római katolikus hívek.

Akkor tehát itt merül fel igazán a kérdés: hogy egyeztetik össze?...

Én csak annyit tettem, hogy felidéztem a SZDSZ-ből a keresztényekhez menekült Mózs József példáját. Általánosságban pedig leszögeztem: a múltat kell mérle-

gelni, hogy eddig ki mit tett az egyházért (ez a biztosíték a jövőre), vagy éppen ellene; mert egy pártprogram, különösen a választásokra kacsintva könnyen változik mollra, hogy a fülnek kedvesebb legyen. Cselekedeteikről ismer(het)itek őket! Ezért kértem a Pofosz előtt tartott beszédemben a résztvevőket, hogy legyenek kovász a nemzeti erők egyesítésében, mert „Önök tudják leghitelesebben elmondani – megmagyarázni, hogy Hornék visszatérése a hatalomba a Kádár-rendszer restaurációja volna”.

Ennyit mondhattam, de a magaménál hitelesebbnek érzem a nép hangját. Ezt legjobban az egyik székesfehérvári asszony öntötte dióhéjba nekem. Szikrázó szellemessége miatt ideidézem.

„SZABADON VÁLASZTOTT KÖTÉLTÁNC

Ugye, kezdetben nagyon nehéz volt elviselni? Kutyanehez.

Állítólag nemrégén megnyertél egy szabad választást, az első igazit, a rád önként szavazók népes tábora jóvoltából. Mégis azóta szüntelenül azt suttoják, üvöltik sztereóban a füledbe, hogy tehetségtelen vagy, dilettáns vagy, és hogy nem te álltál sorba, amikor a szürkeállományt osztogatták.

Ha a vállalt felelősségtől gyötörve óvatosan nyúlsz valamihez, gyengekezőnek, enerváltnak, következtelennek mondanak, s nyegle taglejtésekkel megkérdőjelezzik szakértelmedet.

Ha nagyobbat, merészebbet lépsz, mert tudod, hogy ezt kell tenned, homlokodon máris ott a boszorkányüldöző hatalomszomj rásütött bélyege.

A félévészázados, lélekromboló erózió marta mély szakadék felett kell, ha imbolyogva is, de épségben átjutnod a szemközti biztos partra. Vonaglik a nyúlós, vékony kötél, ráz-zák is mindkét végről. A félig betemetett barlangokból fel-feltör még a fojtó, kénes bűz. S errefelé most puskaporos, szeszélyes világszelek is süvöltöznek. S a nagy lavírozás közben, körbekarogott optimizmusodnak hála, szentül hiszed, tudod és akarod, hogy vállalt terheléssel együtt előbb-utóbb talajt érsz.

És eközben, akárcsak egy bajnokságvégi teltházás Fradi–Dózsa meccsen, beindul az ellendrukkerek többszólamú kereplős kántálása a pillanatnyi hatalmad gögjéről. Ez valahol rendkívül mulatságos, de egyensúlyozgatás közben nem illik nagyokat röhögni. Persze a leglármásabb, legfergetegesebb szaftos csasztuskákat sokszor éppen azok költik, akiket a mutatóvány elején a madzagnak nekiveselkedvén még ott láttál szorgoskodni magad körül – csak azóta valahogy többször partot váltottak. S a csalóka mélység fölötti pajkos visszhang miatt azt sem lehet mindig tisztán eldönteni, hogy honnét is jön az a magabiztos, holtziher tippet osztogató hang: szemből, egyenesen vagy a hátad mögül a hátrahagyott partról. Van olyan szólam is, amelyik csúszkál ide-oda a síkos göröngyökön.

A felkavart nagy hangzavartól fáradt fülű nézőtér álló szektora meg pont most fűtyül az egész focira, pedig a pályán az ő bőrére megy ki a játék. De mint mutatóványos, te nem panaszkodhatsz önként vállalt produkciód közben, hisz az elbizonytalanodó, fásuló közönség hangulatáért is te vagy a felelős.

Mindegy, pajtás. Ezt vállaltad. Jó pofát kell vágni hozzá. Végig tudod csinálni. Ne várd, hogy közben szeressenek, hisz nem ez a dolgod, nem erre szerződöttél. De közben

legyél udvarias, jólnevelt. Hisz te tudod magadról, hogy nem vagy sem mindenható, se, tökéletes, s mellesleg nem te végezted el estin a kötél-tánc-iskolát. Ellentétben azokkal, akikben elhomályosíthatatlan nyomokat hagyhatott a sok végignézett szovjet háborús film emléke; amelyekben kizárólag csak derék, talpig becsületes honvédök és csak tökkel-ütött fasiszták szerepeltek.

És eközben az egytől-egyig kizárólag derék és talpig becsületes honvédök némelyike téged gátlás és kétely nélkül lefaszisztáz; de leszel még horthysta, vitézkedő, konzervatív, retteget hozó keresztényi kurzus.

S ha most végre, hosszú idő óta nyíltan, őszintén vállalhatod önmagadat, akkor egyből nevenségesen magyarkodónak, vadmagyarnak mondanak. De egyből lehetsz uszító nacionalista, turulista urambátyám, lázító kirekesztő nép-nemzeti, s kajánul körbeugnyolnak a vállalt tizenötmillióért.

S csak próbálj meg naiv kíváncsisággal belelesni a felnőttek dolgába, azonnal hisztérikusan rádsapják az ajtót, mert zavarsz; és máris sikítják, hogy antiszemita vagy. Ilyenkor neked nem illik tovább-kérdézősködni, s egyszerű kérdéseidet megtartod magadnak.

Majd a tévedhetetlen ítéletmondók gondosan összemixelnek, összemosnak a letűnt közelmúlt bábjátékosaival; ügyelve persze arra, hogy téged lesajnálva amazokat kiáltásuk ki mindig menőbb spülernek a nemzetvezetés fortélyaiiban. Ezen az önfeledt nosztalgizáción persze nincs mit csodálkozni. Hamar megtalálod a megfejtést, csak figyelj a szélzszakot.

S már azon se lepődsz meg, ha egyre azt hallod magad körül duruzsolni, hogy te bizony dühödöt ősellensége vagy annak is, akivel elviselt különbözőségek dacára eszed ágában sincs összerúgni a port – hisz amaz is egyensúlyozni kényszerül egy más madzagon.

Tudod azt is már, hogy ha egy neked látványosan magasra föladott labdát a kötél-táncolás közben egy laza oxforddal visszajátszol, akkor ettől jónéhányan alaposan megsértődnek, és sebtében összetrombitált sajtóértekezleteken adják tudtadra, hogy milyen csúnya dolog érzékeny széplekkeit megsérteni.

Ám ha komolyan felveszed a kesztyűt a kántálókkal, rosszul teszed. Mert akkor a fejedhez vágják, hogy sértődékeny, túlérzékeny vagy; nem viseled el a kritikát, mit sem konyítasz a demokráciához, és tekintélyelvűségedben éppen azt ostorozod, akinek tán még hálával is tartozol.

S mindezekért csak a **te hócipőd** nem lehet tele.

De ez már egyre kevésbé szegi kedved; tehát araszolsz tovább a löttyögő madzagon. Tudod, hogy nem csak lármás ellendrukkereid vannak.

Mit hallottál most újabban? Hogy nem más, mint az, akitől nap mint nap megkaptad a kemény kioktatást: miszerint aki ma téged csepül, ostoroz, az mind bátor, objektív, független, demokratikus és szabad; ellenben aki nem, az elfogult, irányított, befolyásolt és hízelkedő hantás – nos, éppen az nyilvánosan elzokogta magát. Talán mert ő maga már nem bírt megbirkózni az általa hirdetett lélekerősítő, jellemegyengető tanokkal.

Kérlek, arra mindig legyen erőd a kötél-tánc közben is, hogy letöröld a panaszos könynyeket.”

VERESÉG

A szocialisták által miniszterelnök-jelöltként még megnevezni sem mert „vaskoronás” Horn Gyula választási győzelmével azonban megindult a kormányzati végjáték. A minisztérium felvonójában egy papírfecnin azt merték már kifigurázni, hogy állítólag Jeszenszky folytatni akarja a miniszterkedést, mert hozzá fogható ügysem talál-
nak. Igyekeztem tisztázni munkatársaim helyzetét, s akit kell, elhelyezni mellőlem; mert világos volt előttem, hogy nem csak a miniszter és a politikai államtitkár távozik, ahogy papírforma szerint kéne. A munkahelyi hangulatot jól jellemzi, hogy amikor leszámolási papírok átadásakor valamelyik új irodistának bemutatkoztam, azt válaszolta: – Fölösleges. (Nem a papír, hanem a bemutatkozás.)

Az már inkább az új kezdéshez tartozik, mint a ciklus zárásához, hogy június 14-én a veronai Rotary Club meghívására összefoglaló előadást tartottam rendszerváltozásunkról, s a benne működő erőkről³³.

Hátra volt még egy feketeleves: fehérvári állásvesztésem. Elbúcsúzva a kormánytagoktól megjelentem kórházamban. A szobám ajtaján ott volt a nevem és vezetői címem; így bizakodva nyitottam be az igazgatóhoz, hogy tájékozódjam munkám lehető folytatásáról.

– De András, neked már rég megszűnt itt az állásod. Nemrég hosszabbítottam meg volt helyettesed kijelölését 5 évre.

– Én miért nem tudok róla?

– Még a Népjólétiből kaptuk a választ, hogy nem tartasz igényt az itteni munka folytatására.

Kapkodva elő is véteti a Népjóléti Minisztérium megkeresését; s láthatom, hogy biza ebben áthelyezésemet kérik. Ismét csak ennyi a kérdésem:

– Velem erről ki beszélt?

Nem csak hogy nekem nem szoltak, hanem a kórházi szobám ajtaján kint hagyták a félvezető kiírást, mintha ott dolgoznék. Nem kérdeztek meg szándékomról akkor sem, amikor ezért az új kórház-igazgatóért kiálltam, amikor kiverekedtem az új megyei mentőállomás épülését, vagy amikor elindítottam a megyei kórház újjáalakítását. Senki sem szolt erről városi rendezvényeim alkalmával, sem amikor rendeztem az Ikarusz orosz piacát, vagy lobbiztam a Vidiért. Igaz, magamért nem szoktam harcolni, így szégyelltem volna rákérdezni. Hiszen láttam, hogy mindeddig nem neveztek ki új osztályvezetőt. A régi emberek úgy ütöttek vissza, hogy a csapást az a személy mérte rám, akit ellenükben segítettem a főigazgatói székbe. A környezetében vezető tisztségben ugyanis ott maradt minden régi káder.

Felálltam, és csak annyit mondtam, hogy a munkaügyi pert úgylis megnyerem.

De el sem indítottam. Ki akarna ilyen helyen tovább dolgozni?

*

Utólag kiderítettem, hogy a Népjóléti Minisztérium elődöktől megörökölt személyzeti és munkaügyi főosztály-vezetője, dr. Belső László már 1990. június 4-én azzal a kéréssel fordult a kórház szintén akkori főigazgatójához, hogy munkaviszo-

nyomat „áthelyezve” munkaköri bejegyzéssel szüntesse meg a kórháznál. Amiért perelhettem volna, az nemcsak az, hogy erről nem értesítettek, hanem az is, hogy hová helyeztek át; hiszen a politikai államtitkári feladatok ellátása kormányzati megbízatáshoz kötött idejű. Persze én is elmarasztható vagyok az ügyben, mert sosem kérdeztem rá 1994-ig. Természetesnek vettem, hogy ahogy kértem, fizetés nélküli szabadságon vagyok. Surján pedig azzal védte régi mundérja becsületét, hogy az állami vezetők személyzeti nyilvántartásának ügyeit a miniszterelnökségen végezték; s az én anyagomat is odatették át (az intézkedés után).

Az pedig világos, hogy mivel a kormányváltáskor a Miniszterelnökség újrászerveződik, ott sincs kihez fordulnom. Matt.

A freedom pedig azt súgja, hogy bár jól éreztem magam kórházi csapatomban, nem kívántam a kormány bukása után beóvakodni a régi elvtársak alá lábtörlőnek.

VIA DOLOROSA

Akárhogy is volt, meg kellett tanulnunk Valóság-apánk szemébe nézni. Ő pedig meg-rázott minket, mint Krisztus a vargát. Néhai cserkész-barátom, a tiszta szívű Nagy Alajos írja ekkor:

„Még nem eszméltem fel fájdalmamból. Még mindig a kínzó tehetetlenség önkívületében élek. Még mindig fáj a lelkem: hát ezért lelkesültünk? Érdemes volt ezézt életünk legszebb harmincöt esztendejét feláldozni? Ezt hozta nekünk 1956 hatalmas vér- és lélekáldozata?...”

„Ki hozta vissza a kommunistákat (ekkor a fölénnyel)? Mik az okok? Ennyire elaljasodott volna a nép? Vagy megtévesztették? Lehet-e ennyire megtéveszteni, ekkora eredménnyel? Szinte apokaliptikus látomás: az ördög a megváltó képében...”

De énbőlölem is a magyar Via Dolorosa képe szakad ki ekkor:

„Tudtuk, hogy elkerülhetetlen a vereség. Aggodalmunkat csak fokozta, mivel megállítottuk a zuhanást, az emelkedés még alig volt érezhető, s az előttünk álló feladatokat ki fogja elvégezni?

Ezért villant belém az újszövetségi kép: „Virágvasárnap a bevonuló Jézust ünneplő tömeg öt nap múlva keresztre feszítetteti. De: ő ennek tudatában élt, vállalta, mert érdemesnek tartotta értük, az emberekért küzdeni.”

Abból indultam ki, hogy tudnunk kellett előre. Antall sem véletlenül akasztotta a „kamikáze” jelzőt kormányára.

Veronai előadásomban idegeneknek így foglaltam össze:

„Az Antall-kormányra a kommunizmus romjainak eltakarítása várt. Egy velejéig rossz, de a társadalomban és a gondolkodásmódban meggyökeresedett szerkezet szétrombolása nem fájdalommentes.

A szabadság megvalósult, sőt vissza is lehetett élni vele. A jólét és biztonság viszont megingott. Nagy lett a munkanélküliség, s a befektetéseknek több idő kellett, hogy érezhetővé váljanak. Régi reflex alapján az államtól várták el a napi gondok enyhítését, s a demokrácia a méltánytalan viták terepeként működött.”

Körösényi András akkori gyorselemzése szerint pedig

„A jobbközép koalíció összességében sikeres volt politikai–jogintézményi és gazdasági feladatait illetően, mérsékeltbb eredményeket ért el saját bázisának, kapcsolattrendszerének megteremtése és stabilizálása terén, de nem volt stratégiája – a csoportok és választók területén – egy megfelelő többségi koalíció létrehozására.”

Vagyis a baloldal támogatói maradtak a régi rendszer hangadó csoportjai, de a változás vesztesei is oda sodródtak. A magánosítás is inkább csalódást hozott, mintsem támogatókat még annak hasznélvezői között is; és mint tapasztalhattam: a különféle intézmények a visszatérő régiék szolgálatára álltak (gondoljunk akár a közigazgatásra, a tömegtájékoztatásra, a megörökölt erős pártkötődésű szakszervezetekre a fegyveres testületekre, avagy akár a jogalkalmazás területén működőkre). A hazugul a kormány oldala felől érkező „barna esőről” beszélő szadeszes rohamcsapat a korábbi vad antikommunistákat besorakoztatta a szocik mellé a „Charta-mozgalom” képében. Erről mondta ekkortájt a történész-politológus Gyurgyák János, hogy ez „már nem egy civil kezdeményezés, hanem tömény politika.” És megisméltődött, amit 1919-ről írt Szekefi Gyula az akkori polgári radikálisokról: „Gyökértelenségüket mi sem mutatja inkább, mint hogy ez a polgári párt kénytelen volt a polgárság esküdt ellenségével, a szociáldemokráciával barátkozni...”

Ám az ország külső környezete sem volt kedvező. Az ígéretes kezdés után a keleti falomlás és a gazdasági hullámvölgy miatt a nyugati remélt segítség elmaradt; megörökölt adósságtérheink megmaradtak. Így azután abból, hogy a döntő hosszú távú kérdésekben sikerrel lépett előre az ország, a mindennapokban csak a nehézségek látszottak és a hírközlés kormányt körülugató ellenszenvéből fakadó értetlenség.

Antall sajnos nem is kezelte politikai eszközként annak súlykolását, hogy a kommunisták hatalomátadása az ország gazdasági összeomlásának küszöbén történt; így a pénzromlás és a megszaladó munkanélküliség terhét kárörvendően varrhatták az új kormány nyakába. A végrehajtó hatalom és ellenőrzés még nem szilárdulhatott meg (fekete-szürke gazdaság), nyilvánosságunk nem volt. Már az első évben elvesztettük az önkormányzati választásokat; s ez azzal járt, hogy az önkormányzatok is minden gond, még a helyiek esetén is a kormányt okolták. Egyáltalán nem vált köztudottá, hogy az induláskor az önkormányzatok teher nélkül kapták vagyoniukat eladósodott országunkban. Ami hasznosat meg az országgyűlés megszavazott, vagy a kormány juttatott, azt úgy mutatták be a polgároknak, mint kicsikart eredményt. A kormány tartógerendája, az MDF pedig repedezett a nagy nyomás alatt.

Érdekes, hogy ugyanakkor még Göncz papa is elismerte újévi összefoglalójában, hogy „helyzetünk a világban – ha változott – a javunkra változott. ...megállapítható, hogy hosszú és meredek hanyatlás után ipari termelésünk közel 10 százalékkal emelkedett. A korábbinál fél százalékkal kevesebb energiafogyasztás mellett. S termelékenysége a térségünkben a legjobb. Mezőgazdaságunk eredménye – nehéz helyzete és értékesítési gondjai ellenére is – lényegesen jobb, mint 1993-ban volt.” (Ekkor véletlenül Karinthy bűvös székébe ült.)

Ám ne hagyjam ki, hogy a mi oldalunk nagy megosztottságához, az ellenünk irányuló aknamunka sikeréhez nagymértékben hozzájárult a kommunista rablógyilkosok és enyveskező követőik elleni határozott fellépés elmaradása – az a bizonyos „tavaszi nagytakarítás”. Csak jelzésképpen: a négyéves kormányzati időszak legvégén, 1994. január 30-án panaszolta fel a mi kormányunk igazságügy-minisztere, hogy az ügyészséget is felelősség terheli azért, hogy a fegyvertelen tömegbe lövő 1956-os gyilkosok ügyében mindaddig *egyetlen gyanúsított sem került bíróságra (!)*

A kiváló hírközlési háttérével az MSZP a szaktudás birtokosa és a nép barátjaként állt a tükör elé, építve a múltban szított osztálygyűlöletre, s az állami gondoskodás felfokozott igényére a nagy váltás vesztesei részéről.

S mindehhez járult még, hogy míg a jobb megnevezés híján baloldalnak megnevezett erő egységesként jelent meg, addig a jobboldal pártjai megosztottak voltak és versengtek egymással, s mindegyik az addig legerősebb MDF-fel. Ahogy ekkor láttam: a rendszerváltozás kényszerűen népszerűtlen intézkedései miatt csontig pusztult az addig kormányzásra szövetkezett együttműködés.

A választások utáni zavarodottságot mivel sem tudtam jobban kifejezni, mint Ady Endre költői képével: vak ügétését hallani ...eltévedt lovasoknak. Azonban a bizonyosság érzetével tudtam, hogy épp bajban kell a talpraállítás képessége. Ezért így válaszoltam Adorján Imre barátom akkori kétségbeesett levelére:

„Minden elveszett – irod. Sőt az is lehet, hogy Mohácsnál, Trianonban. Én azonban „druszámat”, ama Mikest követem anélkül, hogy Rodostóba kéne mennem. Maradok hű; no nem az udvarhoz, hanem a fejedelem emlékéhez és eszméjéhez és teszem, amit tehetek.

Visszaemlékszem 1990-re: lehet, hogy neked is hihetetlen, de engem csak a napról napra bonyolódó teendők érdekeltek; nem foglalkoztatott egy esetleges győzelem utáni állapot. Most sem remélek semmit, de amit lehet, teszek. Ha van eredménye, örülök; ha nincs, akkor tudom, hogy létezik nálam fensőbb erő is ügyeinkben.” (1994. október 8.)

Az Országos Választmányon pedig így fordultam társaimhoz:

„Tisztelt Választmány!

Nehéz jókedvűnek lenni május 8-a és 29-e után. Bánt a kudarcunk. Vizsgálom naponta magamban, hogy én mennyiben vagyok felelős ezért. Ezt kell tennünk mindannyiunknak, mert a közös munkánkat illették a magyar szavazók kemény kritikával. Voltak balsejtelmünk, de jobb eredményt vártunk. A történetekre helytelen lenne úgy reagálni, hogy a választókat okoljuk, mint ahogyan első felindultságukban sokan tették. Ehelyett inkább azt kell vizsgálnunk, hogy jutottunk ideig.

.....

Ugyanott állunk, mint 1987-ben: jövőképet kell adnunk a társadalomnak. Új Laki-telek kell, új sátor, s ott régi és új arcok. ... Olyan Magyarországot kell megteremtünk, amelyet a maguk országában az európai kereszténydemokrácia és a polgári jobbközép erők felépítettek.” (1994. június 4.)

Mondtam, és szétküldtem a szélrózsa minden irányába az Ausztráliából kapott szóróanyag kis átdolgozásával elkészített kis képeslapomat. Az egyik oldalán egy vöröscsillagos szemű nagy csőrű madár nyelné éppen le a zöld MDF-békát, de az kinyúl a szájából és két kézzel megragadja támadója torkát. S ahogy szorongatja, a madár nyaktollai az MSZP-szekfű képében borzolódnak fel. Ezenkívül a gázlómadár nincs egyedül; kékes árnyékként mögötte felsejlik szadeszes szellemtársa. A kép felirata: Soha se add föl! (Never ever give up!)

Az írásos felén pedig a következő szöveget küldtem szét az MDF-nek:

„Testvéreim a nemzet térfelén!

Együtt vagyunk a megnyílt gödörben.
Az MDF történetében nem először, de a legmélyebben.
A lét határán, mint egész nemzetünk...

Ez a kihívás hozzánk méltó!
Ezért nem lehet helye az ostoba dacnak;
annak, hogy mentül rosszabb, annál jobb –
annak, hogy eb ura fakó –
annak, hogy lássuk uramisten, mire megyünk ketten –

A Haza most még nem életünket és vérünket kéri,
„Sed avenam”, vagyis ma:
áldozatos együtt munkálkodásunkat,
a közös Déva építését.

Hát ne legyünk a halállal pompásan szembe meredő 80 huszár,
de legyünk az Ozorai Példa !

Ezt üzenem Déva alól

Az 1994. évi választásokkor

Kelemen (András)
tagkönyvszám: 85”

Felesküdtem.

JEGYZETEK

- 1 Az Európa egészére kiterjedő biztonsági rendszert megfogalmazó EBEE (Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet) 1975 óta terelgette az ún. helsinki folyamatot. Az 1992. utóértekezleten átszervezték, intézménnyé vált; és 1994-ben a budapesti csúcstalálkozón a nevét EBESZ-re (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet) változtatta.
- 2 Utalás arra, hogy az újság mottója: „A hír szent, a vélemény szabad.”
- 3 Budapest Institute for Graduate International and Diplomatic Studies.
- 4 Működésére utalásként megemlítem, hogy feleségemen keresztül felajánlva nekem is adtak volna olcsón megszerezhető szép lakást valami ócskább leadása ellenében; s hogy 1994-ben egy nagykövetjelöltnek ilyen lehetőség elfogadása miatt kellett lemondania.
- 5 yağlı güreş; török szakkifejezés a birkózás ott dívó formájára.
- 6 „Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán”, 1992. augusztus 20.
- 7 Szemben számos későbbi vezetővel, Antall csak igen indokolt esetben 'rángatta' embezeit. Éjszakai hívásától elakadt a lélegzetem, mert ezelőtt legutoljára a Somogy megyei Barcsot ért (1991. október 27-én este történt) jugoszláv légitámadás után hívott fel így éjjel; akkor azzal a kéréssel, hogy próbáljam meg sürgősen előkeríteni a hadügyminisztert, Für Lajost. Meg is találtam egy nyugat-magyarországi katonai üdülőben. Egyébként az Országházban volt módom szót váltani a miniszterelnökkel; ha meg hivatalos ügyben kerestem, szépen bejelentkeztem a titkárságán. Meg is tettem ezt többször; innen a tapasztalatom, hogy milyen sokszor futottam ott össze két nagyhatalom nagykövetével: Charles Thomas-szal és Ivan Pavlovics Aboimovval. Az utca embere fel sem tudja mérni, milyen külső nyomás alatt dolgozott a magyar miniszterelnök.
- 8 Hogy Antall jól ismert engem és hitt nekem, azt legjobban az bizonyítja, hogy tőlem nem vált meg 1993 februárjában; míg Sárossy Lacit és Raffay Ernőt elbocsátotta a földművelési és a honvédelmi politikai államtitkárságból.
- 9 A korábban még köztársasági elnök-jelöltséget is vállaló Für Lajos 1993. május 26-i, fájdalomtól megtört levelében lemondott az ügyvezető elnökségről.
- 10 Így érthető meg lélektanilag, hogy Antallnak az ország kormányozhatósága érdekében az SZDSZ-szel kötött megállapodását utólag „paktummá”, elvtelen összekacsintással igyekeztek sokan alaptalanul átértelmezni. Antall ugyanis nyíltan feltette a kérdést az MDF-ben: vagy nagykoalíció, vagy megegyezés. Senki sem akart közülnünk együttkormányzást, és persze ő sem. Mert ha ezt választanók, akkor „nem tudnék felelni minisztereim testi épségéért” – jegyezte meg egyszer félig tréfásan. Akkor viszont kormányozhatóvá kellett faragni a rendszert. Egyik oldalról: hogy a többség élhessen a kormányzás lehetőségével; másrészt: megtartsuk „azokat az alapintézményeket és alapjogokat amelyek szabályozásához minősített többség szükséges”, ahogy a szöveg szól. Ugyanakkor a kormányozhatóság biztosításául elérte az akár belülről, akár kívülről indított bizalmatlansági indítvány feltételeinek „konstruktív” tételét: csak a miniszterelnökségre ellenjelölt személy megnevezésével indítható ilyen, és miniszterei egyenként „nem vadászhatók le”. A megegyezés árát is ő ajánlotta fel: ez volt Göncz Árpád megválasztása. Ekkor még lehetett abban reménykedni, hogy Göncz, mint köztársasági elnök betartja a törvényességet. Nem így lett. De ugyanígy fordult ellenünk a két elfogadott és helyzetbe hozott médiamogulunk,

Gombár Csaba és Hankiss Elemér is. Az MDF-nél és Antallnál nagyobb világerők bekapták őket.

- 11 Nem egészen pontosan így mondta, hanem további finom gyanúsítás volt célzásában arra, hogy a hatalom már a börtönben befogta Gönczöt.
- 12 Nem hagyhatom ki a magyar külkereskedelem gúnyrajzaként megírt Moldova György-könyv, „A 'Lakinger Béla' zsebircikáló párhuzamos jelenetét. Ebben a külkereskedőnk rájön, hogy egy holland gerlicepár lenne a legalkalmasabb ajándék az almásparti törzsfőnökök tanácsának elnöke számára, azzal lehetne a szívéhez férközni. A magyar üzletkötők szerint viszont herendi étkészletet illik ajándékba adni, nem pár vacak madarat. Azzal csak lejártnánk a magyar külkereskedelem egész tekintélyét. Az elnök nem kaphatja, amire vágyik, így az üzlet kútbaesik.
- 13 Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma.
- 14 Pontosabban: a Komi, Mari, Mordvin, Udmurt Köztársaságban és a Hanti-Manysi Autonóm Körzetet kerestük fel 1993. június 20. – július 4 között.
- 15 Göncz Árpád ugyan júniusi útja alkalmával már kitüntetett öt személyt közülük, de azután diplomatáink elértek további kilencet; s ezek ugyanúgy kiérdemelték a felső szintű magyar elismerést.
- 16 Az igazság kedvéért meg kell említenem, hogy természetesen nemcsak a volt koronázó város számára gyűjtöttem a kapcsolatokat. Elmentem én pl. Bábolnára is (1993.09.23.) közép-ázsiai és moldovai küldöttséget fogadni és folyamatosságot adni épülő gazdasági kapcsolatainknak.
- 17 Az akkori török nagykövetnek megpróbáltam elmagyarázni, hogy én, éppúgy mint a törökök, nagyrabecsülöm Szulejmán szultán belpolitikáját – törökül ezért kapta a „kánuni”, azaz törvényhozó melléknevet –, de Szigetvár megtámadásáért ne tőlünk várjanak elismerést. A támadó és a hont védő közé egyenlőségjelet tevő emlékmű sérti a magyarokat. A nagykövet meghallgatott. Jó volt a kapcsolatunk; ezért nem mondta ki, hogy ő már tudja: a szigetvári önkormányzat megcsókolja a szultán kaftánját, ha elég pénzt kap.
- 18 ha úgy tetszik: a parlamenti patkó túloldalán
- 19 Ez a felemás viselkedésünk jól jelzi helyzetünket. A hosszú magyarelles uralom alatt a Trianon utáni országmentő kormányzóból sikeresen torzítottak népellenes fasisztát, zsidó honfitársainkat védtelenül hagyó figurát. A kommunisták mindent elkövettek, hogy Magyarországnak kijusson – ha lehet, még a németekénél is nagyobb – felelősség a világegésért. Így azután az ismételt országcsönkítást igazolni lehetett.
- 20 Engedékeny demokratikus szokás szerint a külügyi bizottság elnöke kezdettől ellenzéki volt.
- 21 Ez 1994. kampányban balesetet szenvedett és ezután a nyakcsigolyáit tehermentesítő fémkorona-szerű szerkezettel jelent meg mindenütt. Az emberi részvét is segítette győzni.
- 22 „Az ukrán szerződés hazai szemmel” c. írásomban elemi érdekeinkre hívtam fel a figyelmet: „Ukrajnán keresztül haladnak hazánk számára létfontosságú energiaszállítási útvonalak és fontos vasútvonalak.” És egy kevésbé számba vett szempont: „...Szlovákia bizony aktívan törekszik Kijevvel való kapcsolatait szorosabbra fűzni – és teszi ezt oly módon, hogy az ukrán–magyar együttműködés ellen hasson.”
- 23 Sőt, a Székesfehérvári MDF és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat szervezésében 1994 márciusában 45 gyermekeket fogadtunk Kárpátaljáról és helyeztünk el fehérvári és városkörnyéki családoknál kététes időtartamra.

- 24 Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége.
- 25 Részt vett: Ágoston András (a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének elnöke), Duray Miklós (a felvidéki Együttélés Politikai Mozgalom elnöke), Fodó Sándor (a Kárpátaljai Magyarok Demokratikus Szövetségének elnöke) és Markó Béla (a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetségének elnöke). A helyi lap (a kéthetente megjelenő Független Székesfehérvár) a nyitott beszélgetéssel összekötött tanácskozást „Kis magyar csúcsnak” nevezte el.
- 26 Föderalistische Union Europäischer Volksgruppen, angol rövidítése: FUEN.
- 27 Ez annyira így volt, hogy még a Boross Péter részéről – mind felfogása, mind viselkedése miatt – nagyon rossz szemmel nézett Jeszenszky is maradt a helyén.
- 28 A nyíltan a kormány ellen dolgozó rádió- és tévéelnök lemondatása, s meghamisított hírek miatti műsorváltás- és törlés.
- 29 A módszer főpróbájának tekinthető a már érintett 1991. év végi költségvetési vita és szavazás.
- 30 Megyesi Gusztáv: Caligula istállója c. Magyar Hírlapos szövegből elég egy kicsiny részlet: „A gyászt csak azért említem, mert tegnap reggel fél kilenc és kilenc között (tanúk igazolják), egy macska vonult végig Óbudán a Harrer Pál utcában, mellső lábára valaki fekete gyászszalagot kötött.”
- 31 Újabbban a Covid 19-járvány ellen hozott rendkívüli intézkedések kapcsán ugyanezt a vádat felmelegítették Orbán Viktorra átszabva. Pedig órá még annyira sem illik, mivel eddig sorozatban nyerte a választásokat, és jelenleg is tartja a többségét.
- 32 Vendégem volt Entz Géza, az újonnan alakult Határon Túli Magyarok Hivatalának elnöke, Kasza József, a délvidéki Szabadka polgármestere, Csáky Pál felvidéki kereszténydemokrata alelnök és képviselő, Aboimov orosz és Kussbach osztrák nagykövet, Göncz Árpád köztársasági elnök, Zdenko Skrabalo, Horvátország berni nagykövete; azután megint a határon túli magyarok közül Ágoston András, vajdasági politikus, a VMDK elnöke, Duray Miklós a felvidéki Együttélés, Fodó Sándor a KMKSZ és Markó Béla az RMDSZ elnöke. (A választás után egy ideig még belföldi személyiségekkel folytattam: pl. Juhász Judit volt szövívővel, Kupa Mihály volt pénzügyminiszterünkkel.)
- 33 Később, az első Orbán-kormány idején fel is tűnt akkori gazdasági miniszterünknek, Chikán Attilának Magyarország EU-felvételének lelkes olasz támogatása. Ebben szerepem lehetett nekem is, mert minden irántunk elfogadónak mutatkozó viszonylatot is igyekeztem tovább építeni. Olasz vonatkozásban viszont ki kell emelnem a mindenki által nagyon kedvelt nagykövetünk, Szörényi László színes személyiségét, helyismeretét és adomázó kedvét; Pintér Lajos tiszteletbeli konzulunk hangadó értelmiségekkel és vezető szakemberekkel, valamint politikusokkal meglevő széles körű kapcsolatait, nagy elismertségét.

Egy „szürke eminenciás” a magyar külügyminisztériumban

BESZÉLGETÉS BORSI-KÁLMÁN BÉLÁVAL
A RENDSZERVÁLTÁS KÖRÜLI ÉVEK
EMLEKEZETÉRŐL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A DIPLOMÁCIAI ÉLETRE ÉS AZ EÖTVÖS
KOLLÉGIUMRA

Milyen közegben volt, amikor a rendszerváltás bekövetkezett, 1988–90-ben?

Az ELTE-n, a Kelet-Európa Története Tanszékén oktattam adjunktusi minőségben 1981. november 1-től. (Előtte a Román Tanszék tanársegéde voltam 1976. január elsejétől.) És bár magánügy, de pont egy válóper kellős közepén voltam, ez kicsit le is tompította akkor az érzékenységet, kevesebb dologra emlékszem és kevésbé élesen, mint ahogyan általában szoktam. Ennyiben összefügg a közélet és a magánélet. Utólag kicsit zavaros időszaknak látom a rendszerváltás éveit, nem csak azért, mert objektíve is zavaros volt, hanem mert érzelmileg megterhelte, hogy új életet kell kezdeni. Akkor azt hittem, hogy ennek dimenziója nagyobb, a várható és remélt változások pedig mélyebbek lesznek, s új mederbe terelik például a magyar–román (román–magyar) kapcsolatokat is.

Még az is felrémlent bennem, hogy nem lesz például többé szükség a magamfajta „románzakértőkre”, hiszen a magyar–román (román–magyar) megbékélés immár kéznyújtásnyi távolságba került.

Ez, mint tudjuk, nem így történt.

Abból persze, hogy a rendszerváltás egyik csúcspontjában, 1990-ben – történetesen egy kisiklatott magyar–román (román–magyar csúcserőtelmeségi párbeszéd napjaiban – a bontóperre sor került, az is következhetett volna, hogy belevetem magam a politikába. De nem következett, mert nem vagyok politikus alkat.

Nem is vett részt az eseményeken?

Eljártam a fontosabbakra, például az összes nagy tüntetésen ott voltam: a falurombolás ellenin, meg a bős–nagymarosi vízlépcső ellenin is. Hála Istennek, két barátom – akiket most nevesítenék is: Kiss Gy. Csaba¹ és Kovács István –, akik közül Kovács István nem is lakott messze az akkori óbudai lakásunktól, többé-kevésbé tudott a dolgairól. Ők vettek rá, hogy – úgymond – most, negyven évesen már valljak színt,

addigra ugyanis mindketten az MDF-ben politizáltak, sőt, Csaba egész magas szinten,² István kevésbé. Úgyhogy 1988-ban, a második, szeptember 3-i lakiteleki találkozón – mert az elsőn nem vettem részt, talán nem is tudtam róla – úgy rémlik 134-es sorszámmal beléptem az MDF-be, mint mozgalomba. (A pártba már nem iratkoztam át 1991 áprilisában, jó ürügynek bizonyult, hogy Bukarestben vagyok külszolgálatban.)

És ez aztán meghatározta az egész viszonyomat a rendszerváltozáshoz, a ma már „rendszer-átalakításnak” nevezett folyamathoz. (Én gyakran, kicsit gúnyosan „bűvészmutatványnak” hívom, volt rá eset, hogy le is írtam már.) S nem utolsósorban: rám került a „jobboldali” billog, amely aztán eléggé jelentős mértékben meghatározta értelmiségi pályatársaim hozzám való viszonyulását is, amelynek akadtak további következményei is, mármint tudományos előmenetelemre... Az az érzésem például, hogy bonyolult manőverek, „betartások” révén, végső soron emiatt kerültem ki nagyjából 1998 és 2008 között az akadémiusságra esélyes historikusok meglehetősen exkluzív köréből³...

Hogyan látta?

Egyre inkább erős a gyanúm, hogy egy szűk körben döntötték el a rendszerváltás forgatókönyveit, és voltaképpen mindnyájunkat mozgattak valahonnan. Akkor, az események forgatagában nem lehetett tudni, hogy mi ez, a lelkiállapotom miatt én magam sem törődtem vele túlságosan. Úsztam az árral, és minthogy a barátaim akkor már kezdtek szerveződni, és szükségük volt idegen nyelveken tudó emberekre, én is bekerültem az MDF külügyi bizottságába, mint második számú francia, és első számú román referens.⁴ Ha úgy tetszik: belesodródtam. Így aztán a rendszerváltásban nagyon szerény, de valamiféle szerepem mégiscsak volt.

Az MDF egyik eszmei megalapozásának tekinthető Fiatal Írók Találkozásán (Lakitelek, 1979. május 18–19.)

De kizárólag háttéremberként, amolyan „szürke eminenciásként”. Többre nem is vágytam sem azelőtt, sem azóta.

Éles váltás volt a politikához közelebb kerülni?

Ismétlem, sohasem vágytam politikusi babérokra, ezért nem is lettem politikai szereplő. Minden bizonnyal azért nem akartam ezt, mert a történelmi objektivitásom megőrzését a legfontosabb dolognak tekintettem és tekintem máig. Mert, ha, akár csak szimbolikusán, politikai szerepet vállalsz, és amolyan 'nagy ember' leszel, az már rövid távon is árthat a történelmi objektivitásnak, tárgyilagosságnak. Hosszú távon pedig egészen biztosan. Mondhatnám elkerülhetetlenül.

Úgy gondolja, nem lehet összeegyeztetni a történelemmel foglalkozó bölcész hivatást a közösségszolgálattal?

Munkaszervezésileg igen, de szerintem belül igazából nem lehet. Aki miniszterelnök lesz, mint néhai Antall József (1932–1993), annak biztosan háttérbe szorul a történelmi vénája, ugyanaz történik akkor is, ha külügyminiszter leszel. Az más kérdés, hogy ha túléled, mint ahogy Antall nem, de Jeszenszky Géza például igen, akkor azokat a tapasztalatokat, amelyeket a hivatali idő alatt szereztél, föl lehet használni.⁵ Ez alacsonyabb szinten rám is érvényes. Ez nyilván nem rossz befektetés, azt viszont nem tudom megítélni, hogy a direkt politika mennyire befolyásolja a történész látásmódot, mert ezt az utat én szándékosan elkerültem. Tudatosan törekedtem arra, hogy minél kisebb pozícióba kerüljek. Amikor megvolt az első szabad választás – 1990. március 25-én az első, és április 8-án a második forduló –, tizenhárom nappal később összehívták az MDF külügyi bizottságának tagjait.

Antall József, Jeszenszky Géza és Kiss Gy. Csaba várják 1990. március 25-én, az első szabad választások első fordulójának éjszakáján az eredményeket.

Késve érkeztem a Bem térre, Jeszenszky Géza odasúgta nekem, hogy úgy tűnik, ő lesz a külügyminiszter. Ez április 18-án, szerdán délelőtt volt.

Ahhoz képest, hogy az imént azt mondta, magánéleti helyzete miatt nem pontosak az emlékei, elég zavarba ejtő pontossággal emlékszik a dátumokra.

Igen, de rólam már az Eötvös Kollégiumban azt terjesztették a társaim, hogy betegesen jó a memóriám, ún. fénykép-agyam van. (Erre az első két vizsgaidőszakban figyeltek fel csoporttársaim, amikor annak ellenére igen jók lettek a vizsgajegyeim, hogy mindenki tudta rólam: a futball-edzések miatt nemigen járok az előadásokra, sőt a szemináriumokra se nagyon.) A fiúszárnyon pszichológiát tanuló kollégisták aztán csináltattak velem néhány tesztet – különösen egy, az időérzékletet letapogató vizsgálat hozott számomra is meghökkentő eredményt!⁶ – de a többi felmérés során is nagyon jó eredményeket értem el – mindezt annak ellenére, hogy 1970 is egy igen sötét és nehéz időszak volt az életemnek. (Egyebek között akkor számoltam le végleg a profi-futballista álmokkal is). Nem csak a klasszikus intelligenciateszt (ebben azért akadtak nálam jobbak is), de a kreativitás-teszt is kiugróan jól sikerült. Utóbbi gyanús is lett, megcsináltatták velem még egyszer, és erre még jobb eredményt értem el, alighanem e téren az egyik legkiemelkedőbbet. (Ezt persze a tesztkészítők nem mondták meg, inkább csak hűledező arckifejezésük emléke mondatja/íratja velem.) Akkor vált világossá, hogy volt valamelyes tehetségem, mint ahogyan sokak szerint a labdarúgáshoz is,⁷ aztán később a magam számára is meglepő módon az is kiderült, hogy könnyen írok és (akkor még csak román nyelvből) fordítok, jól emlékszem

a dolgokra, és össze tudom rakni a kapott információkat egy koncepció szerint. Így lettem végül történész.

Mások biztatták, vagy magától tudta, hogy ez lesz jó?

Utólag már nem tudom, de kisfiú koromtól nagyon érdekelt a történelem és jól is szerepeltem belőle. (Ehhez persze egy elengedhetetlen feltétellel is rendelkeztem: Kandó János, kismemesi eredetű Boszniát járt színérváraljai kálvinista borbélymester – apai ági dédapám – 1880 és 1910 között egy igen takaros kis könyvtárat vásárolt össze korabeli kurrens szerzőktől, sok Jókai- és Mikszáth-regény, Petőfi és Ady válogatott költeményei. De megvolt benne például egy hártlyapapírra nyomott, impozáns Rákóczi-album, Tolnai Simon tíz kötetes nagy *Világtörténelme* és sok minden más is. (Apám meg iskolaigazgató korában az ötvenes évek derekán még József Attila sötétkék színű, különleges illatú válogatott verseskötetét is beszerezte valahonnan.) Ezt Kandó dédapám lánya, Ilona, a nagyanyám a húszas évektől módszeresen tovább fejlesztette, beleértve egyik kedvenc könyvem, Herczeg Ferenc *Pogányok* című romantikus regényét⁸ is. Ebbe a kis könyvtárba, amelyet lovtárnak használtak szabadultam be nyolc-kilenc évesen és ki sem jöttem onnan – kivéve persze, amikor elmentem a „Balta-utcába” vagy a Neumann-grundra futballozni – míg be nem szedtem mindent, ami olvasható volt benne. Erre úgy derült fény, hogy a tantestületi értekezleteket gyakran nálunk tartották s mivel nem volt gyerekszobánk, Pali öcsémet és engem is megtűrték a „társalgó” sarkában... Aztán, amikor történelmi, néprajzi vagy földrajzi témák kerültek terítékre váratlanul megszólaltam, hogy az nem akkor volt, nem úgy hívták, nem ott van, és így tovább...

A szüleim is akkor értették meg, hogy nem csupán a képeket nézegetem, miként addig gondolták, hanem meg is ragad az emlékezetemben,⁹ amit elolvasok...

Az csak utólag tudatosult bennem, hogy gyakorlatilag semmivel sem voltam műveletlenebb lexikálisan sem, mint azok a pataki, majd pesti versenytársaim, akiknek már a dédszüleik is csúcserőtelmeségek voltak. Később jöttem rá arra is, hogy sokuk számára a nagy könyvtár „díszlet” volt csupán s nem kézenfekvő „művelődési lehetőség”...) Mivel a sárospataki gimnáziumban orosz tagozatos lettem, tulajdonképpen történelem–orosz szakra kellett volna mennem, de az ország összes egyetemén túl sokan voltak ezen a szakon. Ekkor Apám azt mondta, hogy „te annak idején gyerekként jól tudtál románul, írd be a felvételi kérelembe, hogy eredetiben akarod tanulmányozni a román–magyar kapcsolatok történeti forrásait”.¹⁰

Ez igazi „kulcs-mondat”-nak bizonyult! Így jelentkeztem, némi ’protekcio’ árán¹¹ történelem–román szakra az ELTE-re. Elmentem felvételizni 1967. június végén vagy július elején, és annak ellenére, hogy az előtte eltelt öt év során egyetlen eset kivételével,¹² meg sem szólaltam románul, mégis megírtam egy fogalmazást hibátlanul, fejből, a legkedvesebb román olvasmányomról.¹³ Az igazat megvallva fogalmam sem volt arról, hogy kisfiú koromban mennyire sajtótítottam el Eminescu és Caragiale

nyelvét, mert sosem jártam román iskolába, ám a színérváraljai közvetlen szomszédok mindkét oldalon románok voltak. Román óvodába viszont jártam, de oda is csak egy évig (1954/1955-ben), ahová rajtam kívül közelebbi lakhelyünk, a váraljai zsidó negyed gyerekei is be voltak íratva. Ebben a román–magyar–zsidó kulturális, nyelvi és mentális erőterben került sor tehát korai szocializációmra.¹⁴

Vagyis, tudtomon kívül, 1948 és 1960 között mondhatni spontán módon három kultúrát is fölszívtam magamba, egyszerre; és hogy ez milyen sokat jelentett, akkor derült ki, amikor Sárospatakon a szocialista nómenklatúra-polgárság az ottani szigorúbb erkölcsű református fiúkollégiumba beadott jobbára fővárosi gyerekei elképedésemre állandóan az én társaságot keresték. Itt, Pesten ugyanez történt a bölcsészkaron az első két évben, ráadásul még futballoztam is. Utólag visszagondolva eléggé „rendhagyó” esetnek számítottam, s meglehetősen sokan ’különc’-nek tartottak.

Ez a minősítés, úgy hiszem, azóta sem változott meg alapvetően.

És a történelem felvételin mi volt?

Szinte ugyanez. Nemrég tudtam meg Kozma Béla immár szintén nyugdíjas egyetemi történész kollégámtól, aki fiatal tanársegédként s bizottsági tagként tanúja volt a szóbeli felvételimnek – erre, transzban lévén egyáltalán nem emlékeztem –, hogy mindkét tárgyból szokatlanul jól vizsgáztam, olyannyira, hogy fél pont híján maximális eredményt értem el. (Ez egyévi lakatosinaskodás és futballozás után azt hiszem objektíve sem volt kis teljesítmény!) Ennek folytán a négy, román szakra jelentkező fiatalember közül egyedül engem vettek föl. Mivel naivságom miatt a szóbeli előtt gyanútlanul kifecsegtem, hogy még csak román iskolába se jártam, a gyulai román versenytársaknak és az akkor még Gyulán működő *Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége* fejesének „logikusnak” tűnt, hogy manipuláció és diszkriminatív kivételezés történt: egy „erdélyit” vettek föl ’kisebbségi románok’ helyett. A dologból feljelentés és politikai ügy lett, amelyet a román felvételiztető, a kolozsvári eredetű Nagy Béla Sándor egyetemi docens – a Germanisztika–Romanisztika Tanszékcsoporthoz leendő nagyhatalmú vezetője (1978–1986) – csak úgy tudott kivédeni, hogy teljesen szabályellenesen mind a négy írásbeli dolgozatot „kiemelte” a Dékáni Hivatal páncélszekrényéből, levitte őket Gyulára s megmutatta a román „elvtársaknak”, akik a saját szemükkel győződhetek meg róla, hogy nem történt sem szabálytalanság, sem „kivételezés”... A teljes igazsághoz az is hozzá tartozik, hogy leendő tanszéki főnököm, Nagy Béla – aki aztán 1981-ben az Egyetemről is el akart távolítani – mindezt azért tehette meg, mert nem csupán magas rangú párttag volt, hanem – ezt valaki utólag megsúgta – ő volt az egyetem egyik belügyi „összekötője” is...¹⁵

Egyébként 1966-ban nem indult román szak, ezért az osztályfőnököm s egyben matematika tanárnőm,¹⁶ a sashegyi Arany János Gimnáziumban, ahol végül is érettségiztem azt javasolta – módfelett túlértékelve valós matematikai ismereteimet –, jelentkezsem a közzgázra: iparszakra. Ott történelemből és matematikából kellett felvételizni. Szó mi szó, matézisből nullás dolgozatot írtam, de mivel történelemből

a gyarmatbirodalmak felbomlásáról meg nagyon jól sikerült az írásbelim, az érvényben lévő szabályok ellenére mégis behívtak szóbelizni. Utólag azt gondolom, föl akartak venni, mert a bizottságba beültettek egy bukaresti végzős hallgatót (akkor még vagy már voltak vendéghallgatók a „testvéri szocialista országokból”), aki ellenőrizte, milyen szinten beszélek románul. A közgázós felvételi délutánján, egy szerdai napon mentem el próbajátékra a Csepel első osztályú ifjúsági csapatába, ahol viszont már nem vallottam szegyényt, azonnal leigazoltak. Így indult, meglehetősen nagy késéssel¹⁷ a labdarúgó karrierem. És utána négy évet rá is szántam a futballra. Ebből a második kettő már egybeesett a bölcsészkar első két évemmel, így nekem nem is alakultak ki olyan szoros kötődéseim az *Alma Mater*-hez, mint a pályatársaim nagy részének. A futball nagyon sok időt és energiát elvitt. (Sokáig úgy tetszett, fölöslegesen.)¹⁸

A hivatáshoz visszatérve: az előbb ott hagyta abba, hogy a történészhivatás és a politika nem fér össze, de ugyanezt gondolja a történészhivatásról és a diplomáciáról is?

Nem annyira. A diplomáciai feladatokat azért vállaltam el, mert 42 évesen, a bontóper után ebek harmincadjára kerültem, pestiesen szólva ’lenulláztak’, semmim nem maradt, csak a garzonlakásom – a gyerekeim nevén. Szóval még csak el sem adhatam, el sem cserélhettem, mert a haszonélvezeti jog eddig terjedt s nem tovább. Zsákutcába jutottam. Akkor jött a sors egy másik ajándéka: költöztetés közben kiderült, hogy milyen lakásba is kerültem.¹⁹

Miért pont a diplomácia mellett döntött ebben a helyzetben?

Talpra kellett állnom egzisztenciálisan, és a megtépzott önbecsülesem is volt jócskán javítanivaló. Emellett maga a feladat is vonzott, mert a kapcsolatteremtési képességem hál’istennek megvolt, hiszen egyrészt kisebbségi sorból származom, amely állandó ösztönös alkalmazkodásra kényszerít. Másrészt négy egymástól többé-kevésbé eltérő országban (Magyar- és Franciaországban, Romániában, továbbá Kanadában) – persze már „amatőrként” – különféle csapatokban fociztam s az már maga is kommunikáció. Továbbá 12 éves koromtól fogva két-három évente váltottam iskolát, várost s persze 1962-ben országot is, még ha az egy történelmileg nem túl távoli időben ugyanaz az entitás volt is. Egyszóval jól mozogtam különféle idegen közegekben, ha nem is éreztem teljesen „otthon” magam bennük. Kellott is, hogy valami anyagi alapot szedjek össze és új vágányokra helyezzem az életemet.

Ott hagyta abba, hogy 1990. április 15-én, szerdán Jeszenszky Géza megsúgta, hogy ő lesz a külügyminiszter. Mi történt utána?

Jeszenszky egy magas rangú állambiztonsági tisztre hajazó testes férfiú mellett ült (úgy tudom ő lett az ’újjáalakult’ KÜM Személyzeti Osztálya első vezetője, aztán talán Közép-Amerikában lett nagykövet), körbeadott egy A4-es papírt, hogy min-

denki írja föl rá a nevét, és azt, hogy milyen pozíciót tudna vállalni az újjáépülő-újjászerveződő magyar diplomáciában. Röpködtek a nagyköveti-államtitkári státuszok, én pedig szerényen beírtam, hogy bukaresti kulturális tanácsos akarok lenni. Megállt a levegő, hallatszott a papírzizégés meg a légyzümögés. A Külügyi Bizottságban betöltött pozícióból minimum egy genfi első beosztott, vagy akár még bukaresti vagy belgiumi nagyköveti státusz is kinézhetett volna, ha nagyon akarom, de életem egyik legjobb döntése volt, hogy nem így történt. Távoli és magas presztízű helyek helyett ugyanis a *szülőföldemre* kértem magam majdnem százszázalékos román nyelvtudással, egy megírt könyvvel²⁰ és több nyomtatásban megjelent műfordítással²¹ – meg ezzel a mozgékonyssággal, amit a környezetváltások nyomán magamra szedtem. Kicsit felkiáltójel volt a döntésem, mert elég sokan el kellett gondolkozzanak azon, miért döntöttem így és nem másképp. (Több, azonnal nagyköveti vagy államtitkári megbízást vállaló nemzedékársam csak mostanában kezdi kapizsgálni, hogy talán mégsem volt hülyeség akkori választásom. Feltéve, ha történész akarok maradni.) Sokat számított utóbb az is, hogy viszonylag könnyen fogalmazok: a jelentéseim nem csak tárgyszerűek voltak, de sokat is írtam belőlük, hamar elterjedt rólam a régi vérprofil között, hogy használható ember vagyok, aki kicsit örült, de nem árt senkinek, meg, mindenekelőtt: *grafomán*. Ennél fogva lett egy kis reputációm a törzsgárda, a moszkovita és a nomenklatúrás társaság körében, legalábbis nem tekintettek nyílt ellenségnek. Többekben fölmerült 1994-ben, hogy engem talán nem is kéne elküldeni. Tudtommal mindössze ketten voltunk ilyenek: Kovács István meg én.

*Két Eötvös-kollégista.*²²

Igen, de hát mi voltunk azok az egész, a külügyi pályát is kipróbált társaságban, akik a saját szakterületünkre kértük magunkat: mert ő Varsóba ment kulturális tanácsosnak, én meg Bukarestbe. És ő ugyanilyen jó jelentéseket írt. Megsúgták aztán, hogy csak mi ketten maradtunk fenn a rostán 1994–95-ben (mármint azokat leszámítva, akik túlélési kényszerből vagy sima karrierizmusból nem zupáltak be valamelyik szakszolgálatba), és csak utólag tudtam meg azt is, hogy nekem már a posztomat is kinézték, miután hazajöttem Bukarestből: én lettem volna a belga referens. Azért nem lettem mégsem az, mert az a diplomata, akit már 1995 nyarán kineveztek bukaresti nagykövetté, nem akarta. Nem mondom nevet, de volt vele egy korábbi élményem: 1990. december 15-én délelőtt már Bukarestből jöttem haza megvédeni a kandidátusi disszertációmát a Kossuth-emigráció román kapcsolatairól.²³ Ez az ember, akkor a Dél-kelet-európai Osztály vezetője, behívatott a védésem napjának délutánján, becsukta a párnázott ajtót, és mélyen a szemembe nézve azt mondta: „*Béla, neked most egy súlyos döntést kell hoznod: választanod kell, hogy diplomata leszel-e, vagy történész, mert a kettőt együtt nem lehet csinálni.*” És akkor én kicsit ingerülten visszakérdeztem, hogy mi köze van neki ehhez, és közöltem, hogy *én mindkettő akarok lenni*. Majd pedig felálltam és bevágtam magam mögött az ajtót. Öt évvel később, 1995 nyarán a „rendszerösszeállítás” évadján úgy törlesztett, hogy bement Kovács

Lászlóhoz, és azt mondta, ha őt tényleg bukaresti nagykövetnek akarják, akkor engem küldjenek el a külügyből. És így is történt, elküldtek, nem lettem belga referens. Egyébként ez a férfiú szintén egy Eötvös-kollégista volt.²⁴ (A teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy lett egy harmadik E-collegista is, aki a „helyére” került: Csizmadia Miklós, akit német–francia szakosként az Antall-kormány idején Bernbe küldtek sajtóattasénak s olyannyira bevált, hogy a moszkovita vérprofik őt is szerették volna megtartani az 1994-es „rendszer-visszaváltozáskor”...)

Nagy csalódás volt?

Nem igazán, 1993 körül már sejtettem, hogy nem minden úgy fog alakulni, ahogy azt az MDF vezérkara (köztük nem egy közeli ismerősöm, sőt barátom) reméli. A kis „rendszer-visszaváltásnak” – ahogy magánhasználatra én neveztem – bizonyos szempontból akár áldozatának is tekinthetném magam, hiszen a Külügyminisztériumban dolgozó két stratégiai gondolkozással is rendelkező vezető tisztviselő, Bába Iván és Nagy József Zsigmond (ők is volt E-collegisták, persze!) olyan terveket szőttek, miszerint reaktiválják egyik atyai jóbarátomat, az egyik legnevesebb magyar közép-korászt és nemzetközi hírvű genealógust, Vajay Szabolcsot (1921–2010), aki argentin–magyar kettős állampolgárként 1959 és 1983 között csaknem negyedszázadot töltött az UNESCO párizsi központjában. A hamvába holt elképzelés szerint ő lett volna a nagykövet, én pedig, ún. „első beosztottként”, a helyettese. (Ezért is hosszabították meg eredetileg négyéves bukaresti missziómat!) S miután elsajátítom tőle a nemzetközi tisztviselői szakma minden csínját-bínját, pár év múlva a helyébe lépek. Ez, mi tagadás, nagyon tetszett volna nekem, hiszen Párizs nekem is „megért volna egy misét”. Ráadásul ez lett volna Bukarest után a másik olyan poszt, ahol állandó „forrásközelben” tölthettem volna napjaimat. Vajay Szabolcs példája szintén inspirált, hiszen ő is egyeztetni tudta hivatali kötelezettségeit a tudományos igényű kutatással, sőt a regényírással is²⁵... De hát a rendszerváltás/változás/változtatás mélyáramlataiból és a magyar nép politikai bölcsességéből nem ez következett...

A részleteket különben csak jóval később tudtam meg. Utólag visszanézve, bár a párizsi UNESCO-s kaland elmaradását kicsit sajnálom, de azt jóval kevésbé, hogy 1995 nyarán visszahelyeztek az Egyetemre. Most is úgy gondolom: jót tettek velem mindezzel, mert nekem ugyan lett volna kedvem a stratégiai főosztályon is jelentéseket meg mindenféle prognózisokat gyártani (később írtam is ilyesféle elemzéseket, három ilyen tárgyú könyvem is van),²⁶ de akkor elkapott volna a gépszíj, bekerültem volna a külügyi apparátusba és nem tudtam volna megírni legfontosabb történeti munkáimat.

És megérte a diplomáciai kitérő?

Számomra ideális megoldásnak tűnt és annak is bizonyult, hogy olyan diplomáciai posztot válasszak, amely egyfelől nem vezetői, azaz nem politikai kinevezett – mert

nagykövet politikai kinevezett –, másfelől pedig olyat kellett választani, ahol nehezen lehet rajtam „fogást találni”. És csak egy ilyen volt, a szülőföldem, pontosabban annak fővárosa. Ezt a terepet már két aspektusból is jól ismertem: egyrészt érzelmileg oda, a Partium, Kővárvidék és Máramaros határvidékére, Nagybánya környékére kötött a gyerekkorom, majd a magyar–román közös múlt egyik érzékeny korszakát történelemszempontból is kutattam, ledoktoráltam, majd kandidátusi fokozatot szereztem belőle, 1974-től 1984-ig pedig műfordítói ösztöndíjjal gyakorlatilag minden évben eltöltöttem néhány hetet – 1978-ban államközi kutatói ösztöndíjjal négy hónapot – Bukarestben. S ennek során rengeteg ismeretségre tettem szert a *regáli román elit* csaknem minden szegmensében az első osztályú futballistáktól kezdve²⁷ a történelemszempontból írókig (akik közül többektől – Nicolae Velea, Dumitru Radu Popescu, Constantin Țoiu, Marin Sorescu, Mircea Nedelciu – fordítottam is.) Néha azt gondolom, időnként mondogatom is, hogy ha be kellett volna ütni egy képzeletbeli digitalizált kritérium-rendszerbe, hogy mi kell ahhoz, hogy valaki bukaresti kulturális tanácsos legyen, a rendszer alighanem az én nevemet dobja ki. S még valami, amiről ritkán beszélek, most is biztos vagyok benne, hogy sokat próbált, dörzsölt bukaresti kollégáim „jégre vittek” volna, ha nagykövetként és nem ún. „beosztott diplomataként” találkozna velem. Tapasztalatlanságom miatt – mert ez azért egy másik, nagyon sokrétű tudást igénylő szakma – előbb-utóbb olyan helyzetbe sodortak volna, amelyben hibázom. (S akkor jön a diplomata számára legmegalázóbb aktus: a „hazatapsolás” – az idő előtti hazarendelés. Ezt szerencsére mindhárom kiküldetésem során sikerült elkerülnöm!)

Másfelől a magyar–román (román–magyar) történelmi és kulturális kapcsolatok kutatásában már létezett a „triumvirátus” Szász Zoltánnal, Miskolczy Ambrussal és velem. A külszolgálat pedig alkalmat és lehetőséget teremtett, hogy elsajátítsam a diplomácia mesterfogásait, amely mindenképpen plusz-tudás, meg, mi tagadás, sok tekintetben sokszor érdekesebb is, mintha csak a levéltárakban, a könyvtárakban s egyetemi dolgozószobájában ücsörög az ember.²⁸ Az is igaz persze, hogy a külszolgálat embert próbáló feladat is egyben, borzasztó stresszes és fizikailag is megterhelő. MDF-es barátaim többsége szerintem elkövette azt a hibát, hogy a nyelvtudására, műveltségére és született intelligenciájára alapozva könnyen megoldhatónak tartotta a diplomáciai feladatot. A bennük lévő tulajdonságok valóságosak is voltak, de azért a diplomácia nagyon más, mint az irodalom, a történetírás vagy a folyóirat szerkesztés.

Akkor mégis összefért a közösségi szolgálat és a diplomácia?

Igen, de *így* fért össze és nem másként! Apám 1931 és 1940 között a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban tanult, így az ő nyomdokain és az örökében jártam, hiszen számára – pontosabban egész, Trianon után kisebbségi léthelyzetbe került nemzedéke számára – is fontos volt a nemzeti megmaradás és a magyar–román (román–magyar) megbékélés ügye.

Akkor, mint fentebb említettem, már volt egy tudományos könyvem, és közben lefordítottam két-három regényt és jó néhány novellát is. 1981-ben az egyikért²⁹ nekem ítéltek az Európa Kiadó prózafordítói dívját – a költészeti dívját pedig abban az évben Tandori Dezső (1938–2019) kapta – csak hogy a nagyságrendet jelezzem. 1990-ben tehát, mint már utaltam rá, gyakorlatilag tényleg minden feltétel megvolt ahhoz, hogy bukaresti kulturális tanácsos legyek. Még ha néhányan szememre hányták is – jogosan –, hogy nem tudok adminisztrálni és autót vezetni, mert ezt utóbb mind megtanultam. (Az adminisztráció, az igazat megvallva azért soha nem tartozott az erősségeim közzé.) Ezzel a háttérrel és 1990–1995 közötti jelentőmunkámmal *elméletileg* én valóban megválthattam volna a jegyemet a Külügy szakértői gárdájába, de közbejött az 1994-es átmeneti „rendszervisszaváltás”, továbbá a fentebb felidézett epizód, és ’95 júniusában 19 nap alatt visszaküldtek a Kelet-Európa Története Tanszékre. Ez különösebb adminisztratív akadályba nem ütközött, mivel én nem bíztam igazán a rendszerváltás tartósságában – óvatosság, vagy ha úgy tetszik, történeti érzék volt az oka –, ezért a külügyes időszakom alatt sem vittem át a munkakönyvem a Külügyminisztériumba az ELTE-ről. Szóval, amikor visszajöttem, az egyetemi állásom megvolt, engem a munka törvénykönyve szerint automatikusan vissza kellett helyezni az eredeti állásomba. Sőt, mindhárom külszolgálatom alatt ezt csináltam, igaz, legutóbb, amikor 2015. augusztus 11-én hazajöttem Párizsból, akkor már – dékáni engedéllyel – fizetés nélküli szabadságon voltam.

Meglep, hogy azt mondja, nem bízott a rendszerváltásban.

Voltak olyanok, akik bíztak, sőt, talán túlságosan komolyan is vették a rendszerváltást és saját magukat. Én nem tartoztam közéjük. Az az igazság, nekem nem tetszett, hogy 1990 elején hogyan osztozkodnak, olykor marakodnak egymással az emberek, köztük nem egy barátom is. Nem éreztem, hogy ez túlságosan különbözött volna attól, mint ami miatt én például középiskolás koromban és egyetemistaként az ún. „KISZ-munkától” visolyogtam. Én ebben nem kívántam részt venni, helyette valófélben lévő férfiként, szabad emberként lementem 1990. február 6-án, pénteken délután Szigligetre, ahol három hónapot az alkotóházban töltöttem egy szobában. A takarítónőket megkértem, hogy ne nyúljanak a padlóra kirakott, „kutyanyelvekkel” megspékelt könyveimhez, xerox-másolataimhoz meg a feljegyzéseimhez, és amíg az én MDF-es generációs társaim a posztokon huzakodtak ez alatt megírtam a kandidátusi disszertációm. (Most jut eszembe, hogy ez alatt a közel negyed év alatt egy akkor még „ismeretlen” magyar író, a rendkívül közvetlen és barátságos Kertész Imre [1929–2016] volt az ebédlői asztaltársam. Természetesen igen jó viszonyba kerülünk egymással.)

Éppen a generációkról akartam kérdezni: hogyan látja a saját nemzedéke szerepét a rendszerváltás körüli években? Itt külön kíváncsi volnék a szűkebb értelmiségi közre, az Eötvös Kollégiumra.

E-collegista éveimben (1968–1973) Csomós Gyula és Ress Imre szervező és baráti 'meggyőző munkája' révén volt már némi, bár meglehetősen halvány fogalmam azokról a belső küzdelmekről és manőverekről, amelyek a Diák Bizottsági posztokért folytak a kollégiumban.³⁰ Az első két évben, megint a futball miatti fizikai fáradtság, lestrapáltság következtében, ezekben egyáltalán nem vettem részt – jó néhány barátommal együtt. (Azok, akiket ez a fajta „politizálás” vonzott emiatt – némi gúnnyal – „marginálisoknak”³¹ hívtak bennünket, hiszen inkább fociztunk, semmint gyűlésekre jártunk volna.) Az én megítélésem szerint ez ismétlődött meg 1988–1990 között, csak nagyobb léptékben: s persze, most a rendszerváltáskor sokkal nagyobb volt a tét, mint korábban. Az én szempontomból nem volt különbség: mindkettőből ki akartam maradni.

A saját generációja törvényszerűségeit, mozgásait meg tudja határozni?

Ez nem lesz könnyű, mert, két okból is, egy kicsit kilógtam a többiek közül, egyfelől azért, mert mint már szóba került, a Ferencvárosban futballoztam, másrészt meg azért, mert a „fordulat éve” (1948) után alighanem én voltam az első erdélyi (romániai) áttelepült a Kollégiumban.³² Paradox módon ugyanez a két dolog tette lehetővé, hogy kollégista legyek s aztán az is maradjak.

Hogyhogy?

Az, hogy egyáltalán E-collegista lehettem, Nagy József Zsigmond érdeme, aki 1968 kora nyarán, amikor beadtam felvételi kérelmemet, már DB-tag volt, kiváló történelmi és szociológiai érzékkel rendelkezett már akkor is. Szóval ő szúrta ki, hogy van itt egy Szatmár környéki, csengerbagosi születésű fiatalember a jelentkezők között. Ilyen, úgy tudom, addig még nem volt, és fölvettek. Előtte én (1967/1968-ban) Hódmezővásárhelyen előfelvételis katona, nemigen tudtam még, mi fán terem az Eötvös Kollégium, csak beadtam a jelentkezésemet ide is, hogy lakhassak valahol. Utólag tudtam csak meg, hogy Nagy Jóska javasolt engem Tóth Gábor igazgatónak. Persze én úgy vagyok partiumi, hogy az apám ága (a Kálmánok) rimaszombati iparúzó kisnemes, az anyám családja meg szabolcsi, félig szintén „hétszilvafás” család (a nagykállai Borsiak). Anyai ági nagyapámat, aki vasúti rendőraltsízt volt, helyezték először Szobról Galántára (1938-ban), aztán meg két évvel később, amikor Észak-Erdély is visszakerült, Szatmárra. Szóval, ha úgy tetszik, nekem családirag igazából nem sok partiumi kötődésem van, mégis a vegyes lakosságú Szinérváralján, mint már volt róla szó, az utcán, a szomszéd gyerekektől s a román óvodában, meg főként a grundokon úgy megtanultam románul, mintha „tősgyökeres erdélyi” volnék, ráadásul, anélkül, hogy tudatában lettem volna, a zsidó mélylét jó néhány elemét is magamba szívtam a váraljai zsidónegyedben.³³ Ennél fogva magyarországi nemzedéktársaim nemigen tudtak beskatulyázni, valójában megérteni se nagyon. Akármelyik közegről volt is szó, mindig „kilógtam”³⁴ egy kicsit, ebben volt, pontosabban *lett* azért idővel részemről – jobbára kényszerből ez is – egy adag 'stratégia' is.

A diplomáciában és az MDF-ben is kilógott? Ezt a stratégiát kellett alkalmaznia?

Valamelyest mindenhol, mindenhova illeszkedtem is, de sohase maradéktalanul. Márpedig ezt várják el Magyarországon hallgatólagosan mindenkitől. Ennek a helyzetnek a „kezelésére” kellett ez a bizonyos „stratégia” – és az igazat megvallva egyáltalán nem voltam könnyű helyzetben. A dolog ugyanis úgy áll, hogy elég sokáig tartott, amíg megértettem: ha valaki kisebbségi környezetbe születik, az marad örökre. Vagyis kisebbségi tudatú ember. Kerüljön bár Aucklandbe, vagy Vancouverbe, netán Sidneybe, akkor is. És Sárospatakon, Budapesten és Zalaegerszegen is az marad, hiába jön át, esetleg zsenge életkorban, mint én is az „anyaországba”. Az emberi személyiség alapvonásai hat-hétéves korban rögzülnek s utána akármilyen nevelést kapjon is, az eredeti személyiségstruktúra alig-alig változik. Ez nem kisebbségi érzést jelent (bár sokan – tévesen – mindmáig így értékelik a „többségiek” közül), mindössze nagyobb alkalmazkodóképességet, jobb szimatot a hatalmi/hierarchikus helyzetek felmérésére, a lehetséges veszélyek kikerülésére. S talán nagyobb empátiát is. Persze mindehhez azt is tudni kell, hogy ezek a tulajdonságok nem mindenkinek tetszenek, sokakat bevallhatatlanul feszélyeznek, gyakran esetleg csak zsigerileg, valószínűleg utólag se tudnák precízen megmondani, hogy mi a zavaró benne. Olykor egyenesen gúnusznak találják, ha nem mondják is. A többlet-tudás, bárminek köszönhető és bármilyen téren nyilvánul is meg, sok emberben, férfiban és nőben egyaránt bizonytalanságot, olykor egyenesen félelmet kelt Magyarországon, és persze, valljuk be, nem túl szimpatikus. S van itt még egy összefüggés, amit nem szívesen fogalmazok meg, mert félreérthető: a romániai magyar kisebbség 1920-ban kényszerből levált a magyarországi törzslakosságról. Ennek következtében elvileg egy másik francia típusú nemzetfejlődés – a román – erőterébe került, de a bukaresti ország-építőknek a két világháború között sem erejük, sem lehetőségük nemigen volt még az ottani magyarság belső folyamataiba való erőteljesebb „belenyúlásra”. Ott, némileg paradox módon tehát az *eredeti magyar nemzetépítési trendek* mentén folyt tovább a mindennapi élet, kevesebb esély volt például a zsidóknak bűnbakká stilizálásához (mármint Trianonért) hiszen magyarok és magyar-zsidók egyszerre kerültek közös (romániai) kisebbségi sorba. A román nemzetstratégia a „szocialista építés” örvén majd csak a „népi demokrácia éveiben”, Gheorghiu-Dej és Groza Péter korában – az én eszmékedésem idején –kapcsolt magasabb sebességfokozatba, amely aztán a ceușescui „aranykorban”³⁵ tetőzött. Ezt viszont én, az áttelepülésnek köszönhetően megúsztam. Ebből némi szociológiai alapismerettel könnyűszerrel levezethető, hogy az erdélyi, a partiumi és a bánági magyarok között kisebb mértékű a Magyarországon 1920-tól jóval gyakoribb, ismétlődő „rendszer-váltások” miatt felerősödött *kontraszelekció*, paradox módon – a román nemzetállami törekvések fokozódó, szintén torzító nyomása ellenére – több esély maradt a *valódi tehetségek* érvényesüléséhez. S ami szerintem talán a legfontosabb: nem kuszálódott annyira össze az érték- és kiválasztási rendszer, mint az anyaországban. Ami miatt kicsit keserű a szájam íze, az éppen az, hogy sárospataki, majd budapesti *másodlagos szocializációm* során – jöllehet

a ceauşescui „sokoldalúan fejlett szocialista társadalomépítés” helyett a kádári ’konzolidáció’, majd az „emberarcú szocializmus” legjobb évei vártak rám – a saját bőrömon tapasztaltam meg magam is Bibó István 1948-ban megfogalmazott igazát: a magyar fejlődés legnagyobb rákfenéje valóban a *fordított kiválasztás*³⁶ – minden ellenkező vélekedés ellenére a magyar társadalom mindenik rétegében és szegmensében. Mindmáig.³⁷

Vagyis az az immár észrevehetetlenné váló (mert áthagyományozódott, még az is lehet, hogy időközben génjeinkbe rakódott) *értékzavar*, amelynek következtében megromlott a magyarországi polgárok emberismerete (nem egy esetben a csalhatatlannak vélemezett „női ösztönt” is beleértve), következtében legtöbbször másodlagos (párt, ideológiai, származási, csoportérdek, továbbá képzeletbeli presztízs-) szempontok és *nem a valódi tehetség* alapján választanak. Ez legszemléletesebben a magyar futball immár évtizedek óta tartó mélyrepülésében ragadható meg,³⁸ de kevésbé látványosan szerintem minden egyéb területen (tudomány, kultúra, politika) kitapintható. Sajnálattal kell megállapítanom: ugyanazok a szabályok vonatkoznak az általam ismert négy-öt területre (labdarúgás, irodalmi élet, oktatás, történelemszűz, diplomácia) és mindegyikben a régóta, Bibó szerint már 1867-től rögzült – és a rendszerváltás/változás/változtatás évadján is gyakorlatilag érintetlen maradt – kiválasztási szisztéma kárvallottjai a magamfajta nehezen besorolható pasasok, akik sokoldalúak, találékonyak, kreatívak, de nem tudnak valamit, ami viszont az érvényesüléshez nagyon kellene. Azt, hogy a világot sehol sem a legtehetségesebb emberek irányítják, hanem az átlagos képességűek egy különleges kasztja, amelynek tagjai persze szintén tehetségesek, de csak egyvalamiben: abban, hogy hajszálpontosan bemérik saját képességeik határait és csalhatatlan biztonsággal érzik meg, kik azok, akik náluk is talentusabbak.³⁹ Utána pedig mindig ugyanaz a forgatókönyv érvényesül: lenyomnak, s ha peched van, még rossz híreket is keltik.⁴⁰ Ez nem valami összeesküvés elmélet, hiszen az esetek többségében ösztönösen történik a *similis simili gaudet* (hasonló a hasonlóknak örvend) elve alapján. Még csak összebeszélni sem kell hozzá. Az „érintettek” összezárnak, s ugyanúgy belecsípnek a „mások”-ba, mint a baromfiudvarban a kopasznyakú tyúkba. Mindez nem áll rám száz százalékgig: megesett, hogy ugyan kiszúrhattak volna velem, de valamiért mégsem tették meg, máskor meg ordító mázlim volt, megéreztem az ártó szándékot és kisiklottam a kelepceből. És az is szinte menetrendszerűen megtörtént, hogy valaki váratlanul mellém/mögém állt. Mentőövet nyújtott, amibe belekapaszkodhattam. Ez szerencsére többször is megisméltődött. Volt olyan eset is persze, amikor utaztak rám, de nem tudtak megfogni, a legutolsó pillanatban kitértem.

Tartotta a kapcsolatot a diplomáciai szolgálata idején azokkal, akikkel az MDF Külügyi Bizottságában benne volt? Vagy ez a társaság szétszéledt?

Azokkal tartottam csupán, akiket már kollégistaként, vagy az egyetemről ismertem. Gergely Andrással (1946–2021), Kovács Istvánnal, Kiss Gy. Csabával, Csuday Csa-

bával, Entz Gézával és persze leginkább, már csak a külügyminisztériumi hivatali hierarchia következtében is: Nagy József Zsigmonddal és Bába Ivánnal. Bába Iván határozó támogatása nélkül például 2011 szeptemberében aligha mehettem volna ki – „túlkorosként” hatvanhárom évesen – ismét Párizsba, s erősen benne volt a keze abban is, hogy azt hiszem 2013 elején valamilyen, a nyugdíjkorhatárra vonatkozó újabb megszorítás miatt, nem rendeltek be azonnali hatállyal,⁴¹ mint nem egy pechesebb kortársamat, akik addig szerényen meghúzták magukat a Külügy állományában...

Még két, nálam pár évvel idősebb nemzedéktársammal speciális a viszonyom: Kulin Ferencsel, aki első komolyabb írásomat a román reformnemzedék balkáni/bizáncias gyökereiről közzé tette a *Mozgó Világ* egyik számában,⁴² továbbá, Diószegi István dékán, valamint (a háttérből) Zelei Miklós mellett, neki is nagy szerepe volt abban, hogy 1981 tavaszán/nyarán ahelyett, hogy kitétek volna a szűrőmet a Bölcsészkarról, áthelyeztek az I. Tóth Zoltán által „gründolt” Kelet-Európa Története Tanszékre, amely külhoni levéltári kutatásaim és gyakran több hónapos ösztöndíjaim és előadókörútjaim szemszögéből még a Román Tanszéknél is előnyösebb „állásnak” bizonyult számomra. Jeszenszky Géának pedig lényegében első munkahelyemet köszönhetem: 1973-ban végeztem, és mivel csak nagy késéssel kezdtem el komolyabban foglalkozni történelemmel, és nem voltam KISZ-es, „nem tartóztatnak”: esélytelen voltam, hogy valamilyen gyakornoki esetleg tanársegédi státust megcsípjek valamelyik tanszéken, ami a vágyak netovábbját jelentette. 1973 augusztusában a Múzeum körúton, az ASTORIA Szálló környékén összefutottam Kósa László leendő akadémikussal, aki megkérdezte, volna-e kedvem az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozni, mert egy korábbi évfolyamtársa, Jeszenszky Géza most megy el éppen hároméves aspirantúrára Hanák Péterhez (1921–1997) a Történettudományi Intézetbe, és csak azzal a feltétellel engedi el a nemzet könyvtára, ha maga helyett állít egy hasonló képzettségű – egy nyugati és egy keleti nyelvet tudó – embert. Akkor már beszéltem valamelyest franciául is, vállaltam. Gézával így ismerkedtem meg, kíváncsi lett, hogy miket csinálok, elsők között olvasta a szakdolgozatomat is. Azóta is rendszeresen méltatja írásaimat, egyengeti a pályámat. Az egyetem első két évét egyébként a futball miatt meglehetősen könnyedén vettem, szigorúbban fogalmazva: ellógtam. 1969 őszén, elsőévesként ki is akartak tenni engem ezért a Kollégiumból, tulajdonképpen jogosan. Azért maradhattam *mégis* Ménesi úton, mert Doba László, az akkori DB-elnök, megveszekedett Fradi drukker volt, aki még az edzésekre is kijárt néhány szobatársával együtt 1968–69-ben. Nyilván imponált neki, hogy a Ferencváros akkor még minimum Európa-klasszis neves játékosai (Albert, Novák, Rákosi, Szűcs, Juhász, Szőke István, etc.) társaságában lát nap mint nap. Látásból tehát ismert engem, pedig én nem ismertem őt, hiszen lényegében csak aludni jártam a Kollégiumba. Nos, ő a mindent eldöntő 1969 végi DB-ülésem szót kért és azt mondta, hogy aki a Ferencvárosban futballozik – mert Eötvös-kollégista sem azelőtt, sem azóta nem csinált ilyet –, azt nem szabad kirúgni. Pedig akadt jó néhány „ellendrukkerem” ...

Így maradhattam kollégista.

Tóth Gábor erre vevő volt?

Doba Lacinak akkora respektje volt, hogy úgy látszik, *igen*. Ress Imre 10 évvel később mondta csak el, amikor már tanársegéd voltam a Román Tanszéken. Az Eötvös Kollégiumban egyébként másodévben föl kellett venni egy speciális szemináriumot, nem tudtam dönteni, hogy kiét, ezért Nagy Jóska szólt, hogy Szabad Györgyhez jelentkezsek. Elmentem rá, ott is körbement egy papír (akárcsak 21 évvel később a Bem téren), amelyre mindenkinek föl kellett írnia, hogy milyen nyelveken olvas, és mivel foglalkozik. Én fölírtam, hogy oroszul és románul olvasok, és – a valósággal megegyezően – azt is, hogy semmivel nem foglalkozom. Két héttel később Szabad félrehívott, s elmondta, hogy ő ugyan nem tud románul, de kutatásai során talált két román politikust (Alexandru Ioan Cuza és Mihail Kogălniceanu), és az az érzése, hogy ezek kicsit másként viszonyultak a magyarokhoz és a magyarsághoz, mint a többiek. És megkérdezte, utána tudnék-e nézni, hogy ennek mi az oka? S amennyiben igen, volna-e kedvem ebből őhöz írti a szakdolgozatomat?

Hát nem olyan, mint a mesében?

Mert megtehetette volna, hogy szól Tóth Gábornak: távolítsanak el a budai elit-képzőből. Még az sem zavarta, hogy két évig, tudatlanságomat szégyellve felé sem néztem.⁴³ Aztán végül 80 lábjegyzettel megírtam az évfolyam egyik legsikerültebb szakdolgozatát, rövid összefoglalója be is került az *Acta Juvenumba*.⁴⁴ Ez volt első tudományos közleményem.

Szóval utólag is gyakran gondolom, hogy – szakmailag legalábbis –, a szerencse fia vagyok...

És hogy lett műfordító?

Ugyanebben az időszakban Belia György (1923–1982) irodalomtörténész – akinek az apja nagyszabeni macedo-román volt, de én ezt akkor még nem tudtam – 1958-tól az Európa Kiadó romános munkatársa volt, ám a hatvanas évek végén visszakerült anyaintézményébe a Szépirodalmi Kiadóba, és egy idő után már nem bírta a kettős terhelést: a Román Tanszéken keresztül éveken át próbált keresni valakit, aki hajlandó lenne rendszeresen lektorálni és fordítani. Sajátos szűrőt alkalmazott: a jelentkezőknek egy román drámát vagy regényt nyomott a kezébe, amiről recenziót kért. Senkivel nem volt megelégedve, kiszórt mindenkit. Így került rám, utolsóként, a sor: a „hallgatag” futballistára.⁴⁵ Kaptam tőle egy vaskos termelési regényt az Erdéllyel határos moldvai hegyvidék kollektivizálásáról,⁴⁶ megírtam az ismertetőt. Belia pár nap múlva fölhívta a tanszékvezetőt, Domokos Sámuel⁴⁷ (1913–1995), hogy én kellem nekik. Azon a nyáron operálták a talpamat, egy hónapig a Sport Kórházban feküdtem, ezalatt kezdtem, ösztönzésére novellákat fordítani. 1971 végén lefordítottam aztán egy elég terjedelmes kisregényt is, amely a következő évben megjelent az ÉGT-ÁJAK-ban, az volt az első nyomtatásban megjelent munkám.⁴⁸ Onnantól kezdve egyre nagyobb feladatokat kaptam, ezeket rendre ki is adták. Belia György aztán

eldöntötte, szerez nekem egy műfordítói ösztöndíjat Bukarestbe, és elküldött ahhoz a román íróhoz, Ioana Orleához (1936–2014), akinek egy közepes terjedelmű regényét épp abban az évben tettem át magyarra.⁴⁹ Találkoztam vele 1974 őszén. Ő akkor 38 éves, csinos, mutatós asszony volt, én pedig a huszonhat éves kezdő műfordító. Habozás nélkül bevezetett a társaságába, egyszer, 1974 november végén még egy több napos kirándulásra is elvittek valahová a Bucegi hegységbe. Elég hamar megértettem: a két világháború közötti bukaresti elit ’utolsó mohikánjai’ ők, s döbbenet tapasztaltam, hogy többnyire franciául beszélnek egymás között.⁵⁰ Akkor mondta, nevetve, hogy ő valójában nem Ioana Orlea, hanem *Maria-Ioana Cantacuzino*. Ez nagyjából olyan, mintha azt közölte volna, hogy nem Kovács Erzsébetnek, vagy Horváth Teréznek hívják, hanem Esterházy Eleonóranak, vagy Andrássy Katinának. Aztán, jóval később azt is megtudtam, hogy a pedigré még előkelőbb, mert ’Oana’ (így hívták a barátai) apja Constantin „Băzu” Cantacuzino (1905–1958) az egyik legkiválóbb román vadászpilóta volt, leánya, a leendő író pedig egyszerűen a múlt század talán legnagyobb román zeneszerzője, George Enescu (1881–1955) unokahúga is... Így keveredtem bele, mondhatnám szinte sorsszerűen a „fanarióta történetbe”⁵¹ is. (Taktikai okokból nem mondtam meg rögtön nekik, hogy történészek készülök, a műfordítás csupán ’mellékvágány’ számomra.)

Kit tartana a rendszerváltás főszereplőjének? Nem feltétlenül társadalmi vagy politikai csoportra gondolok, hanem azokra, akiken ön szerint a legtöbb minden múlt.

Sohasem gondolkoztam azon, hogy személy szerint kik is voltak a főszereplők. Ám mindig éltem a gyanúperrel, hogy a rendszerváltást s annak forгатókönyveit igazából nem itthon, hanem valahol másutt döntötték el. Hogy ez Moszkva, Washington, vagy valahol a kettő között, azt nem tudom, de abban biztos vagyok, minden titkosszolgálatnak, leginkább a magyarnak döntő szerepe volt a rendszerváltásban.⁵² Ezekről a dolgokról azért nem beszélnek az emberek, mert valamilyen szinten mindenki érintett volt, még ha nem is úgy, hogy be volt szervezve. Rengetegen voltak példának okáért, akik valamilyen szinten, ha nem is „fedésben”, de többnyire mégsem kényszerből, hanem legtöbbször érdekből együttműködtek. Nemrég tudtam meg, hogy erre külön kifejezés volt a szakzsargonban: ők voltak a „megnyertek”...Másképp pedig ez az a terület, ahol nem lehet biztos fogódzókat találni, csak annyit tudunk, hogy az állambiztonsági szolgálatok nagyon fontosak, és minden ország létezése, biztonsága, közéleti szempontjából nélkülözhetetlenek. A kívülálló nagyon keveset tud róla, aki meg benne van, az nem beszél, mert nem is beszélhet. Nekem is csak megérzéseim vannak, bizonyítékaim alig, azok is inkább közvetve. De mintha ez történt volna. Az intuíción – vagy kicsit azért több mint intuíción – azt súgja: minimum arra törekedtek, hogy mindegyik szervezetben, csoportban ott legyenek és lehetőleg fontos, vagy befolyásos szerepet tölthessenek be, még ha nem tudják is egészen kontrollálni.

Az alulról szerveződő MDF-nél ezt nehéz elképzelni.

Pedig lehetett hallani egy időben, hogy épp az MDF-ben voltak a legtöbben, de erre sincsenek konkrét bizonyítékok, vagy időközben kézen-közön eltűntek, eltüntették őket... Ami engem illet, annak ellenére is igen keveset tudok erről a világról, hogy háromszor voltam diplomata. Egy követségen belül összezárva a munkatársak egy csónakban eveznek: ott nincs mese, meg kell osztani az információt. Ebből én csak annyit értettem meg, hogy nagyon messzire ér a kezük (például nyíltan olvasták a mi – a nem fedésben lévő „mezei” diplomaták – jelentéseit, s gondolom nyakló nélkül „mazsoláztak” belőlük, nekünk viszont fogalmunk sem volt róla, egyáltalán mivel foglalkoznak)!⁵³ Jut eszembe, azért távolról sem voltak „láthatatlanok”, de csak akkor „léptek”, amikor az már elkerülhetetlen szükséges volt. Ezzel kapcsolatos egy saját élményem, amelyet csupán pár hónapja rögzítettem – két nagyobb részletben:

1) 1990. szeptember 10. és október 10. között – vagyis pár héttel bukaresti misz-szióm október 25-i kezdete előtt – a párizsi *Bibliothèque Nationale* Könyvtár Kéz-irattárában az 1850-es/hatvanas évek nagy román politikus nemzedékének szabadkőműves kapcsolatait kutattam, mert annak titkosítását nem sokkal korábban oldották föl. Mivel akkoriban tényleg cseppfolyósak voltak még a viszonyok az egész térségben s így Romániában is, arra gondoltam, hogy az addig a kommunista hatalom által föld alá szorított román szabadkőművesség nyilván újjá akarja majd szervezni magát. *Ezt telibe találtam!* Ha pedig ennek Bukarestben és Párizsban utána járok, vélekedtem, elméletileg új, *hasznos információs csatornát teremthetek a magyar diplomáciának...* A baj az volt, hogy naivságomban erre senkitől nem kértem engedélyt, azt gondoltam – *tévesen* –, hogy suba alatt megkezdem a kutakodást, s majd az első eredmények után meg is kapom Jeszenszky külügyminiszter jóváhagyását... Mivel akkoriban sűrűn jártam történész-konferenciákra Nyugaton – Jeszenszky *laissez passer*-jával (ez valahol meg is van a „hagyatékomban”) – 1991 elején el is jutottam Párizsban a két világháború közötti román szabadkőművesség egyik túlélő nagyon idős nagymesteréhez, aki megerősítette: *valóban elkezdtek a „hálózat” romániai újjászervezését.* Találkoztam az akkori párizsi román nagykövettel is, egy Paleologu⁵⁴ nevű 'fanarióta' görög eredetű kiváló esszéistával, akit – megint tévesen – a „mi emberünknek”, vagyis a 'rendszer váltás' következményének hittem, holott *simá szekus (legalábbis „megnyert”) volt ő, is mint szinte mindenki más a bukaresti „rendszer váltás” szellemi/politikai életben.* A találkozómról annak rendje módja szerint ún. *Szt. /TOP SECRET!/ jelentést készítettem (ezt akkor még hagyományos módon kézírással kellett megszerkeszteni) és futárpostán elküldtem a külügyminiszternek. De nem ő, vagy nem csak ő olvasta...*

Következmény: a bukaresti követség legmélyebben fedett diplomatája – vagyis az eleve fedésben lévő titkosszolgákat is diszkrétan figyelőző/ellenőrző ún. „külső kémelhárító” – egy 'baráti beszélgetés'-nek álcázott kihallgatáson figyelmeztetett, ha nem állok le azonnal ezzel a „partizánakcióval” nem tudják garantálni, hogy élve kerüljek haza romániai missziómból! Vagyis, egész egyszerűen nem tudnak meg-

védni. Bármikor „baleset” érhet például, amelynek megrendezett voltát nem lehet majd bizonyítani ...

Megfogadtam a tanácsát, *leálltam!* (Az a két, vagy három 1990/1991-es keltezésű jelentésem egyszer majd nyilván kutathatóvá válik a KÜM Archívumában.)

2) 1995 májusában, vagyis kb. másfél hónappal kiküldetésem június 15-i lejárta előtt egy kb. tíz napos moldvai, bukovinai és moldáviai/besszarábiai kirándulás kere-tében búcsúztam állomáshelyemtől, egyszersmind, újra, szülőföldemtől. Ennek során az ún. bukovinai kolostorokat is végig látogattuk a feleségemmel... Az egyik kolostor-ban – valóban gyönyörűek: a világörökség részei! – le akart fényképezni egy ikont, nem tudván, hogy ez tilos! A „közeg”, egy fiatal szekus, ízlésemhez képest túlságosan faragatlan stílusban – a fényképezőgépet kezéből kitépve – akadályozta ezt meg. Erre „megrebbent a bal szemem” (ez nálam a végső stádium) és az anyanyelvén, annak rendje és módja szerint elküldtem ’melegebb éghajlatra!’ Ez, elismerem, nem méltó egy első osztályú magyar diplomatához, aki ráadásul még kulturális tanácsos is.

Következmény: már a parkolóban virágnyelven szólt az állítólag csökkentlátó ör, hogy valami történt a kocsimmal... de a figyelmeztetést nem vettem komolyan... s szerencsésen hazaértünk Bukarestbe.

Másnap reggel elvittem a diplomáciai rendszámú fehér színű Golfot a járműszer-vizbe, mert valóban le voltak már nagyon kopva a gumik, s újakat akartam venni.

A fiatal román szerelő, amikor leszedte a jobb oldali első kereket elsápadt, el kezdte vetni magára a keresztet s csak ezt motyogta: *Bogdaproste!* (Ez náluk a döb-benettel elegyes kétségbeesés csimborasszója!) És egy óriási százas szeget vett ki a gumiköpenyből... Még annyit tett hozzá, hogy *magának uram három élete van*, hogy egyik kanyarban sem szállt el, mert a szög szakszerűen éppen oda volt tűzve, ahová kell, hogy a kerék szétrobbanjon...

Post scriptum 1: azon a nyáron, vagyis 1995 július végén – a külszolgálat lejártá-
val – Franciaországban töltöttük a szabadságunkat. Ennek során Párizsban felkeres-tem egy volt E-collegista ismerősömet, akivel kapcsolatban *később* többekben felme-rült, hogy a kádári titkosszolgálat Párizsba delegált ügynöke lett volna (erről sem kerültek elő tudtommal konkrét dokumentumok!): tőle szereztem tudomást arról, hogy egy Bukarestbe kihelyezett fiatal francia történészjelölt, akivel egy vacsorán talál-koztam, szeretett volna romániai magyar kisebbségi ügyekben – ez lett a szűkebb szak-területe – velem *történészként* privátim konzultálni. De ehhez az írott és íratlan sza-bályok szerint engedélyt kellett kérnie főnökétől, a nagy nőfaló hírében álló, mindig vörös sálat hordó filmszínész külsejű akkori francia nagykövettől: ezt nem kapta meg, azzal, hogy *nem lehetséges: ÉN TÚLSÁGOSAN VESZÉLYES EMBER VAGYOK!* (Tényleg csak zárójelben: a román kémelhárítás azt terjesztette rólam, hogy én vagyok a romániai magyar ügynökhálózat vezetője – kultúrattasái fedésben! Erre úgy derült fény, hogy egy ízben, azt hiszem 1992 őszén szokásos tanácsosi kötelmeimet teljesítve – ezek közé tartozott a romániai magyar elitértelmiség friss kiadványokkal való rend-szeres ellátása – meglátogattam egy Kovács Albert (1928–2015) nevű bukaresti magyar Dosztojevskij-szakértőt, diplomatafényképemben néhány könyvvel és folyóirat-

tal. Kovács Szverdlovszban végezte tanulmányait a negyvenes/ötvenes évek fordulóján s onnan hozott orosz feleséget is, akárcsak egyik bukaresti mentorom, Demény Lajos. Ám Albert barátunk Mása nevű oroszul, románul és magyarul egyaránt anyanyelvi szinten beszélő csinos leánya szintén nem volt akárki: az egyik legnevesebb román „rendszer váltós” értelmiségi, a költőként komoly életművel rendelkező, rendkívül jó humorú Mircea Dinescu felesége lett. Egy elegáns villában laktak a város szívében, amely már a legrosszabb Ceausescu-i időkben a bukaresti ellenzék, a „disszidensek” egyik legfrekvenciáltabb találkozóhelye volt, egymást érték a rögtönzött fogadások, beszélgetések, koktélok, amelyekre természetesen nyugati diplomaták – s gondolom hírszerzők – is „hivatalosak” voltak, köztük egy Cohen Stork, teljes nevén Coenraad Frederik Stork (1928–2017) nevű „atipikus” holland nagykövet, aki egy kubai misszió után 1988 és 1993 között szolgált Bukarestben s többnyire ugyanúgy kerékpáron közlekedett, ahogy amszterdami gyermekéveiben megszokta. Persze abból a meggondolásból is, hogy ezáltal is csökkentse az információs forrásbázist: valódi profiként tudta, hogy a követség összes román munkatársa, a rendkívül intelligens, négy nyelven beszélő titkárnőt és a két sofőrt is beleértve „jelentési kötelezettséggel” tartozik a román Államvédelemnek. S mivel nem szállt inába a bátorsága a Securitate manővereitől, sőt a „decemberi forradalom” előtt tüntetően barátkozott a háziőrizetbe kényszerített Dinescuval a legnépszerűbb nyugati diplomatának számított a román fővárosban, talán még egy kicsit románul is megtanult⁵⁵... Egy ilyen „rendezvényre” csöppentem be, emlékezetem szerint a kora esti órákban, talán öt óra, fél hat tájban... A társalgó tömve volt szendvicset majszólo, iddógáló, kötetlenül csevegő elegánsan öltözött emberekkel, férfakkal és nőekkel vegyesen, s természetesen Stork is jelen volt... Egyszer csak a házigazda, Dinescu látva, hogy feltűnés nélkül át akarom küzdeni magam a tömegben, hogy felmehessek apósa lakosztályába, megszólalt. Persze jó hangosan, hogy mindenki hallja:

VINE SPIONUL ȘEF! Vagyis, magyarul: megjött a KÉMFŐNÖK!

Mindenki teliszájjal röhögött, magam is kényszeredetten elnevettem magam. Ismerve Dinescu humorát, viccnek gondoltam az egészet, hiszen abban a hiszemben voltam, hogy lesír rólam, magam is botcsinálta diplomata vagyok, semmiben nem különbözöm a többi közép-kelet-európai átlagértelmiségitől...

Megint tévedtem!

P.s. 2: 2016. március 13-án pénteken este – újabb párizsi misszióm befejeződése után mintegy fél évvel – egy volt tanítványom kommandálására Szénási Sándorral beszélgettem a KLUBRÁDIÓ egyik műsorában. A téma Traian Basescu volt román elnök személyiségrajza volt, hiába szabadkoztam, hogy már nem vagyok benne a témában, hiszen 21 éve hagytam el újra Romániát. Persze azért pár órai világháló böngészés – korábbi bukaresti élményeim, s nem utolsósorban a „fanarióta” világról történészként szerzett ismereteim⁵⁶ – eredményeként össze tudtam rakni egy Basescu szekus múltjára vonatkozó nem túl vonzó portrét, hiszen az egykori hajóskapitányt a továbbélő „hétköznapi fanariotizmus” egyik tipikus példányának tartottam, s tartom mindmáig.

Eredmény: másnap – 2016. március 14-én, szombaton reggel szokás szerint átmentem a Limanova téri „műhelyembe” ... Rögtön meglepetés ért: az egyik zár (már nem tudom, hogy a nyerges-e, vagy a szokványos) nyitva volt⁵⁷....

Odamentem az íróasztalon lévő rádiókészülékhez, amely az INFO-rádióra volt állítva s automatikusan bekapcsoltam:

BUCUREȘTI, RADIO ROMÂNIA – középhullámon, amit soha nem hallgatok!

Ezt aligha lehet másként, mint figyelmeztetés gyanánt értelmezni: *vigyázz, fiú, követünk, ne menj túlságosan messzire!*⁵⁸

A következtetések levonását az Olvasóra bízom.

Mindezek az „élmények” nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy kialakult bennem az az érzék, hogy, ha százszázalékosan nem is, de eléggé nagy biztonsággal fölismerem a titkosszolgálat, ha valahol találkozom velük. A viselkedésük néha elárulja őket.

Például mi?

Kézfogás, magabiztosság, különösen a hol „szúrós”, hol csupán „fürkésző” tekintetük (én, magánhasználatra: ’kígyószemnek’ hívom ezt!), és főként az a mód, *ahogyan* kérdeznek. Persze az azért eléggé ritkán fordul elő, hogy megsejtsen valamit a közönséges halandó, hiszen gondosan kiválasztják, s aztán képezik őket. Engem is számos meglepetés ért, amikor egy-egy „minden gyanún felül álló” – sőt, tévesen barátomnak gondolt – társamról hosszú évek múlva kiderült, hogy a „megnyertek” kategóriájába tartozik... Utólag még az is eszembe ötlött, hogy már megismerkedésünk, esetleg húsz-huszonöt év utáni váratlan „felbukkanásuk” sem valami eleve elrendelés eredménye, hanem nagyon is „irányított” volt.

Mivel a kórosan (túl)fejlett memória mondhatni „születési hiba” nálam, meglehetősen nagy pontossággal vissza tudok emlékezni jelenetekre. Akkor is, ha nem akarom. Egyszerűen „bevillannak” – legtöbbször írás közben.

Mindezek alapján is állíthatom, hogy a rendszerváltásban a hálózatok vastagon benne voltak.⁵⁹ A mostani fiatal történész nemzedék, és az utánuk jövők feladata lesz, hogy kiderítsék, ha ez egyáltalán még lehetséges (hiszen rengeteg dokumentumot bezúztak, vagy eltüntettek, s ki tudja, hogy nem manipulálták-e azokat is, amelyek megmaradtak), pontosan *hogyan történt*, de nekem kezdettől fogva ez volt a gyanúm. S ez az érzés azóta sem változott.

Akkor tehát a rendszerváltás igazi főszereplője nem is egy nemzedék, nem is egy szellemi kör, hanem egy funkcionárius „szakember” csoport volt?

Igen. Szerintem a titkosszolgálati agyösztrök, még ha, nyilván, nem egészen a saját szakállukra, hiszen meghatározott hazai (nemritkán külhoni) hatalmi csoportok utasítását követték, vagy, „kreatív módon” azok ’elvárásainak’ igyekeztek megfelelni. A dolog ’technikai része’ (a beépülés és manipulálás) viszont minden bizonnyal az „ő

asztaluk volt.” De nekem, ismétlem, erre minimális volt a rálátásom, hiába töltöttem el külföldi állomáshelyeimen több mint tizenhárom évet közöttük. Ám időnként az a benyomásom, hogy akiket azóta, 30 éve főszereplőknek látunk, és láttatunk a könyvekben, azokat is mozgatták. Lehet, hogy nem is tudtak róla, csak később jöttek rá, és nem is beszéltek erről. Az állambiztonsági szakma egyik alapszabálya a hallgatás: a titkot bármi áron meg kell őrizni. Mindhalálig. Mástól ezt nem hallotta még?

Nem, a titkosszolgálatokra vonatkozó aktív szerepet nem, csak azt, hogy a rendszerváltás mikéntjét nagyhatalmi érdekek döntötték el, és nem a belpolitikai változások.

Ez is igaz, persze. De a különféle szolgálatok aktív részvételére vonatkozó gyanúm már 1990 körül is megvolt, és azóta sem csökkent. Megint elmondom: az a tizenhárom év és egy hónap, amit külszolgálatban töltöttem, csak megerősített ebben. Van egyébként néhány másfajta rekordom ezekből az időkből. Az egyik (ez bizonyítható): sosem léptettek elő, valószínűleg én vagyok az egyetlen, aki első osztályú tanácsosként kezdte⁶⁰ és úgy is fejezte be a diplomáciai pályáját. Ezenkívül úgy hallottam (ellenőrizni persze nem tudom, s nem biztos, hogy igaz, mert mások is igen „termékenyek” voltak), hogy én írtam volna a legtöbb jelentést is a három kiküldetésem alatt. Utolsó misszióm alatt tényleg akadt olyan ötnapos munkahetem (hétfő reggel nyolctól péntek du. kettőig), amikor 5 nap alatt 9 anyagot küldtem haza. Csak összehasonlításképpen: párizsi főnököm (2011 szeptembere és 2014 júniusa között) például három és fél év alatt írt 9 jelentést. (Az már más lapra tartozik, hogy minden kimenő anyagot a nagykövet szignál.) Grafománnak hívtak, mint már utaltam rá: de belém kötni nem nagyon lehetett, mert Franciaország nagy ország, minden nap történik valami fontos, másrészt a jelentések szakmailag rendben voltak, továbbá MDF-es őskövületnek számítottam a Fidesz-világban. Ez ugyan nem mindenkinek tetszett, de végül is némi hezitálás után (2014 őszén már aktába írták a berendelésem november 14-i dátumát is, de a kijelölt új nagykövet, Károly György, aki első párizsi misszióm óta ismert már és szüksége volt rám ezt – külügyi tapasztalatlanságára erősen rácsafolva – ’diplomatikusan’ megakadályozta!) nem bántottak: három hét híján kitölthettem kialakított hivatali időmet. Ezen kívül nyilván nem volt rossz ajánló levél – ez egy tapasztalt bukaresti kollégám megállapítása, amit visszamondtak – a jelentéseimnek volt egy olyan számomra is olykor meglepő sajátossága, hogy amit leírtam, az 90%-ban utána bekövetkezett. (Erre azért egy kicsit büszke vagyok...)

A szabadság hiányát hogyan érzékelté a saját működési területén?

A szabadság hiánya igazából nem tűnt föl, mert életem első tizennégy évét, mint már volt róla szó, egy még rosszabb környezetben töltöttem: Romániában, Észak-Erdélyben, kisebbségi sor(s)ban. Apámat 1958 őszén kivágták a román tanügyből, hónapokig vasúti talpfákat rakott le a színérváraljai állomáson, volt rá eset, hogy egyik este egy román barátja véresre vert arccal betoppant hozzánk és figyelmeztette, órá is ez vár, ha nem

simul be a rendszerbe.⁶¹ Aztán valami román futballista-potentát ismerőse (sok román híve is volt, gyakran hallottam, hogy ő volt a környék legtehetségesebb focistája korábban) szerzett neki Szatmáron egy könyvelői állást egy műszaki árukat értékesítő vállalatnál 1959 márciusában. (Az áttelepülési kérelmet ugyancsak 1959-ben nyújtották be, de erről nekünk, gyerekeknek nem volt tudomásunk.) A reggeli másfél órás vonatúton a „bejáró” társaság kártyázott, mindig volt köztük egy „kibicnek” álcázott besúgó. Egy idő után szinte ösztönösen megéreztem, ha spicli van a környezetemben. Ehhez képest Sárospatak maga volt a szabadság. Bár, ami azt illeti, emlékszem egy jelenetre, amikor úgy 1964 körül a közös emeleti tanulóban osztálytársai megverték egy sunyi arcú fiút, mert kiderült: a felhajtható asztal fedezékében jelentést írt – mindnyájunkról! Annak sem örültem persze, hogy már egyetemi oktatóként a Román Tanszéken, majd Kelet-Európa Tanszéken a leveleimet felbontva kaptam meg, de félni nem féltem, mert azt tudtam, hogy egy ilyen romániai gyerekkor s Apám meghurcolása után olyasmit *eleve* nem követhetek el, hogy engem – állambiztonsági vétség miatt – bármiért is felelősségre vonjanak. És arról végképp nem lehetett szó, hogy beszervezzenek. A miénk sem, mások még kevésbé.⁶² Ilyen szempontból egyébként eufórikus volt az 1988–90 közötti két év, mert, mint fentebb már említettem, bennem is azonnal fölillant, hogy most aztán talán kitör a nagy barátság a magyarok és a románok között. Ez persze azt is jelenthette volna, hogy nem lesz már szükség a magyar–román kapcsolatok kutatására. Marosvásárhelyen 1990. március 20-án, hogy hogy nem épp a bontóperem napján, robbant ki a „Marosvásárhely fekete márciusa”⁶³ néven ismert, csaknem polgárháborúba torkolló eseménysor, én voltam a „véletlenül” éppen itt tartózkodó román elit-értelmiségi küldöttség legrangosabb tagja – Gabriel Liiceanu filozófus, a legrangosabb bukaresti kiadó, a *Humanitas* (a korábbi, hosszú időn át Walter Roman *alias* Neuländer Ernő által irányított *Politikai Kiadó* jogutóda) igazgatója – tolmácsa.⁶⁴ Paradox módon akkor bennem már visszafelé mozdult az inga, megsejtettem, hogy itt nem az lesz, amire számítottam, számítottunk.

Csalódás lett utólag a rendszerváltás?

Azt nem mondanám, mert egy csomó dolog jobb lett, egy sor olyan lehetőség jött, amiről korábban nem is álmodtam. Például az ember bárhová elutazhat, ha meghívják s van pénze a repülőjegyre vagy a benzinre. Könyveinket is akadálytalanul megjelentethetjük, ha találunk kiadót, vagy össze tudjuk kalapozni a szubvenciót. Ez nyilván nem a teljes boldogság, de a véleményem ugyanaz, mint akkor: annyi változás történt, hogy a kulisszák mögött átrendeződtek a hatalmi viszonyok, de sem a társadalomszerkezet s még kevésbé a magyar mentalitás nemigen változott. Mivel szándékos döntés folytán nem kerültem igazán közel a tűzhöz (bár erre 1998 májusában lehetőségem nyílt volna), nem is látok ezért rá. S készséggel elfogadom, ha mások másképp látják azt az átmeneti, nagyon zavaros és ellentmondásos korszakot, amelybe – egy ironikus román mondás szerint – „mindnyájan – az egész volt szocialista tábor minden rendű és rangú ’polgára’ – beleütköztünk”.⁶⁵

Móser Zoltán mondta nekem 2019 tavaszán, hogy nem voltunk fölkészülve a rendszerváltásra, szegényesebben kellett volna, és nem úgy, hogy mindenki magának harácsol, „aki bírja, marja” alapon.

Ehhez én nem tudok hozzászólni, nekem akkoriban a túlélés volt a tét, közelebről az, hogyan állhatok talpra. Aztán később egyébként, mert az átlagnál kicsit közelebb voltam a külügyi döntéshozókhoz (konkrétan az akkori miniszterhez és a személyzeti osztály két főnökéhez), többeknek fölajánlottam, hogy segítek bekerülni a külügyminisztériumba, de csak egyvalaki élt vele, Csizmadia Miklós. Ő még kevésbé szeret szerepelni, mint én. Ő is kollégista volt, négy évig volt szobatársam, német–francia szakon végzett. (Mi ketten alkottuk az 1972-ben budapesti kollégiumi bajnokságot nyert E-Collegiumi válogatott csatársorát.) Szerintem Magyarország talán legjobb némettanára ő. „Helyzetbe akartam hozni” (akárcsak a futballpályán), kitaláltam, hogy a berni nagykövetségre kellene mennie, mert az pont jó neki, hiszen német–francia szakos. Kiderült, hogy mindenkinél jobban tud németül, franciául pedig szintén jól beszél. Sőt, még olaszul is tudogatott. A másik jó barátomat, aki nyolcévesen került Magyarországra, Juan Alberto Cabello (olasz anyától és andalúz apától Dél-Franciaországban született, az Árpád-korra szakosodott kitűnő épületkutató-régész, aki szintén tagja volt az E-collegium kispályás „aranycsapatának”, akárcsak konzulként a külügyben is nevet szerzett Galántai Ambrus) pedig a montevideói nagykövetségre szerettem volna beszerezni második embernek. Ez végül két körülményen hiúsult meg: Juan mindmáig megőrizte spanyol állampolgárságát, s soha se vette fel a magyart (ezt az akkori képlékeny viszonyok között könnyen orvosolni lehetett volna!), másrészt csak amolyan lóti-futi állást kínáltak neki, amit nem fogadott el.

Mi a véleménye a középosztályról (a rendszerváltás koriról és a mairól)?

Sajnos mélyreható szociológiai kutatásokat soha nem végeztem a jelenkori magyar társadalom szerkezetét, régebbi és újabb rétegződéseit illetően. Ez jobbára nem is a történész, hanem a szociográfus, szociálintropológus dolga.

Néhány fogódzóm azért van, de ezek inkább mentalitástörténeti jellegűek, amelyekre végeredményben szintén a színvonaljalai zsidónegyedben 1948–1960 között bekövetkezett korai szocializációm, majd az ezt gyors egymásutánban követő mozgalmas helyváltoztatások, ösztöndíjak, előadókörutak, diplomáciai missziók (Szatmár, Sárospatak, Budapest, Hódmezővásárhely, ismét Budapest – később Bukarest, Párizs, Toronto, Genf, New York, Chicago, Detroit, Miami, Vancouver, Cape Town, Sidney etc.) alkalmából és köszönhetően szereztem. Ezeket a személyes tapasztalatokat a Bánság és Temesvár polgári átalakulása és integrációs/asszimilációs trendjei feltérképezése során szerzett immár szaktörténeti ismereteimmel⁶⁶ ütköztetve s ötvözve az a benyomás alakult ki bennem, hogy a magyar polgári átalakulás/modernizáció sajnos *nem* a trianoni Magyarországra, hanem a történelmi (integer) Magyar-

országra, annak egészére volt kalibrálva. Ez a tény máris rengeteg visszásságot és értelmzési nehézséget s még több félreértést szül a jelenség valódi tartalmának megértését s még inkább elfogadását, elsajátítását s leginkább negatív következményeibe való beletörődést illetően. Nagyon nehéz ugyanis tudomásul venni, hogy igen valószínűnek látszik: nemzeti nagyjaink – a Széchenyik, Kossuthok, Deákok, Eötvösök, Andrássyak nemzedéke – a térség geostratégiai érzékenysége, etnikai tarkasága, gazdaságának alulfejlettsége s millió egyéb ok miatt tévesen jelölte ki a kereteket és az elérendő célokat! A magyar nemzetté válás – főként a magyar nemzeteszme elsősorban *nemesi*, s minden ellenkező vélekedés ellenére csupán másodsorban *polgári* jellege miatt – egyfelől törekenynek és nem eléggé vonzóknak bizonyult az integrálandó s később asszimilálandó nemzetiségi elitek s még kevésbé a „más ajkú” tömegek számára. Ilyen körülmények között az amúgy sokáig dinamikus haladó, de jobbára felszínes civilizálódás és polgárosodás *versus* a történelmi (szentistváni) ország területi egységének megőrzése együtt *eleve* nem volt megvalósítható. Ezt azért kéne végrevalahára megérteni és pontosan egy évszázad viszontagságai után megemészteni, hogy elkerüljük a *történelmi ismétléskényszer* csapdáját, amelybe 1938 és 1940 között a magyar politikai elit egyszer már beleesett.

Másfelől: nem függetlenül a főnti gondolatmenettől, változatlanul nem tisztázott milyen is volt, következképpen jó esetben *milyen lehet(ne)* még mindig a mantraszerűen ismételt *magyar polgárosodás*? Kevés kivételtől eltekintve továbbra sem, még a történészek számára sem világos, hogy nem két, hanem egy és ugyanazon történelmi folyamat⁶⁷ – a gazdasági/társadalmi fejlődés s ezzel párhuzamosan a presztízshierarchiában való *emelkedés* – más-más, egymásból következő, egymásra épülő szakaszról/etapjáról van szó, amelynek kétféle vétetésű (nemesi és polgári) elemei viszonylag szerves és tartós összeszerveződésére nekünk magyaroknak nem adott időt a Történelem (mint a mintának tekintett és a térség elitjei által mindmáig szolgálaián másolt jakobinus jellegű francia fejlődésnek.)

Ugyanakkor nem tudom, mit lehetne tenni annak érdekében, hogy térségünk elitjei *paradigmaváltásban* és ne *mintakövetésben* gondolkodjanak, hogy belássák végre: a francia típusú centralizált, eleve homogenizációra törekvő *État/Nation*-nál mindenki számára üdvösebb *lett volna* a svájci (föderális) modell, hogy ki-ki befuthassa a maga nemzetfejlődési/polgárosodó/modernizáló pályáját. Nem egymás rovására, egymást lenyomva, hanem egymással karöltve, egymást segítve.

S végül, de nem utolsósorban arra is nagy szükség volna, hogy betemessük végre az árkokat és felszámoljuk értelmiségi szekértáborainkat s legalább az alapkérdésekben egyetértésre jussunk. Arról, hogy mi is történt velünk magyarokkal a baljós, számunkra történelmi léptékű vesszőfutásnak bizonyult XX. században? Ha nem is *panácea*, de mindenképpen igen hasznos munkaeszköz, ha úgy tetszik, *vezérfonal* megítélésem szerint az lehetne ehhez, ha mértékadó historikusaink felfedeznék: térségünk bonyolult viszonyai, nemzetté válási és polgárosodó/polgárosító/modernizáló trendjei megértéséhez a jelenleg domináns gellneri/kosellecki/hrochi/brubakeri (stb.) sémák *helyett* kézenfekvőbb volna Norbert *Elias civilizáció-fogalmának újra-*

gondolása. Ez kedvező esetben talán az oly kívánatos magyar–magyar ’megbékélésre’ is lehetőséget teremtene, mert az 1910 körül felibe-harmadába maradt, majd a két világháború között a Trianon miatti kölcsönös felelősség- és bűnbakkeresés következtében megtorpant, majd mindezek (s főként a jóvátehetetlen holokauszt) miatt a visszájára fordított („a szocialista építés” által gyakorlatilag felszámolt) „nemesi polgárisodás” – esetleg *más néven* – új lendületet kaphat s a magyar fejlődés végre kivajúdíhatja magából saját európai típusú (citoyen) polgárságát.⁶⁸ Mert az igazat megvallva engem régóta kísért az a gondolat, hogy csaknem ugyanott tartunk – vagy már ott se – mint 1910 körül, az előző trend tetőpontján.

Minden más esetben a maszatolás, felelősségáthárítás, acsarkodás folytatódására, újabb „rendszerváltásokra”, még rosszabb esetben – megint csak a nem kívánt *ismétléskényszer* jegyében – a Közép- és Dél-kelet-európai térség népei közötti viszályok feleledésére lehet számítani. Akár újabb hosszú évtizedekig...

KÉRDEZETT: Bojtos Anita

2019. szeptember (szerkesztve: 2019. november)

Javítások, kiegészítések: 2020. január 17–19. (2021. január 6., 2021. május 27–30.)

FÜGGELÉK

Borsi-Kálmán Béla

LIMANOVA TÉR 1. (II. EMELET 2.)

Egy „véletlen” találkozás (biteles) története

E sorok írója, mint megannyi nemzedék- és osztályos társa, sokáig egyáltalán nem hitt a véletlenekben. Pontosabban, egyszersmind óvatosabban szólva tamáskodva hallgatta a különféle „koincidenciákról”, fura „összefutásokról” s a sors könyvében (előre) megírt „nagy találkozókról” regélő szövevényes históriákat.

Arra gondolt, hogy ilyesféle történeteket minden épesztű s némi fantáziával megáldott felebarátja tucatszámra agyalhat ki a maga vagy társasága szórakoztatására. Kivált, ha előtte vagy közben felhajtott néhány kupicával, avagy korsóval...

Az első hajszálrepedés konok hitetlenkedése falán akkor keletkezett, amikor elsőéves bölcsészhallgatóként az obligát politikai gazdaságtan szemináriumon óhatatlanul szóba került a marxi *szükségyszerűség* filozófiai kategóriája. Némi agytorna árán mindnyájunknak több-kevesebb sikerrel a fejébe verték, hogy „a véletlen a szükség-szerűség (adekvát) megnyilvánulása”, vagyis olyankor jelenik meg életünkben, amikor valakik, valamikor és valahol – mint később kiderült: meglehetősen szűk körben – egyszerű szótöbbséggel eldöntik, majd a „demokratikus centralizmus” jegyében rög-

vest el is rendelik, hogy „mi a teendő”! A többi pedig főként és rendszerint a végrehajtókon, kisebb részben rajtuk, a „dolgozókon” múlik.

Egyébként 1968 őszét írtuk, a béketábor (s benne a Magyar Népköztársaság honvédségének elitalakulatai) – testvéri tankok formájában – épp intenzív internacionalista segítséget nyújtott a szocializmust építő baráti csehszlovák népnek...

Sorok írója nemigen járatos a fenomenológia történetében, s mi tagadás, igen kevés hajszála hullott ki magvas filozófiai traktátusok elmélyült studiózása közben. Évei viszont neki is könyörtelenül sokasodnak, s azok hordalékából egyre több, hét-köznapi ésszel igen kevésse magyarázható „eset” szűrhető ki.

Az alábbiakban egy ilyen megtörtént eseményfüzért kíván – felkérésre – megosztani lehetséges olvasóival.

1990. június 6-án (kedden) a kora délelőtti órákban egy akkor negyvenkettedik életévét taposó magyar értelmiségit költöztettek testvérei és barátai Óbuda egyik elegánsnak számító negyedéből Zugló egy eléggé eldugott s korántsem „menő” fertályába, közelebből a Limanova tér 1. szám alatt magasodó, 1928-as mintájú bérkaszárnya egyik garzonlakásába.

Tipikus nyár eleji nap volt, a hársfák már csaknem virágban, a fehér liliomok bim-bózóban, gyöngé szellő, madárcsicsergés, az utcákon önfelédten viháncoló kutyákat sétáltató kamaszok, a parkokban gyermekzsivaj... Igazi idill.

A most elmondandó történet különben semmi rendkívülit nem ígért, inkább nagyon is szokványosnak volt nevezhető, hiszen ama „nagy generáció” soraiban, amelyhez papíron és évei számát tekintve a narrátor is tartozna, jószerével az számít kivételnek, akit negyvenesztendőskoráig – pestiesen szólva – nem nullázott le hitese felesége. Vagy, fordítva, férfiemberként nem ízlelte meg a nyugati típusú közszabadság helyett (s annak sovány pótlékeként) a kádári Magyarország össznemzeti sportjává váló „házasságon kívüli kapcsolat” tiltott gyümölcseit – következményeivel együtt... Mármint leginkább a „mókuserék-effektusba” kényszerült következő nemzedék – a saját gyermekei zemszögéből...

Ennyi könnyűszerrel általánosítható „előzmény” után lássuk a konkrétabb s nem kevésbé banális tényeket: válóper (természetesen „közös megegyezéssel”), majd a bíró(nő)i végzés után szétköltözés. Ami majdnem mindig azt jelenti, hogy a „teremtés koronája” fülét-farkát behúzza szedi a sátorfáját...

Nos, az elmondottakból talán máris sejthető, a narrátort nem töltötte el fennkölt öröm azon a gyönyörű szép júniusi reggelen. Inkább a fátum sötét szárnyait látta megrebbenni az ingóságait, főként könyveit elszállítandó érkezett ponyvás teherautó és a markos bútorszállítók – egyébként két testvéröcse és hórukk-brigádba tömörült, ugyancsak bölcsész barátai – láttán.

Rossz köz(és elő)érzetét tovább fokozta, hogy ráadásul „sérültet” kellett jelentenie. Két hónappal korábban, az Úr kifürkészhetetlen akaratából, 1990. április nyolcadikán vasárnap délelőtt (történetesen az első szabad választások második fordulójának időpontjában) a szigligeti iskolaudvar betonpályáján kedélyes focizás közben jobb kezének gyűrűsujja dugóhúzóra emlékeztető módon tört szilánkosra, ergo nyolc

héttel később is mindenre jó volt, csak éppen ólomnehéz könyvesládák cipelésére nem... Márminthé kényszerlakhelynek érzett vadonatúj „otthona” belakásakor...

Így aztán barátai és testvérei is hamar megelégtették céltalan ténfergését az egyelőre üres garzonban, s hogy némi hasznát mégis vehessék, felderítőútra küldték: kémlelje ki, van-e a lakáshoz tartozó pincehelyiség, hisz négy-ötezer könyvet amúgy sem lehet a legjobb akarattal sem negyvenkét négyzetméternyi laktérbe összezsúfolni...

A narrátor készségesen engedelmeskedik barátai nógatásának. Valóban lemegy a pincébe, és tüstént megállapítja, hogy garzonjának tényleg van ilyesfajta tartozéka, csak... csak az a bökkenő, hogy a földszinten lakó egyik idős hölgy a saját céljaira vette igénybe. Magyarán dugig tömte-töltötte mindenféle ócska kacattal, valaha jobb napokat látott szakadt lámpaernyőtől, rozsdás lavoron át, fületlen lábasokig és törött üvegcancsóig.

Am a csöngetésre a szomszédasszony tárja ki az átellenben lévő ajtó figyelőablakát: – Fiatalember, ha Mari (Zsuzsi, Kati) nénivel akar beszélni, menjen ki a térre, ott biztosan megtalálja...

Márminthé a Limanova térre.

Szó szót követett, s „hősiünk” (akiben nyilván mindenki felfedezte már jelen elbeszélés szerzőjét) ráérvén – *s életében először* – kiballagott az ötemeletes, szinte békebeli sarokház elé, és mustrálgatni kezdte a padokon tereferelő, csikófogaikat régóta elhullatott hölgyeket. Am Mari (Zsuzsi, Kati) nénit minden jel szerint távolabb szólították bokros teendői. Úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el...

Ellenben hirtelen piros személyautó fékezett a tér sarkán, közvetlenül a hársakkal és rezgőnyárfával teliültetett kis parkot övező, téglalap alakú betonlapokból kirakott járdaszegély mellett. Egy szovjet gyártmányú MOSZKVIC, a sokoldalúan fejlett szocialista gépgyártás egyik klasszikus alkotása.

A volánnál ismerősnek tetsző mélybarna szemű okulárés fiatalember. Mint pár pillanat múlva kiderült: Miklós Tamás magyar filozófus és esztéta, a *Medvetánc* című „rendszerátváltó” folyóirat felelős szerkesztője. Ez máris mondhatni szokatlan fejleménynek tetszett, hiszen Zugló ama távoli zugába csak alapos okkal kirándul az ember.

De az igazi meglepetést mégsem ő, hanem a mellette ülő idősebb férfiú személy(azonosság) jelentette. Sorok írója először megdörzsölte a szemét, olyannyira hihetetlennek tűnt, hogy *Fejtő Ferencet* látja az anyósülésen! (A *short story* értelmességéhez tartozik annak a ténynek a rögzítése, hogy Fejtőt a narrátor egy-két évvel korábban egy Krakko környéki nemzetközi konferencián személyesen is megismerte, majd 1989 nyarán az apai ágon magyar köznemesi családból származó Nicolas Sarkozy *feudumának* számító Neuillyben otthonában is felkereste.)

Innentől kezdve, ahogy mondani szokás, fölgyorsultak az események: a narrátor kétségbeesett hadonászása eredményeként François Fejtő, aki pontosan ötvenkét esztendővel korábban hagyta el nem egészen jószántából szülőföldjét, nagy nehezen kikészülődik az autóból, s párbeszédbe elegendik a „szerzővel”. Kérdem tőle:

– *Feri, mi járatban vagy erre felé, amerre a madár sem jár?*

– *Tudod, ezzel a fiatalemberrel (intett a szerényen a kormány mögött kucorgó Miklós Tamás irányába) éppen egy József Attiláról szóló könyv⁶⁹ utómunkálatait végezzük, ezenközben meglátogattuk Attila Korong utcai otthonát, azt, ahol – A város peremén⁷⁰ – Szántó Judittal élt néhány esztendeig. Közben pedig eszembe jutott, hogy amikor 1931-ben feljöttem Nagykanizsáról, itt a közelben – a Limanova téren – volt az első pesti lakásom egy akkortájt felhúzott vadonatúj bérházban. Úgy döntöttünk hát, hogy azt a (kb. ötszáz méterre lévő) környéket is felkeressük... Nem emlékszem pontosan, hogy ez az épület vagy a szemközti volt-e, de úgy rémlik, mintha ez lett volna (mutatott az 1. szám alatt magasodó, a magyar történelem viharainak minden azótai nyomát magán viselő, sohasem renovált, lerobbant háztömbre).*

– *S téged mi szél hozott erre?*

– *Tudod, egy válóper következményeként a barátaim épp most költöztetnek ide...*

– *Hová?*

– *A második emelet kettőbe, egy garzonba...*

– *Na, az volt a mi lakásunk, most már biztos vagyok benne.*

– *Rózs, gyere fel, nézzük meg együtt!* (A történet további „véletlen” mozzanataként ugyanis a Moszkvics bal hátsó ülésén Madame Fejto, a Körmend városában 1913. szeptember 11-én született Hilmayer Róza festőművész ücsörgött – pár napos [hetes] házaspárként együtt költöztek *anno* a második emelet kettőbe...)

A két öreg botladozó léptekkel, a revés korlátba csimpaszkodva, hevesen dobogó szívvel kapaszkodott fölfelé tovaröppent ifjúságuk egyik fontos színhelye felé.

A költöztetők nagyot néztek, nemigen értették, mit keres ez az idős, szemmel láthatóan összetartozó emberpár a frissen felújított lakásban. S azt még kevésbé, miért peregnék a könnyeik...

A Fejtő Ferenc ajkát elhagyó „spontán” (s a rendkívüli pillanat minden költői túlzását magán viselő) mondat helyes értelmezése viszont alighanem a jövő (irodalom)történéseire vár:

– *Látod, öregem, ez az igazi kontinuitás!*

P. S. (1) Az imént megörökített jelenetet követő további beszélgetésből az alábbi, immár „történelminek” minősíthető újabb tények derültek ki:

A) Mivel az idő tájt csak Fejtőnek és Szántó Juditnak volt munkahelye, József Attilának és a húsz-huszonegy éves Hilmayer Rózsának viszont *nem*, ők komótosan gyakran reggelizgethettek kettesben a szűk kis konyhában, míg párjuk a napi betevőt kereste...

B) A szomszédban egy szemrevaló fiatal orvosnő lakott, akit sűrűn „látogatott” egy (id.) Rajk László névre hallgató, amúgy erdélyi származású mozgalmár. Ennél fogva gyakran az is megesett, hogy Rajk egyik kebelbarátja (s 1949-ben született fiacskája leendő keresztapja), egy bizonyos Csermanek János nevezetű írógépszerelő is itt húzta meg magát – fedelet és búvóhelyet találva vitéz nagybányai Horthy Miklós detektívjei elől.

C) A teret már akkor is *Limanova térnek* hívták, mert a közvélekedéssel szöges ellentétben *Limanowa* nem tartozik azonos kategóriába sem a hős Matroszovval, sem Oleg Kosevojjal, sem Zoja Koszmogyemjanszkajával!

Épp ellenkezőleg: 1914 végén (kicsit sajnos máris későbbben, mint „mire a falevelek lehullanak”) a magyar huszárok a Krakó fölötti Limanowa magaslaton ádáz küzdelemben állították meg – akkor még – az „integer” Magyarországra törő „Bru-szilov-gőzhengert”.

Mellesleg ez volt – 1956-ot most figyelmen kívül hagyva – a magyar hadtörténelem utolsó valódi fegyverténye.⁷¹

P. S. (2) Ma, az Úr 2004. esztendeje december havának 29. napján, délután 14 óra 40 perckor megszörrent a vezetékes telefonkészülék a Limanova tér 1. II emelet 2. szám alatti garzonban.

Mit gondol a nyájas olvasó, ki lehetett a vonal túlsó (párizsi) végén?

*Fejtő Ferenc volt.*⁷²

Kelt Zugló, 2004. december 28–29.

Megjelent: *Korunk*, 2005/ március. 75–79. Kötetben: *József Attila a Korunkban*. A kötet anyagát összeállította, gondozta és szerk. Kántor Lajos. Kolozsvár, 2005, Komp-Press Kiadó, 423–427.

JEGYZETEK

- 1 Kiss Gy. Csaba nem volt bentlakó a Ménesi úti Eötvös József nevű elitképzőben, azt hiszem Budán cseperedett fel, de olyan sokat tartózkodott a kollégiumban s annyi kollégista barátja volt, hogy nem tévedés őt is E-kollégistának tekinteni!
- 2 Lásd erről *Nagytakarítást ígértünk, de portörítés sem lett* – Kiss Gy. Csaba a rendszerváltásról a Mandinernek – (Marácz Tamás interjúja; mandiner.hu > cikk > 20200512_kiss_gy_csaba). Bővebben Kiss Gy. Csaba: *Hogy állunk a számvetéssel? Közéleti írások, 1994–2015.*, Budapest, 2015, Nap Kiadó.; uő.: *Harminc év után: 1987. Személyes történelem*. Budapest, 2017, Nap Kiadó.; uő.: *Harminc év után: 1988–1989. Személyes történelem*. Budapest, 2019, Nap Kiadó;
- 3 Lásd erről Borsi-Kálmán Béla: A nullától a zéróig. Utószó helyett. In uő.: *Kisfiúk a nagy viharban. A temesvári „Levente-pör” – az első román „irredenta per” – története*. Budapest, 2020, Kortárs Kiadó, 289–302. (és a hozzá tartozó jegyzetek; különösen 296–297., továbbá uő.: A nullától a zéróig avagy egy monográfia sorsvázlata. *Életünk*, LIX. évf. 2021/2., 26–53.
- 4 „Francia vonalon” Szávai János, a későbbi párizsi nagykövet volt előttem a rangsorban, míg a ’román szekcióban’ a Bukarestből nem sokkal korábban, úgy rémlik 1988-ban áttelepült Molnár Gusztáv, a neves, szalárdi eredetű politológus-filozófus volt a helyettesem. Emlékezetem szerint ebben az „összetételben” kísértük el 1990. január 16-án a Kulin Ferencből és Elek Istvánból álló magasrangú MDF-küldöttséget – Kulin az MDF kapcsolatokért is felelős általános elnökhelyettese volt az idő tájt – a mesterséges „forradalmi lázban” égő román fővárosba... Odafelé, az OTOPENI nemzetközi repülőtérre

egy másik „deputációval” is találkoztunk, akik már hazafelé tartottak tényfeltárási útjuk végeztével: a nyugdíjas könyvelő külsejű, szürke viharkabátot viselő, kopott akatatkás, szemüveges Soros György alakja mélyen bevésődött emlékezetembe. Kísérői Vásárhelyi Miklós és – szakértő tolmácsként – Szász Zoltán, a három kötetes *Erdély története* (Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó) főszerkesztője voltak. (Lásd erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: Két nap Romániában (Útjegyzet) In uő.: *Kockázatos viszonyok. Írások a román irodalom, művelődéstörténet és nemzeti önszemlélet tárgyköréből*. Pécs, 1997, Jelenkor Kiadó (Kiseurópa), 149–156. p.

- 5 Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltás éveiben*. Budapest, 2016, Osiris
- 6 A teszt készítője, egy Nagy István nevű szemüveges végzős pszichológia-szakos hallgató, aki az időérzékelés témájában írta a diplomamunkáját azt közölte akkor velem, hogy tudomása szerint a szakirodalomban csupán egy leningrádi orosz mérnöknek van ilyen éles memóriája, mint nekem. Ezt sohasem ellenőriztem, lehet, hogy nem is igaz, mindenestre nagyon elgondolkodtatott...
- 7 Lásd erről a következő interjúkat: <https://www.youtube.com/watch?v=bgcRKzzHuFk>; <https://www.youtube.com/watch?v=A2jMDtORhHE>; <https://www.digisport.hu/41087/albert-jatekostarsa-szerint-a-titkosszolgalat-tette-toenkre-a-magyar-focit>; Foci és Sport 2019.12.13. hatoscsatorna - YouTube www.youtube.com > watch
- 8 A néhai „írófejedelem” szíves dedikációja örökre az emlékezetembe vésődött: „Versek város Hölgyeinek ajánlja ezt a könyvét a Szerző.”
- 9 Még 1969-ben és 1970-ben is előfordult, hogy például az ókortörténeti részszigorlaton, továbbá Antal László (Szob, 1930. június 25. – Washington, 1993. január) tanár úr valamilyen általános nyelvészeti tárgyú szakvizsgáján úgy szereztem jeles érdemjegyet, hogy váratlanul eszembe jutott, amit gyerekkoromban a Tolnai-féle *Világtörténelem* kötetében, valamint a Barátosi Balogh Benedek által jegyzett, megkapó fényképekkel és rajzokkal illusztrált *Séta a világ körül* c. etnográfiai összefoglalóban olvastam...
- 10 Lásd erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: Szabad György problémaérzékelése egy téma-választás tükrében (Emlékfoszlányok egy iskolateremtő történészprofesszor alakjáról). In *A polgári átalakulásért. Emlékkötet SZABAD GYÖRGY tiszteletére*. Szerk. Geró András., Budapest, 2016, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásért Köz-alapítvány, 85–120.
- 11 Néhai Bekény István (Szinérváralja, 1916–Budapest, 1997) főlevéltáros, aki valamelyik ágon (talán épp a Kandók révén) apám távoli rokona volt és a francián kívül románul is kitűnően tudott (fontos regényeket is fordított) felesége a BTK Tanulmányi Osztályán dolgozott. Ő járta ki, hogy kicsit szabályellenesen – a román szak elvileg a gyulai *Nicolae Bălcescu* román tannyelvű *gimnázium* növendékeinek volt fenntartva – egyáltalán jelentkezhessem felvételizni. Ugyancsak Bekényék Frankel Leó úti lakásában került sor, emlékezetem szerint 1967 márciusától vagy áprilisától a június végi felvételi vizsgáig heti egy alkalommal azokra a fordítási gyakorlatokra (románból magyarra a *Scinteia* és magyarról románra a *Népszabadság* hasábjairól), amelyek révén öt év szünet után – úgymond – „felkészültem” a megmérettetésre (A felvételi tájékoztatóban olvasható információ téves volt: nem csak újságcikkek oda-vissza fordításból állt...)
- 12 Volt bennem valami ösztönös makacsság, hogy el kell mindent felejtenem, ami a „gazdanép” nyelvéhez és kultúrájához köt, s csak akkor eredt meg a nyelvem, amikor azt hiszem 1964 vagy 1965 nyarán rendszeres szinérváraljai nyaralásunk egyikén biciklivel elsodortam a főtéren egy idősebb, kicsit illuminált állapotban lévő román járókelőt, ráadásul a magyarul nem tudó helyi román „milicista” szemelátára. A dolog akár rosszul is elsülhetett volna, de a román ember egyfelől nem sérült meg, én pedig folyékony románsággal „kidumáltam” magam. Akkor derült ki számomra is mellbe vágóan, hogy „román gyö-

- kereim” olyan mélyek, hogy akkor se tudnám kitépni magamból őket, ha tényleg akar-nám... mert a gyerekes s nyilván a környezetemből származó önfejlődés hamar elpárolgott belőlem...
- 13 Úgy emlékszem, hogy Mihail Sadoveanu: *Domnu’ Trandafir* c. elbeszélése volt. (<https://www.emag.hu> > domnu-trandafir-mihail-sadove..)
  - 14 Lásd erről Borsi-Kálmán Béla: Emlékek a színérváraljai zsidó közösségről. In *Homályzó-nák Felvilágosodás és liberalizmus. Tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára/Zones d’ombre. Lumières et liberalisme. Mélanges offerts à Charles Kecskeméti pour son 80e anniversaire*. [2. javított és bővített kiadás]. Főszerk. Borsi-Kálmán Béla. A szerkesztői munkában részt vettek: Dénes Iván Zoltán, Ferge Zsuzsa, Filep Tamás Gusztáv, Miskolczy Ambrus és Henri de Montety. Budapest, 2019, Kortárs Kiadó, 388–418. (A román szomszédokról, *uo.* 400. p, a 37. sz. jegyzetben.)
  - 15 Azt is Kozma Bélától tudom, hogy Nagy elvtársat behívták a Pártközpontba, ahol nagyon karakán módon viselkedett. Azt mondta, hogy vagy fölvesznek engem, vagy szüntessék meg a Román Tanszéket. (Meghasonlásunk és eltávolíttatásom története szétfészíténé emez interjú kereteit. Talán majd más alkalommal...)
  - 16 Kóhegyi Jánosné volt a neve, de anyáskodó, rendkívül empátiás viselkedése miatt csak „Tyúkanyó”-nak hívták mindenki. Meleg barna szemével mindannyiunkon átlátott, s ott segített, ahol csak tudott...
  - 17 Mivel nem tudtam, hogy a sárospataki megyei első osztályban szereplő egyesületének is volt ifjúsági csapata, a focihoz csak annyi közöm volt, hogy rendszeresen játszottam az Iskolakertben lévő fekete salakos „háromnegyedes” pályán a kollégiumi bajnokságban, de az alapozó tréningek kimaradtak. Komolyabb edzőmunkára 1965 szeptemberében egy Nagy László nevű osztálytársam és barátom (Császár-Nagy László néven ismerte meg a közvélemény, mint a rendszerváltás egyik legjobb tényfeltáró riporterét, utóbb TV-és szakemberét) fogott, majd mindössze öthónapos kemény „kiképzés” után elküldött próbajátékra a Fradiba... Alighanem büszke lehetek rá, hogy életem első bajnoki mérkőzését 11 hónappal később rögtön az NB I-ben játszottam (csereként a második féléidőben Dorogon, 1966. augusztus első napjaiban – immár a Csepel mezében... Vö. a 7. számú jegyzetben hivatkozott interjúkkal!)
  - 18 Most már úgy fest, hogy mégsem volt teljesen „holt idő.” A futballpályák- és öltözők világában szerzett tapasztalataimat három könyvben is feldolgoztam: *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2008, 284 p.; *Pseudo-fociesszék. Szélgjegyzetek a futball, a politika és az irodalom határvidékéről*. Budapest, 2018, L’Harmattan Kiadó, 229 p.; *Az Aranycsapat és ami utána következik. Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében*. Budapest, 2019, Kortárs Kiadó, 513 p. (Lásd még ehhez a 7. sz. jegyzetben feltüntetett interjúkat, továbbá Balog Iván: A könyv, amit nem lehet elfelejteni (Borsi-Kálmán Béla: *Pseudo-fociesszék. Szélgjegyzetek a futball, a politika és az irodalom határvidékéről*. Budapest, 2018, L’Harmattan Kiadó, 226 oldal c. könyvről). *AETAS*, 2019/3. szám, 184–186.; Gróh Gáspár: A sport, mint létezésünk tükré – Borsi-Kálmán Béla könyvről [Az Aranycsapat és a kapitánya. Kortárs Kiadó, 2008] (<http://www.magyarszemle.hu> > cikk > 20100406_a_spo..); Gáll Erwin (régész, Románia-szakértő, Bukarest, Románia): Borsi-Kálmán Béla: Pseudo-fociesszék című könyvről. *Valóság*, 2019/2. sz., 91–104. (epa.niif.hu > pdf > EPA02924_valosag_2019_02); Bíró Béla: Történelem alul- és felül-nézetből [Borsi-Kálmán Béla: Pseudo-fociesszék című könyvről] (szabadsag.ro > cikk > content > tortenelem-alul-es-felulnezetbol > pop_up); N. Pál József: Sorsunk – futball-tükrében: Borsi-Kálmán Béla: Az Aranycsapat és ami utána következik. Kortárs Kiadó, Budapest, 2019, 507 oldal. *Országút*, 2020. július 10., 33–35.; Szakály Sándor: Futball, politika, állambiztonság. Borsi-Kálmán Béla: Az Aranycsapat és ami utána következik.

- Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében. Kortárs Kiadó, 2019. *Magyar Napló*, 2020/október, 60–62.
- 19 A történetről lásd a függelékét – B. A.
- 20 *Együtt vagy külön utakon. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti mozgalom kapcsolatának történetéhez.* Budapest, 1984, Magvető Kiadó, 227 p. (Nemzet és Emlékezet)
- 21 Petru Popescu: Hans Torberg háborúja. (Kisregény) *Égtájak 1972. Öt világrész elbeszélései.* Szerkesztette Karig Sára. Budapest, 1972, Európa Könyvkiadó, 289–307. p.; Nicolae Velea: Mélyrepülés (Elbeszélés) In: *Mélyrepülés.* Ford. Belia György, Kálmán Béla, Keresztesi Éva. Felelős szerk. Belia György; a fordítást az eredetivel egybevetette Domokos Sámuel. Budapest, 1973, Európa Kiadó, 143–164. p.; Nicolae Velea: Telefonbeszélgetés. (Elbeszélés) In: *Mélyrepülés.* Ford. Belia György, Kálmán Béla, Keresztesi Éva. Felelős szerk. Belia György; a fordítást az eredetivel egybevetette Domokos Sámuel. Budapest, 1973, Európa Kiadó, 165–184. p.; Mircea Eliade: Honigberger doktor titka (Kisregény) In *Különös kalandok. Tudományos fantasztikus elbeszélések.* Ford. Belia György, Kálmán Béla, Zirkuli Péter. Az életrajzot Belia György, a lexikoncikket Fazekas László írta. Budapest, 1976, Móra Ferenc Könyvkiadó (Kozmosz Könyvek), 86–154. p.; Mircea Eliade: A kígyó (Kisregény) In *Különös kalandok. Tudományos fantasztikus elbeszélések.* Ford. Belia György, Kálmán Béla, Zirkuli Péter. Az életrajzot Belia György, a lexikoncikket Fazekas László írta. Budapest, 1976, Móra Ferenc Könyvkiadó (Kozmosz Könyvek), 155–286. p. [Az elsőként említett kisregény 2. kiadása: Mircea Eliade: *Honigberger doktor titka. Két elbeszélés.* Budapest, 1996, Stella Maris Kiadó, 5–60. p.]
- 22 Kovács István ráadásul elég sokáig felügyelő tanár is volt a Ménesi úton s már csupán ez is „feljogosítaná” a kollégiumi tagságra...
- 23 Két évvel később nyomtatásban is megjelent: *Nemzetfogalom és nemzetstratégiák. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti törekvések kapcsolatának történetéhez.* Budapest, 1993, Akadémiai Kiadó, 353 p.; Rövidített angol nyelvű változata: *Hungarian Exiles and Romanian National Movement, 1848–1867.*, Highland Lakes, New Jersey, 1991[1992], Columbia University Press (Atlantic Studies on Society in Change, East European Monographs) XVI+333 p.
- 24 Utólag, 'megértő módban' arra gyanakszom, hogy jó képességű Buda környéki francia-történelem szakos hallgatóként maga is kacérkodott a historikus karrierrel, de aztán – ezt fedésben lévő 'kollégáitól' pletykaszinten hallottam – a katonai hírszerzés vagy külső elhárítás beszippantotta. (Erre vonatkozó iratot sose láttam, persze nem is kerestem.) A sors ironiája, hogy bár alig volt idősebb nálam, jó néhány évvel hamarabb nyugdíjazták, mint engem, én viszont, bár túlkorosan hatvanhárom és hatvanhét éves korom között 2011 és 2015 között még lehúztam egy kiküldetést Párizsban, a francia belpolitika gazdájaként... *Sors bona, nihil aliud...* Itt kell megemlítenem, hogy erre sem kerülhetett volna sor, ha a KÜM közigazgatási államtitkára nem éppen Bába Iván lett volna...
- 25 Főbb művei: *Lánc. Regény.* Brüsszel, 1959, Magyar Ház (Magyar génusz sorozat) (2. kiad. Budapest, 2005, Háttér.); *Ordinis Sancti Iohannis in Hungaria thesaurus ac corpus. Obedientia Brandenburgensis: repertorium historicum familiarum quibus milites procedent / A Johannita rend lovagjai, 1854–1987.* Debrecen, 1987; *Én, Anonymus. Önéletrajz.* Budapest. 1998, Argumentum; *A Máltai Rend magyar lovagjai, 1530–2000 / Militenses ex Hungarica stirpe. Militum, capellanorum, dominarumque ex origine Hungarica Ordinis Hospitalis Sancti Iohannis Hierosolymitani Militaris de Melita dictae ab anno 1530 ad annum 2000 Incarnationis Domini. Thesaurus ac corpus, 1-2.*; Budapest, 2002, Magyar Máltai Lovagok Szövetsége–Mikes Kiadó Kft; *"Győztünk Mohácsnál". Regény.* Budapest, 2003, Háttér; *Egy ember ment a hídon, veres zekében. Regény.* Budapest, 2004, Háttér.
- 26 *Pillanatkép. Két írás a geopolitika tárgyköréből.* Budapest, 2003, Nyitott Könyv 140 p. (2. jav. kiadás: 2004); *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti*

- önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről.* [Politológia és társadalom-lélektan]. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 297 p.; *Nemzetstratégiák. Politológiai és társadalom-lélektani esszék, tanulmányok a román–magyar (francia) a szlovák(cseh)–magyar, a francia–amerikai és a német–francia viszony történetéből.* Budapest, 2013, Méry Ratio–Kisebbségéért Pro Minoritate Alapítvány, 329 p. (Vö. Zahorán Csaba: NEMZETSTRATÉGIÁK Borsi-Kálmán Béla: Nemzetstratégiák. Politológiai és társadalom-lélektani esszék, tanulmányok a román–magyar (francia), a szlovák (cseh)–magyar, a francia–amerikai és a német–francia viszony történetéből, Méry Ratio Kiadó, Kisebbségéért – Pro Minoritate Alapítvány, 2013, 328 oldal [https://prominoritate.hu > uploads > 2019/05 > Pr.]; továbbá Bakos András: Kossuth Lajos azt üzenté 1869-ben(librarius.hu > 2013/10/24)
- 27 1974 őszén például vendégként egy hónapig a legpatinásabb román csapat, a *Steaua București* edzéseit látogattam. Vö. *Pseudo-fociesszék. Szeljegyzetek a futball, a politika és az irodalom határvidékéről.* Budapest, 2018, L'Harmattan Kiadó, 126–130.
- 28 Lásd még erről „Valamiféle új Klapkának gondolom magam, írástudó-diplomatának” Bukaresti interjú Borsi-Kálmán Bélával [Kérdezett: Gabriela Adameșteanu]. In Borsi-Kálmán Béla: *Nemzetstratégiák. Politológiai és társadalom-lélektani esszék, tanulmányok a román–magyar (francia) a szlovák(cseh)–magyar, a francia–amerikai és a német–francia viszony történetéből.* Budapest, 2013, Méry Ratio–Kisebbségéért Pro Minoritate Alapítvány, 303–321.
- 29 Constantin Țoiu: *Vadszözlőlugas* (Regény.) Budapest, 1980, Európa Könyvkiadó, 632 p. 2. kiad.: Bukarest, 1982, Kriterion Könyvkiadó (Román írók) 5–474. p. Az utószót – Elgondolkodtató cselekmény címmel – Kovács János írta (uo. 475–482. p.)
- 30 Lásd erről bővebben Spiró György: *Malaccal teljes éveink.* Budapest, 2020, Magvető Kiadó
- 31 Lásd erről Borsi-Kálmán Béla: A tagadás tagadása, avagy a „marginalitás” dicsérete. (Feljegyzések az epigon-lét bugyraiból). In Csomós Gyula–Guba Ferenc–Kun Ferenc: *AZ ASZTAL* [Vörös Postakocsi 1971–1996]. Budapest, 1996, Szerzői kiadás, 20–23. (különösen: a 23. lapon [a 4. sz. jegyzetben!])
- 32 Az már más lapra tartozik, hogy emlékeztem szerint épp ’68 őszén került – román állami ösztöndíjjal – három kolozsvári egyetemista a kollégiumba: Salamon Anikó (1945–1981), Tüdös Kinga (1948–2019), és hajdani szatmári iskolatársam: Zirkuli Péter (sz. 1948. szept. 24.) Utóbb pedig a szintén komoly filoszsa érett, eredetileg református teológiát végzett Kiss Mihály (sz. 1951. április 13-án)
- 33 Vö. ismételten a 4. sz. jegyzetben feltüntetett emlékezést! (B-KB.)
- 34 Lásd ehhez <https://www.youtube.com/watch?v=bgcRKzzHuFk>
- 35 Lásd erről *Aranykorszak: A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája 1965–1974.* Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Novák Csaba Zoltán, Csíkszereda, 2011, Pro-Print Kiadó, 573 p. ill. *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II.* Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Novák Csaba Zoltán, Csíkszereda, 2017, Pro-Print Kiadó, 431 p.
- 36 Legplasztikusabb lásd Bibó István: Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem. In *Bibó István összegyűjtött munkái I.* Sajtó alá rendezte Kemény István és Sárközi Máttyás – Szöllösi Árpád előszavával és Szabó Zoltán bevezetőjével – Bern, 1981, EPMSZ, 255–286. (A ronggyá olvasott folyóiratpéldányt Bakos István művelődéstörténész – már akkor is a Kollégium egyik vezérémbere – nyomta a kezembe 1970 áprilisában. Épp a legjobbkor – egy hónappal „profi” futballkarrierem vége után, amikor mély identitászavarba kerültem...)
- 37 Lásd különösen *Az Aranycsapat és ami utána következik. Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében.* Budapest, 2019, Kortárs Kiadó, 513 p.
- 38 Uo. Összegzés, 400–404. p.

- 39 Lásd ismételten a 3. sz. lábjegyzetben feltüntetett Utószót, illetve az *Életünk* 2021/2. számában megjelent esszét!
- 40 A Dr. Kálmán Béla úr részére, vezető-főtanácsos megszólítással küldött határozatot, 2013. április 16-án keltezték, iktató száma: Sz/X/8-1/2013. (Sk. aláírás: Bába Iván közigazgatási államtitkár), vö. a 24. sz. jegyzettel is!
- 41 Borsi-Kálmán Béla: A román reformnemzedék bölcsőjénél [tanulmány]. *Mozgó Világ*, 1981/december, 74–81.
A kistanulmányt a történész-rovat vezetője, a közelmúltban elhunyt Gergely András (1946–2021) szerkesztette, ő adta a 20. sz. jegyzetben feltüntetett kismonográfiám nagyon találó címét is!
- 42 Lásd erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: Szabad György problémaérzékenysége egy téma-választás tükrében. Emlékfoglalások egy iskolateremtő történészprofesszor alakjáról. In *A polgári átalakításért Emlékkötet Szabad György tiszteletére*. Szerk. Gerő András. Budapest, 2016, 85–120. (különösen: 86–87., 90–97., továbbá a 93. oldalon lévő 15. sz. jegyzetet!)
- 43 Kálmán Béla: *Kogălniceanu és Magyarország*. In *Acta Iuvenum történelem* ’73. Felelős szerk. Donáth Péter. Budapest, 1973. 1. szám, 159–160.
- 44 A történetet maga Belia beszélte el később nekem: amikor már vagy az ötödik hiábavaló kísérletezés után ismét hoppon maradt rezignáltan rékérdezt: nincs-e ott a Tanszéken még valaki? Domokos válasza: van még egy focista, de az „sosem szól semmit”... Mindegy, küldd el őt!
- 45 Úgy emlékszem Platon Pardău (1934–2002) egy korai regénye volt, címét sajnos már elfelejtettem, elképzelhető, hogy a Belia György által lefordított *Reggeli órák*. Budapest, 1975, Európa Könyvkiadó,
- 46 Épp kéziratom szerkesztgetése közben került elő az egyetlen méltatás, amelyet nagyon jóindulatú hajdani tanszékvezetőm egyik könyvéről – Domokos Sámuel: *Magyar-román irodalmi kapcsolatok*. Budapest, 1985, Gondolat – írtam, lásd Dokumentum: Borsi-Kálmán Béla: A megbékélés jegyében (Elkésztett recenzió – részletek) *NAPÚT*, XV. évf. 9. szám., 2013/november, 3–5. p.
- 47 Petru Popescu: Hans Torberg háborúja. (Kisregény) *Égtájak 1972. Öt világrész elbeszélései*. Szerk. Karig Sára. Budapest, 1972, Európa Könyvkiadó, 289–307. p.
- 48 Ioana Orlea [Maria-Ioana Cantacuzino]: *Kövek a tengerparton*. (Regény) Az utószót írta Belia György. Budapest, [1974], Európa Könyvkiadó (Modern Könyvtár, 274), 5–277. p.
- 49 Könyvtáramat rendezgetve épp mostanában került a kezembe legjobb barátnöjének – utólag értettem meg: élettársának – Rodica Iuliannak egy kötete (*Palinodii*. București, 1970, Cartea Românească) benne néhány – nekem címzett – rögtönzött, filctollal írt francia nyelvű verssel, amelyek üzenetét alig fogtam fel akkor. A román nyelvű dedikáció viszont így hangzik magyarul: „Kálmán Bélának, néhány szép, éjszakába nyúló hegyi beszélgetés, néhány havasi hágón való áteickelés emlékéül; azokon a hegyeken át, amelyeket mások emeltek. Rodica Iulian, Bukarest, 1974. dec. 6.” 1980-ban együtt vándoroltak ki Franciaországba, ahol az Oise megyei Maignelay-Montigny nevű községben telepedtek le. Oana Orlea itt is hunyt el 2014. július 23-án. Sajnos, bár készültem rá, hivatali leterheltségem miatt egyik franciaországi kiküldetésem idején sem kereshettem fel újra őket...
- 50 Lásd erről a 40. jegyzetben megjelölt esszét, továbbá *Elvetélt bizánci reneszánszból Nagy-Románia. Egy állameszme etnogenezise*. Budapest, 2018, Magyar Szemle Könyvek, 227 old. c. összegzésemet (a továbbiakban B-KB 2018.)
- 51 Ugyanerre a következtetésre jutott Császár Nagy László: *A bálványok ledőlnek ugye?* Budapest, 2014, L’Harmattan Kiadó, 210 old. című méltatlanul kevés visszhangot kapott könyve is, amely pedig joggal aspirálhat (majd) a fiatalabb nemzedékek történész-politológusai figyelmére. Vö. emzsé: Császár Nagy László: *A bálványok ledőlnek, ugye?* [Császár

- Nagy László könyve a rendszerváltás szereplőiről]. L' Harmattan Könyvkiadó, 210 oldal, 1989 Ft
- 52 Lásd erről, ismételtén a Paor Lillával és Takács Tiborral 2019. december 13-án rögzített beszélgetést.
- 53 Alexandru Paleologu(1919–2005), 1989 és 1991 között Románia párizsi nagykövete. Egyebek között ő írta Nicolae Iorga egyik legfontosabb könyve a *Byzance après Byzance* c., eredetileg 1935-ben megjelent könyve 1992-es új párizsi kiadásának míves előszavát (Éditions Balland), de már korábban is több fontos esszékötet (pl. *Spiritul și litera: încercări de pseudocritică*, București, 1970, Editura Eminescu), majd – immár a román „rendszerváltás” után – egy irodalmi értékű „Napló” szerzője (*Souvenirs merveilleux d'un ambassadeur des golans*, Paris, 1992, Éditions Balland.) Egyike azon keveseknek, aki nyíltan beszélt a román állambiztonsággal való kapcsolatáról (magyarán beismerte, hogy beszervezték.) Vö. Toma Roman: Stelian [Tănase] și Securitatea, 11 martie, 2009. (<https://jurnalul.ro> > scinteia > special
- 54 Lásd erről „În ianuarie 1990, aceeași persoană de la Securitate care [ținuse legătura cu Daniela Ghițescu înainte de Revoluție a căutat-o din nou“]... Interviu cu Coen STORK, fost ambasador al Olandei în România (1988–1993)(<https://www.observatorcultural.ro> > in-i.); továbbá (bővebben) *Dosarul de Securitate al unui ambasador: Coen Stork*. Előszó: Dennis Deletant. Sajtó alá rendezte és szerk. Cătălin Strat. București, 2013, Humanitas. (Az interjúból kiderül: 1989/1990 nem volt valódi cezúra a román hírszerzés és kémelhárításban, az ügynökök ugyanúgy folytatták működésüket, mintha mi sem történt volna; továbbá ő is tartott tőle, hogy a Securitate úgy áll bosszút rajta, hogy akkor 14/15 éves, a bukaresti francia gimnáziumba beíratott fiát megrendezett „baleset” éri... Ez szerencsére az ő esetében sem következett be!)
- 55 Vö. ebben az összefüggésben is a 49. sz. jegyzetben feltüntetett könyvem (B-KB 2018)
- 56 Itt kell rögzítenem, hogy egy bukaresti, szintén fedett állásban lévő hírszerző kollégám „világosított fel” arról, hogy fölösleges záratat cserélnem, őket úgy képezték ki, hogy bárhova, bármikor feltűnés nélkül „nyomtalanul” be tudnak menni s még egy páncélszekrény felnyitása sem lehet leküzdhetetlen akadályt számukra ... Ezért sem cseréltettem ajtózárat azóta sem, arról nem is beszélve, hogy tudtommal soha se kerültem olyan (állam)titkok birtokába, aminek következtében valódi „célszemély” lehettem volna... Persze, azzal is tisztában vagyok, hogy ezt mindig máshol és mások döntenek el...
- 57 Erről jut eszembe egy korábbi történet, amely mellékvágánynak tűnik ugyan, mégis ide kapcsolódik: abszolút kívülállóként s a diplomáciai/hálózati életben nyeretlen kétévesként – ti. én voltam az egyetlen „új fiú” a követségen, maga a megtestesült „rendszerváltás”! – Bukarestben azt a taktikát követtem, hogy a legapróbb gyanús esetet, amely feleséggel és velem történt haladéktalanul „jelentettem” az *igazi rezidens*nek, vagy valamelyik helyettesének, még ha nem voltam is száz százalékig meggyőződve róla, hogy nem a magyar „fűrkész kollégák” valamilyen diszkrét ellenőrzéséről van-e szó... A reakció refrénszerűen ez volt: „*A románok voltak!*”! Hittem is, nem is, de aztán két és fél hónappal bukaresti misszióm lejárta után, 1995 szeptemberében, immár az ELTE Kelet-Európa Története tanszék docenseként igyekeztem visszailleszkedni korábbi, megszokott életritmusomba. Ennek szerves része volt a heti két-három futballedzés az Újságíró Válogatott keretében az FTC népligetű edzőközpontjában. A gyakorlások – hétfőn, szerdán és pénteken – reggel kilenc óra tájban kezdődtek és fél 11 körül értek véget. Vagyis körülbelül negyed tizenkettő körül érhettem haza egy szerdai napon Limanova téri könyvtárlakásomban! Hihetetlen látvány fogadott: a dolgozószobám íróasztalán egy kibontott sörösüveg állt, az asztalhoz tartozó széken pedig egy félig elfogyasztott HÖVIRÁG-sajt, meg egy fél zsömle... Nocsak, gondoltam, nem is tudtam, hogy a feleségem sörözik ebédidőben... s hozzá magyar gyártmányú sajtot majszol...

Aztán rövidesen kiderült, miről volt szó... Magyarul akkor még nem tud s Budapestet nem ismerő német anyanyelvű házastársam a helyi német sajtóban próbált elhelyezkedni, ennél fogva taxival járt a meghallgatásokra és a valódi interjúkra. Aznap reggel Glatz Ferencel, az Európa Intézet Ajtósi Dürer sori épületében lett volna találkozója, de Glatz az utolsó pillanatban lemondta azt. Márpedig a Limanova tér nincs messze az Ajtósi Dürer sortól, különösen taxival... Na, ezt kalkulálták rosszul a „szakemberek”. Nyilván az történhetett, hogy a „figyelőző” izgatottan jelentette telefonon: „*Jön a nő!*” S a rögtönzött reggelijét komótosan elkölteni igyekvő „kolléga” ott hagyott csapot-papot s csupán annyi ideje maradt, hogy a II. emeleti lakást sebtében bezárva – „feltűnés nélkül” – felrohanjon a negyedik, vagy az ötödik emeletre...

Másnap, bár szervezeten nem sok közöm volt már a Külügyminisztériumhoz bemenem ahhoz a titkosszolgálati háttérű volt kollégámhoz, aki 1991-ig rezidensként dolgozott Romániában s elmondtam neki az esetet. A reakciója, ha hiszik, ha nem ugyanaz volt, mint Bukarestben: – *A románok voltak!* Elöntött a pulykaméreg s nem bírtam megállni, hogy ne kérdezzem meg: *Ha ők voltak, nektek nem az-e a dolgotok, hogy megvédjétek?*

Választ sem erre sem egyéb kérdéseimre (amelyeket nem is tettem már fel senkinek) nem kaptam. Mindmáig!

- 58 Szövegem és lábjegyzeteim egyik pontosítása során 2020. január 21-én hajnalban bukantam rá Dézsy Zoltán hamisítatlan „rendszerváltós” filmjére, amely pontosan az általam gyanított (és Császár-Nagy László által több oldalról megvilágított) forgatókönyvet bontja ki – nagyon életszerűen és meggyőzően. Lásd *Az ügynökök a paradicsomba [parlamentbe] mennek* – YouTube (világháló)
- 59 A többi MDF-es „ejtőernyős” (így hívtak bennünket a vérprofil) másodosztályú tanácsosi rangot kapott, velem Jeszenszky Géza sarkos fellépése miatt tettek kivételt. (JG fő érve azt hiszem az volt, hogy mint már volt róla szó, épp azokban a hónapokban írtam és védtem meg román témájú kandidátusi disszertációm. Ez persze Szokai Imrééket nem hatotta meg különösebben, egyik időközben barátommá vált bukaresti diplomata társam mondta el pár évvel később, hogy jókat röhögtek rajtam, amikor balfácán módra a vastag fekete kötésű disszertációval a hónom alatt megjelentem a referatúrán ... (Ez volt különben *Nemzetfoglalom és nemzetstratégiák* című, később angolul is megjelent kötetem kézirat.)
- 60 Mostanában tudtam meg öcsémtől, Kálmán Páltól, hogy az apámnál pár évvel fiatalabb, magyarul is tökéletesen beszélő Kimpán (Cimpean) fiú – nyilván a Szeku utasítására – arra akarta rávenni Apámat, hogy vonja vissza az áttelepülési kérelmet. Szerencsére nem szállt inába a bátorsága, mert ha megteszi, borítékolni lehet, hogy elmeszelik, ki tudja, talán még a börtönt is megjárta volna valamilyen koholt váddal... Lásd erről újabban Borsi-Kálmán Béla: *Emlékeim Kádár József piarista szerzeteséről*. In uő.: *Változatok az „aha-élményre”. Írások a magyar–zsidó együttélés (és a magyar–magyar kapcsolatok) tárgyköréből*. Budapest, 2021, L'Harmattan (előkészületben.)
- 61 Utólag is elgondolkodtató, hogy sem a franciák, sem a románok sohasem próbálkoztak nálam, csak a magyarok – három alkalommal is! Nemrég jutott tudomásomra azonban, hogy első 1979/1980-as „megnyerési” kísérlet nem is volt olyan veszélytelen, mint sokáig gondoltam... (De erről, ha megérem, inkább majd az emlékirataimban szeretnék írni.)
- 62 Lásd Kincses Előd: *Marosvásárhely fekete márciusa*. Budapest, 1990, Püski Kiadó
- 63 A talán a mienkénél is zavarosabb román „rendszerváltás” bugyraiba enged betekintést Mádalin Hodor (a C. N. S. A. [az ÁBTL romániai megfelelője] munkatársa: |Ioan Aurel Pop, Cornel Nistorescu și Dorel Abraham, pe lista colaboratorilor Securității. Revista 22, 12 decembrie 2018. c. kitűnően dokumentált közleménye (továbbá a világhalós közléshez kapcsolódó 101 kommentár!)
- 64 *Epoca de tranziție de care ne confruntămcutoții* (román)

- 65 *Öt nemzedék, és ami előtte következik ... A temesvári Levente-pör ... 1919–1920.* Budapest, 2006, Noran Kiadó Kft, 540 p.; *Ifj. Niamešny Mihály és a temesvári Levente-per (1919–1920).* Budapest, 2010, Helikon Kiadó, 483 p. (A csengerújfalusi O'sváth és vele rokon családok története, dokumentumai, és írásai); *Kisfiúk a nagy viharban. A temesvári „Levente-pör” – az első román „irredenta per” – története, 1919–1922.* Budapest, 2020, Kortárs Kiadó, 591 old. (Második, javított kiadás, Budapest, 2021, Kortárs Kiadó)
- 66 *„(...) a nagymértékben követett politikai szerepideálok Magyarországon a nemesség ideáljához álltak közel, vagyis a Verbürgerlichtung értelmében vett magyar polgárosodás tulajdonképpen »nemesedés« (Veredeligung) volt.”* Lásd Halmos Károly: *Polgár – polgárosodás – civilizáció – kultúra. A társadalomtörténet alapvető [fontos] kategóriáiról a XIX–XX. századi lexikon- és szótáriródlom tükrében. Századvég, 1991/2–3., 131–169., az idézett passzust lásd 134. p. (az én kiemelésem – B.-K. B.). (Kötetben uó: *Költség és költészet. Eszmék gazdaság- és társadalomtörténete.* Budapest, 2021, L'Harmattan–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 15–52., az id. passzust lásd a 21. lapon!)*
- 67 Az ezzel kapcsolatos dilemmákról lásd újabban Szalai Júlia: *A nem polgárosuló középosztály. Az „államfűggőség” társadalmi konfliktusai a jelenkori Magyarországon.* Budapest, 2021, Balassi Kiadó. (Vö. Gulyás Erika: Leszámolás egy illúzióval [Beszélgetés Szalai Júliával „A nem polgárosuló középosztály” c. új könyvéről]. *Népszava*, 2021. április 6., 5.
- 68 Miklós Tamás: *József Attila metafizikája.* Budapest, 1988, Magvető Kiadó
- 69 A Korong utca 6. szám alatti vörösteéglás zuglói ház falán a következő felirat látható:
 „A VÁROS PEREMÉN”
 ITT LAKOTT JÓZSEF ATTILA
 1933–1936
- 70 A történeti hűség kedvéért (s eredeti szakmánk szabályai szerint) idemácsoljuk a szintén a Limanova téren fekvő BUDAPEST-ZUGLÓI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG LELKÉSZI HIVATALA falán díszelgő emléktábla csonkítatlan szövegét:
 „A LIMANOVA közt, teret és utcát 1930-ban nevezték el az első világháború egyik nagy csatájának színhelyéről (az eredeti névforma: LIMANOVA).
 1914 decemberében a galíciai fronton a központi hatalmak oldalán küzdő magyar huszárok lóról leszállva, gyilkos kézitúsát vívtak a többszörös túlerő ellen, és visszaverték az orosz támadást. Ekkor esett el a 9-es számú Nádasdy-huszárezred hős parancsnoka, Muhr Ottmar huszárezredes, aki huszárai élén kivont karddal rontott az ellenségre.
 A hálás lengyelek mauzóleumot állítottak a magyar hősiesség emlékére.”
 Megjelent: *Korunk*, 2005/ március. 75–79. Kötetben: *József Attila a Korunkban.* A kötet anyagát összeállította, gondozta és szerkesztette Kántor Lajos. Kolozsvár, 2005, Komp-Press Kiadó, 423–427.
- 71 Valószínűleg e „véletlen” találkoznak is komoly szerepe volt abban, hogy Fejtő Ferenc három kötetem elé is írt előszót, illetve bevezetőt. Ezek: *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárisodás” témaköréből.* Pécs, 2002, Jelenkor Kiadó, 292 p.; *Pillanatkép. Két írás a geopolitika tárgyköréből.* Budapest, Nyitott Könyv, 2003, 140 p. (2. jav. kiadás: 2004); *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről.* [Politológia és társadalomlélektan]. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 297 p. (Ez utóbbit már saját kérésére). Az már megint más lapra tartozik, hogy ezt több korábban velem rokonszenvező pályas és kortársam – tévesen – helyezkedésnek, valamiféle „odadörgölözésnek” érzékelték, és ahogy Pesten mondják: „kijertettek a pikszlisből”

Javaslat

AZ ÉLETÜNK C. FOLYÓIRATNAK SZOMBATHELY MJV TELEPÜLÉSI ÉRTÉKTÁRÁBA VÉTELÉRŐL

A NEMZETI ÉRTÉK RÖVID, SZÖVEGES BEMUTATÁSA, EGYEDI JELLEMZŐINEK ÉS TÖRTÉNETÉNEK LEÍRÁSA

Az Életünk irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat 1963. január 1-től jelenik meg Szombathelyen. Antológiasorozatként hozta létre Palkó István (a Nagy Lajos Gimnázium és a Szombathelyi Felsőfokú Tanítóképző Intézet első igazgatója). 1964-től 1968-ig évi három kiadvány, 1970–78-ig ennek a duplája jelent meg, majd 1979-től – kevés kivétellel – havi rendszerességgel látott napvilágot a folyóirat.

Alapító tulajdonosa Vas Megye Tanácsa volt (1989-től Vas Megye Önkormányzata), 2012-ig önálló intézményként működött, ekkor a megyei intézményekkel együtt állami fenntartásba, majd 2013-tól Szombathely Megyei jogú Város fenntartásába került. Ekkor megszűnt önálló intézményi léte, a Bercsenyi Dániel Könyvtár szervezetébe olvadt be. Az első, forráshiányos év kivételével (4 szám) a könyvtár (pályázati támogatások segítségével) havi rendszerességgel megjeleneti a lapot.

A hetvenes-nyolcvanas évek fordulójától integrálódik az irodalmi folyóirat szerkezetbe, ami elsősorban szellemi és politikai vállalkás dolga. A profilválasztás és profiltisztítás terén az Életünk három ügy felvállalása mellett dönt: a magyar irodalmi emigráció megismertetése; az új generációk irodalmi és politikai emancipációjának támogatása; a magyar östörténeti, szakrális és spirituális tradíció iránti figyelem. Megjelenésének több mint 5 évtizede alatt az országos terjesztésű lap egyik legnagyobb érdeme volt, hogy a határon túli magyar irodalom képviselői rendszeresen lehetőséget kaptak a megjelenésre.

Az Életünk elsődleges feladata Vas megye és a Nyugat-dunántúli Régió irodalmi, művészeti, kulturális életének képviselete, az, hogy Szombathely városában, Vas megyében és a régióban szellemi műhelyként működjön. A folyóirat elsődleges célja a minőségi szépirodalom közlése/közvetítése; olyan válogatás mentén, amely kizárólag az irodalmi művek önértékeire figyel, s minden más, az irodalom hétköznapi létét gyakorta veszélyeztető külső szempontot figyelmen kívül hagy. A szépirodalmi közlések mellett az Életünk fóruma az irodalomtörténetnek, irodalomtudománynak és a kultúrtörténetnek. Közléseivel, rendezvényeivel kapcsolódik a térség irodalomtörténeti múltjával kapcsolatos törekvésekhez.

2009-től tematikus számok jelentek meg a Bercsenyi Dániel Könyvtár gyűjteményére alapozva, elsőként a Betyárok és szegénylegények a Nyugat-Dunántúlon című kiállítás alapján készült a Betyárok című összeállítás (2009. 1. szám https://library.hungaricana.hu/hu/view/Eletunk_2009/?pg=0&layout=s)

2013-tól több, a város és a megye jelentős emlékeit, értékeit bemutató tematikus szám jelent meg:

- Weöres Sándor emlékszám: 2013 / 2. szám
https://library.hungaricana.hu/hu/view/Eletunk_2013/?pg=252&layout=s
- Savaria Szálloda emlékszám: 2015 / 7-8. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/2015_7_8.html

- Rómer Flóris emlékszáma: 2016 / 3. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/2016_3.html
- Szombathely a XX. század első harmadában: 2016 / 9. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/2016_9.html
- Szombathelyi temetők: 2017 / 9. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/életunk_2017_09.html
- Holokauszt különszám: 2017 / 10. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/életunk_2017_10.html
- Vas megyei templomok: 2018 / 2. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/életunk_2018_2.html
- Fűvek, fák, régészet különszám: 2018 / 8-9. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/életunk_2018_08_09.html
- Szombathelyi vendéglátás különszám: 2019 / 9-10. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/életunk_2019_9_10.html
- Szombathelyi Szépítő Egyesület különszám: 2020 / 11-12. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/életunk_2020_11_12.html
- Szombathelyi Thália: 2021 / 3-4. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/életunk_2021_3-4_szam.html
- Pete György különszám: 2021 / 5. szám
https://www.bdmk.hu/Kiadvanyok/életunk/életunk_2021_5_szam.html

A lap kezdetektől folyamatosan megnyilvánuló törekvése, hogy szisztematikusan szemlélje a jelenkori képzőművészetet és azon belül is markánsan a szűkebb pátria festészetét, szobrászatát, fotós műhelyeit, a helyi építészetet.

A folyóirat szellemi műhelye volt a háttér az Életünk Könyvek sorozatnak, amit a Magyar Írók Szövetsége Nyugat-magyarországi Csoportja adott ki. Gondozásukban jelentek meg Hamvas Béla kötetei, amivel ismertté váltak a magyar könyvkiadásban.

Főszerkesztői: Palkó István (nyelvész) (1963–1968/3), Kulcsár János (1969/1–1977/1), Pete György (1977/2–1999/10), Fábíán László (író) (1999/11-12–2004/10), Alexa Károly (2004/11-12–tól).

INDOKLÁS AZ ÉRTÉKTÁRBA TÖRTÉNŐ FELVÉTEL MELLETT

Szombathely azok közé a városok közé tartozik, ahol évtizedek óta havi rendszerességgel jelenik meg országos terjesztésű kulturális folyóirat. Az Életünk a város és a régió egyik kulturális központja több mint fél évszázada. Valódi értelmiségi műhelyként működött rendezvényeivel, előadóestekkel, kiállításokkal az 1980-as években, szellemi bázisa volt az értelmiségi mozgalmaknak. A város életében a nyomtatott folyóirat megjelenetésén túl a mindenkor szervezett programokkal is részt vett. Olyan szerzőkkel találkozhatott a közönség, mint Weöres Sándor, László Gyula, Mándy Iván, Simon István, Csoóri Sándor, Zalán Tibor. A folyóirat figyelmet fordított a helyi irodalmi élet elismert szerzőire (például Tábori Ottó, Balló László, Lőrinczy Huba, Ambrus Lajos, Fábíán László). A fiatal, kísérletező magyarországi írónemzedékek egyik fontos publikációs fóruma volt, a neoavantgárd egyik műhelyét teremtette meg Szombathelyen (Molnár Miklós, Péntek Imre, Székely Ákos stb.). Olyan műhely, mely tevőlegesen részt vett a Magyar Írószövetség és a Fialat Írók József Attila Körének munkájában, az irodalom mozgásfolyamataiban.

A NEMZETI ÉRTÉKKEL KAPCSOLATOS INFORMÁCIÓT MEGJELENÍTŐ FORRÁSOK LISTÁJA (BIBLIOGRÁFIA, HONLAPOK, MULTIMÉDIÁS FORRÁSOK)

- KUNTÁR Lajos: Felnőtté vált ... Negyedszázada szolgálja irodalmunkat az „Életünk”. In: Vasi Honismereti Közlemények, 1988. 1. sz. p. 5-12.
- LÁNG Gusztáv: Negyedszázados Életünk. In: Vasi Szemle, 42. évf. 4. sz. (1988), p. 515-518.
- PETE György: 25 éve indult útjára az Életünk. In: Életünk, 26. évf. 3. sz. (1988. márc.), p. 382-383.
- ALEXA Károly: Szövegek vendégségben, szövegek otthon. Az Életünkről 2012-ben. 1. r. In: Életünk, 50. évf. 12. sz. (2012), p. 2-7. 2. r. p. 135-138.
- FÁBIÁN László: „A történelem kihúzta a lap alól a politikai szőnyeget”. Merklín Tímea beszélgetés Fábíán Lászlóval. In: Életünk, 50. évf. 12. sz. (2012), p. 101-106.
- Fábíán László munkásságáról, az Életünk c. folyóiratnál eltöltött éveiről (1995-2000-ig a főszerkesztő helyettese, majd 2000–2004-ig főszerkesztője volt a folyóiratnak.)
- PALKÓ István: Emlékek, dokumentumok az Életünk indulásáról és első éveiről. Beszélgetés dr. Palkó Istvánnal / [riporter] Lócsei Péter. In: Életünk, 50. évf. 12. sz. (2012), p. 18-39.
- Beszélgetés Palkó Istvánnal (Torony, 1913. aug. 23.) életéről, munkásságáról, az Életünk indulásáról, valamint válogatás Palkó István levelezéséből, dokumentumaiból
- PETE György: A havi folyóirat felé. Egy fejezet a folyóirat történetéből (1977–78). In: Életünk, 50. évf. 12. sz. (2012), p. 48-61.
- TÓTH Lili Anna: Ötvenéves lett az Életünk. Szombathely városa átvette a legendás folyóiratot. In: Magyar Hírlap, 45. évf. 300. sz. (2012. dec. 24.), p. 17.
- Az Életünk folyóirat dec. 21-i ötvenedik évfordulás rendezvényéről, valamint a folyóirat integrálódásáról a Berzsényi Dániel Könyvtárba
- BOKÁNYI Péter: Az Életünk "helyei". In: Életünk, 50. évf. 12. sz. (2012), p. 130-133.
- ÖLBEI Lívia: A régi pezsgést a palackból. Az Életünk Könyvek (első?) 30 éve: emlékidézés a BDK-ban. In: Vas Népe, 60. évf. 256. sz. (2015. nov. 2.), p. 7.
- HORVÁTH Zoltán: Ő volt az Életünk. Pete György (1944–2021). In: Savaria Fórum, 30. évf. 13[114]. sz. (2021. ápr. 16.), p. 21.
- MERKLIN Tímea: Láthatatlan történet. In: Vas Népe, 66. évf. 176. szám (2021. júl. 31.), p. 10.
- BOKÁNYI Péter, GARAS Kálmán: „... végtére hazatérek ...”: Vas megye irodalmi emlékei. Szombathely, Savaria University Press, 2021. 96 p.

A NEMZETI ÉRTÉK HIVATALOS WEBOLDALÁNAK CÍME: <https://www.bdmk.hu/életunk>

AJÁNLÁSOK

a Magyar Értéktárba történő felvételre

A szombathelyi (Vas megyei) Életünk folyóirat a magyar szellemi élet egyik olyan kiemelkedő műhelye, mely igazán érdemes arra, hogy a Magyar Értéktárban megóvandó kulturális örökségünk részévé legyen. A folyóirat sok-sok évtizede létezik, kulturális súlya, hatóköre már fél-száz esztendővel ezelőtt is messze túlterjeszkedett városa (és a megye) határain: egyértelműen országos, sőt Kárpát-medencei orgánumnak nevezhető. Én magam is sokat köszönhetek a folyóiratnak, és ezúttal nem saját munkáim közlésére gondolok, még csak nem is arra, hogy egykor apám (Szász György, 1930, Kossuth-díjas drámaíró, esszéista) éveken át jelenhetett meg súlyos történelmi kérdéseket boncolgató munkáival az újság oldalain, hanem arra, hogy a sok-sok eltelt évtized alatt Hamvas Bélától és Határ Győzöttől a régész Vékony Gáborig ki mindenkit ismerhettem meg először éppen ennek az orgánumnak köszönhetően.

Örömmel támogatom az ideát, hogy az ÉLETÜNK a Magyar Értéktárba felvételt nyerjen.
Bp. 2022. február 21.

Szász Miklós György, József Attila- és Prima-díjas író, akadémikus

*

AZ ÉLETÜNK CÍMŰ IRODALMI LAP MÉLTATÁSA

Az 1970-es évek utolsó harmadában az Életünk országos jelentőségű irodalmi fórummá változott. Úttörő szerepet vállalt a nyugati magyar irodalom – még túrtnek sem mondható – felvállalásában, a magyar östörténet és honfoglalás kor legújabb kutatási eredményeinek népszerűsítésében és a kultúra terén lassan érlelődő, rendszerváltozást elősegítő eszmék tudatosításában. Emellett, irányzatoktól függetlenül, teret biztosított a kortárs magyar irodalom kiemelkedő alkotásainak bemutatására, folyamatos jelenlétére. Értékteremtő és -megőrző eredményeinek számbavétele szinte automatikusan helyet biztosíthat Vas megye értéktárában.

Salföld, 2022. február 18.

Kovács István,
Kossuth-díjas író, történész, akadémikus

*

Az Életünket, ezt a kitűnő megyei folyóiratot, teljes meggyőződéssel ajánlom a városi (megyei, nemzeti) értéktárba.

Schrammel Imre
Kossuth-díjas iparművész, egyetemi tanár, akadémikus

*

Az **Életünk** folyóiratot az egyik legfontosabb – és legizgalmasabb – fórumnak tartom irodalmi-művészeti kultúránkban. Szerencsés helyzetben vagyok, mert idestova fél évszázada aktív figyelemmel kísérhetem az orgánium változásait, fényesebb vagy árnyékosabb periódusait. A hetvenes években a manapság „arctalan nemzedéknek” emlegetett, ma közép- vagy immár öregedő nemzedéknek az első befogadója és értékeinek felismerője volt, de csakúgy úttörőként vállalta fel hazai folyóirataink közül – a környező országok magyar irodalmi mellett – a nyugati magyar irodalom támogatását és megismertetését. Feltétlenül fontosnak tartom megjegyezni, hogy manapság is kitűnik nyitottságával és mozgékonyosságával, szerzőgárdáját egyként képezik az országosan elismert és a helyi, az észak-nyugati régiót képviselő alkotók. Az Életünk azok közé a vidéken szerkesztődő irodalmi-közéleti fórumok közé tartozik, amelyek mindig megtalálták, és ma is megtalálják, a kellő arányt az egyetemesebb irodalmi törekvések és a helyi, régiós értékek felmutatásában. Nincsenek konkrét politikai vagy irányzatos elkötelezettségei, elkötelezett azonban az értékek és a minőség mellett, ez lehetőséget ad számára a születő művek és törekvések legszélesebb spektrumának a felmutatására. Értékmegőrző, -felmutató, -felfedező és -megújító törekvései elért eredményei alapján a folyóiratot a legnagyobb és legkomolyabb megbecsülés és elismerés illeti meg; elkövetkező időszakaira pedig fokozott figyelem és még több támogatás!

Budapesten, 2022. február

Zalán Tibor
Babérkoszorú- és József Attila-díjas író

*

ÉLETÜNK – ÉRTÉKÜNK

Az Életünk folyóirat hat évtizedes múltja alatt megyei, regionális, országos jelentőségű folyóirattá vált, amely a megye, a régió, az ország, a Kárpát-medence és a diaszpóra kulturális értékeket juttatta el az olvasóihoz. A kezdetektől közvetítette a szépirodalom, a művelődéstörténet, a történelem, a régészet, a helytörténet, a képző-és iparművészet újabb eredményeit a nagyközönség számára, és ezzel pótolhatatlan feladatot végzett el és végez ma is.

Fennállása alatt voltak időszakok, amikor a folyóirat rendszeres megjelentetésének anyagi bázisa bizonytalanra vált, de Vas megye és a megyeszékhely kiemelt kulturális intézményeként a jövőben ilyen időköt feltétlenül el kell kerülni. Ezért minden olyan új lehetőség, amely a lap megjelentetését biztosítja csak üdvözlendő, és mint a folyóiratban rendszeres publikáló szerző, magam is feltétlenül támogatom.

Vasszécseny, 2022. február 19.

Tóth Csaba

Munkácsy-díjas festőművész

*

ÉLETÜNK

A XVIII. század végétől, amikor is kezdett kiépülni a magyar folyóirat-struktúra (az 1848-as forradalmunkat megelőzően negyvennégy irodalmi lap jelent meg) nem volt az országnak olyan régiója, amelyiknek sajátos kulturális tradíciói és szellemi tájékozódásának iránya ne hagytak volna nyomot nemzeti irodalmunk, zene- és képzőművészetünk, s nem utolsósorban esztétikai gondolkodásunk történetében. A diktatúrák évtizedeiben veszélybe került ez a nemes tradíció, de az 1960-as évektől újra megszerveződtek a vidéki alkotó értelmiségiek új műhelyei is. Az *Alföld*, a *Tiszatáj*, a *Jelenkor*, a *Palócföld*, s más regionális orgánumok mellett újtára indult a szombathelyi székhelyű *Életünk*, s ma, csaknem hat évtizeddel az első lapszám megjelenése után jól látható, hogy ez a folyóirat képviseli a legkövetkezetesebben azt az elvet, amely szerint a magyar kultúra egyetemessége nem mutatható fel egy-egy földrajzi térség művelődéstörténeti hagyományainak feltárása és sajátosan formálódó kulturális kapcsolatrendszerének céltudatos ápolása nélkül. Mindazok nevében, akik figyelemmel kísérik ennek a határozott koncepciójú lapnak a közleményeit, elmondhatom, hogy az *Életünk* az életünk része lett.

Kulin Ferenc

Széchenyi-díjas irodalomtörténész, akadémikus

*

A Szombathelyi Települési Értéktár Bizottság előterjesztése alapján, 2022. áprilisában Szombathely MJV Közgyűlése az Életünket a városi Értéktár Gyűjteményébe sorolta.